

EGĀN

1-2

1984

Suplemento de Literatura del Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País

Redacción: Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo», Palacio de la Diputación Foral de Guipúzcoa

Patrocinio: Excm. Diputación Foral de Guipúzcoa

SUMARIO

	<u>Pág.</u>
AINGERU IRIGARAY JOAN ZAIGU: J. San Martín	5
JOSE MANTEROLA ZENAREN OROIZ: X. X.	13
POLYPHONIA TA POLYRRHYTHMIA: F. Krutwig	17
NORBERT TAUERREN ONDASUNA: J. S. M.	31
 OLERKIAK	
BIZITZA: Josu Baez	41
BIZITZA AMETS: Josu Baez	43
BEDERATZI PUNTUKOA: José M. ^o Etxebarria	45
ZEZEN LARRUA: Jarraipena (S. Espriu-ren La pell de brau Otsalarrek euskaratua)	47
CANTIGAS, Martín Codax: (Otsalarrek euskaratua)	53
ERROMANTIZISMOA GEORGARA: Nikoloz Baratxvili (X. Kintanaren itzulpenez eta aurkezpenez)	59
 KONTU KONTARI	
GAUERO ATERAKO NINTZATEKE PASEATZERA, Marie-ren azalpena: B. Atxaga	75
GRINAK ERNE: J. Eigurentarra	81
SAMUEL: Anjelertxundi	85
MAITASUNAREN ARANTZAK: J. M. Etxaburu «Kamifiazi».	99
SANTIAGO AIZARNA-ri bereak itzultzen: Juan San Martín.	117
 ADABAKIAK: J. S. M.	
Enparantza eta Plaza ez dira gauza bera	121
Pasaiako Antxo ezta zabal	122
G. Borrow eta T. Etxebarria	123
Ermua, herri muga?	124
Azpíri Txiki, «Chiquito de Eibar»-en jatorriz	125
 LIBURUAK	
YON ETXAIDE: J. S. M.	129
PATXI OROZ ARIZKUREN - G. ARESTI: J. S. M.	130
J. A. ARANA MARTIJA: J. S. M.	131
FEDERIKO KRUTWIG: J. S. M.	131
BERTSOLARI TXAPELKETA - 1982: Otsalar	136
JUAN JOSE URANGA: J. S. M.	137
 ANTZERKIA	
AMAREN ARMAK: Daniel Landart	143

EGAN

EGAN

SANZ-ENEA UDAL LIBURUTEGIA

1018561

891.69 EGA

1984 1-2

M

CONTENTS

Page

THE HISTORY OF THE UNITED STATES OF AMERICA
 FROM 1789 TO 1865
 BY JOHN P. HARRIS
 VOL. I
 1865

THE HISTORY OF THE UNITED STATES OF AMERICA
 FROM 1865 TO 1898
 BY JOHN P. HARRIS
 VOL. II
 1898

THE HISTORY OF THE UNITED STATES OF AMERICA
 FROM 1898 TO 1914
 BY JOHN P. HARRIS
 VOL. III
 1914

THE HISTORY OF THE UNITED STATES OF AMERICA
 FROM 1914 TO 1918
 BY JOHN P. HARRIS
 VOL. IV
 1918

THE HISTORY OF THE UNITED STATES OF AMERICA
 FROM 1918 TO 1945
 BY JOHN P. HARRIS
 VOL. V
 1945

EGAN

ANGERU IRIGARAY JOAN ZAIGU

EGAN

SUPLEMENTO DE LITERATURA DEL BOLETIN
DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS

Dirección y Redacción: Luis Michelena y Juan San Martín

Redacción: SEMINARIO URQUIJO DE FILOLOGIA VASCA
Palacio de la Diputación Foral de Gulpúzcoa - SAN SEBASTIAN

II Epoca

Vol. XLII

Enero-Abril 1984

EGAN

INSTITUTO DE INVESTIGACIONES LINGÜÍSTICAS Y LINGÜÍSTICAS
DE LA REAL ACADEMIA DE CIENCIAS DE LAS LETRAS DE MADRID
DIRECCIÓN: J. H. HERRERA - J. HERRERA Y J. HERRERA

ISSN 0422-7328. Título Clave: EGAN

Depósito Legal: S. S. 289 - 1958

Gráficas Echeverría · Easo, 47 - San Sebastián 1984

AINGERU IRIGARAY JOAN ZAIGU

A. Irigaray joan zaigu eta hogetahamar urteren buruan EGAN-en zuzendaritzako eta kolaboratzaile zintzoa izan denaz ezta gauza erraza hitz egokiak asmatzea. Aldizkari honek hainbeste zor dion gizonari esker on soilez ordaintzerik ez baitia. Hala ere, lerro hauen bidez gizon euskaltzale eta langilearen adierazpenak agertzerak behartuak gaude.

Irigaraytarrak instituzio bat izan dira nafar euskaltzaleen artean. Pablo Fermin Irigaray Goizueta zen lehena (1869-1949), Iruineko auriztar mediku ospetsua. Euskal idazleen artean Larreko izenordez ezagutzen zena. *Prosistas navarros* (1958) deritzan elebidun liburuan bilduak daude bere lanik garrantzitsuenak. *Buruxkak* liburuaren egile zen J. Etxeparerekin batean, Larreko, medikuntza gaiak euskaraz idatzi dituenetako guti horietakoa genuen. Beraz, Aingeruk, etxetik zuen maisu egokia, eta bere semeak ere bide hortatik hezitu zituen. Zoritxarrez ez da beti gertatzen etxea euskararen eskola, euskaldunon famiolian. Baina, Aingeruren kasoan bera izan da aitaren oinordeko, bai medikuntzan eta baita euskalaritzan ere. Bere lanak, euskaraz eta gazteleraz, liburuetan ez ezik aldizkarietan sakabaturik aurkituko ditugu. Eta, ez da tipia izan bere emaitza. Apat-Etxebarne izenordea maiz erabili zuen. Baita ere, inoiz, Irular izenpetuz ere argitaratu zituen. J. Bilbaoren *Eusko-Bibliographia*-n leku zabala hartzen dute bere lanak, IV. tomoaren 418-419 orrialdeak eta IX. tomoko 580-581.

Bidasoako Beran jaioa zen 1898ko martxoaren 1ean. Bere medikuntza ikasketak Barcelona, Paris eta Freiburg-en osatu

zituen. Euskarak, eta bereziki Nafarroako euskarak, oso kezkatua zen. Min hori barnean zeraman estudiante garaian ere. Justo Garate bergararra dugu horren lekuko eta euskaltzaletasunaren hasiera haietan ez zion guti zor, Justok dionez.

Ingurukoengan euskaltzaletasuna zabaltzen arduratu zena, gaztetxo hasia zen euskaraz edo euskarari buruzko lanetan, bere ogibidezkoa bete ondorean, urterik urte hil arte jarraitzeko. Adibidez, 1932an RIEVen argitaratu zuen Ezkabarten arkitutako udal agiria euskaraz (bereziki, Ezkabarteko Zildozen), 1773koa, zenbait oharrekin argitaraziz hasi zen. Handik laster ikusiko zuten argia Erronkariko Eguberri kantak *Anuario de Eusko Folklore*-n (1933). Baina ordurako hasia zuen bere bizitzan zehar burutuko zuen lanik interesgarriena, Nafarroako euskararen geografia historian zehar. Lehen lana 1933an Nafarroako euskararen egoera aztertuz Euskararen Adiskideak elkarteko memorian, gero RIEVen jarraituz 1935ean.

Gerra aurreko garai hartan RIEV (Revista Internacional de Estudios Vascos) eta *Anuario de Eusko-Folklore*-z gainera Donostiako *Yakintza*-n ere kolaboratu zuen. Gerraondan ordea, euskal kulturaz argitaratu diren aldizkaririk gehienetan. *Gure Herria*, *Euskera* eta *Diario de Navarra*-n euskara hutsean anitz artikulatu; baina, bereziki *Egan*-en, bere sortzaile eta zuzendarietakoa zenez, 1953tik 1981era arte.

Oroit hiltzeaz, zuhur badazu, Irigaraitarren epitafioa Nafarroako hiriburuko hilerrian, eta han behar zuen pausatu gure Aingeruk ere. Aspaldi zen eri eta 1983ko azaroaren 28an Donostian aurkitu zuen herioak eta egun berean eroan zuten Iruinera.

Orotarik idatzi zuen bai euskaraz eta bai gazteleraz ere, iker lanez, bilketaz, sortuz, itzuliz eta zabalkundez. Arestian aipatutako aldizkariez aparte gogoangarriak dira *Principe de Viana*, *Fontes Linguae Vasconum*, *Gure Herria*, *Bol. de la R. S. V. Amigos del País* eta beste zenbaitzutan eman zituen lanak. Eusko Ikaskuntzako kide zen gerraurretik eta gainera euskaltzaina.

Lan tipi sakabanatuak ugari utzi dizkigu. Horietako asko, euskaraz eta gazteleraz. Bera sorkide zen euskarazko *Principe*

de Viana orrian eta *Diario de Navarra*-n zabalkundez emanak bereziki. Baina gure barnera begira ere egin zuen antzerako lanik. Esate baterako, bera izan zen Gabriel Arestiren balioaz beste inor baino lehen ohartu zena eta *El Bidasoa* eta *Egan* aldizkarietan bene poesiagintzaren berri emanez. Bestalde, E. Zubiri «Manezaundi»-ren lanak ezagutarazi, lehenik aldizkarietan eta gero berak hain egoki paratu zuen *XX-garren mendeko Nafarroako euskal idazlariak* (1958) deritzan liburuan.

Aingeruren beste kezka bat zen haur eta gaztetxoentzako irakurra, euskarari nolabaiteko laguntza eskainiz. X. Garmendiaren laguntzaz preparatu zuen, J. M. Barandiaranen bildumetatik, *Cuentos Populares vascos - Euskalerriko ipuñak* (1957). Horrez gainera, baita ere bere kabuz euskaraz ikasten laguntzeko metodo antzerako liburu bat, *Jostatuz, mintzaira ikas* (1966). Eta F. Michel-en liburutik, antzerako asmoz, euskal kantak berezi zituen, frantsesetik gaztelerara itzuliaz, bi liburutik argitara emateko; hala dira *Poesías populares de los vascos* (1962).

Bere euskaltzalesuna, Satrustegik ongi erakutsi zigun: «Gerra aurreko giroa bizi izan zuen gizona zen... Herriaren aldeko euskaltzale bezala bere sinistreak eta jarrerak zituen eta ikuspegi horretatik juzgatu zituen arazoak...» (*Egin*, 1983-XI-30). Egia esan, *Gure Herria*-n (1959, urrikoa, 233-235 orr.) «Literatur-euskararen inguruan» idazkian bere aburuak era honetara agertu zituen: «Euskara izkiriatuaren batasuna, ezin da beraz erdietsi Euskaltzaindiaren agindu edo gramatika baten medioz, horiek denak ametsak direlaket; baina izkiri-tzaileek asko egin dezaketela nago, euskara idatziaren desberdintasunak ttipitzeko; gero eta geiago edatuz izkiributan erdiko-eskuara edo erdiko molde bezalako bat...».

Aburu horietan tinko zegoenari ez zen erraza besterik konpreniaraztea, handik bederatzi urtera, ikastolen abiadurak eta literaturgintzarenak idazkera bateratzeko bideak errazten zituela, idazle, andereño eta maisuak batasunaren normatiba eske zeudela irakaskintzaren testuek hala eskatzen zutelako. Geroxeago etorriko ziren irratia eta gure egunotan sartzen da euskara telebistan. Euskara idatziaren batasunerako Aranzazutik (1968) markatu zen bideari esker erraztu zaizkio

Euskal Herrian orokortasunerako erabilera. Bestalde, esan beharra dago, Euskal Herria ez dela lehena, auto-bidez eta era askotako komunika bidez, toki guzietako euskaldunok elkarrengandik hurbilago edo harreman estuagoetan gaudenez, medioen bultzadaz eta harremanen maiztasunez. Eta, orientabide batzu markatu ezik, gure atzerapena askozaz handiagoa izango zen autonomia bidean jartzeaz.

Berak ordea, etxetikako euskara zuen maite. Hor lotzen zen gizona. Besteok ere etxetikakoa dugu maiteen, baina etxeetan aspalditik sartu zen irratia eta laster sartuko zen telebista. Eta, guk, horiek ezin egin etxe bakoitzaren edo herri euskalki bakoitzaren gisara. Naturaltasunak bere arriskuak izanarren ere guregan zetorren pisu guzi horri eutsiko bagenion, batasuneruntz jo beharra ikusten genuen. Berez ez zela erdiko biderik egingo eta bultzatu beharra zegoela. Hala ere, Aingeruk ez zuen horrela ikusten. Bere iritziak agertzen zizkigun baina gehienok ez gentozen ados.

Hori ordea, ezta batere harritzekoa, askoz geroago erabiliak dira era hortako zalantzak Eusko Jaurlaritzan bertan. Horrek ekarri zigun euskeragintzako atzerapena; baina azkenerako ez dago beste biderik batua hautatzea baizik. Plangintza eta metodologiak nahitaez eskatzen dituenak dira eta lehendik ere inor ez da ibili kapritxoz.

Hala ere, bakoitzaren ikuspegiak errespetagarri dira. Ekin-tza guzietako hautsi-mautsiak dira horiek, edozein ekintzak berez dakartzanak, eta diferentzia tipi horiek garrantzi guti dute gure herrigintzan edo kulturgintzan; horregatik, Aingerurena bezalako lanak, goresgarriak dira; batez ere bere eritziak garaiz adiarazi ba zituen.

Iker lanetan ordean, maizenik gazteleraz idatzi zuen. Schuchardt-en *Primitiae Linguae Vasconum* (1947) alemanetik itzulia argitaratu zuen, eta aldizkarietan sakabanaturik zituen bere zenbait lanetan oinarriturik prestatu zuen *Noticias y viejos textos de la «Lingua Navarrorum»* (1971).

Hizkuntzaren agiri zaharrak, Erdi-aroko izenak, eta antzerako gaiak kezkatzen zuten eta hortaz ere aurkimenak eta ikerketak egina zen.

111 Irigarayk literatur profanoa maite zuen, J. M. Barandiaran eta F. Michel-engandik jaso eta prestatu zituen lan haietan ere hori nabari da. Bere iritziz, eta arrazoi handiz gainera, euskal literaturan askok uste baino lan gehiago zen profano hortarik eta gehiago baliatu behar gindezke. Horrek ez zuen ukatzen Utergako Beriainen mezatarako liburuaren azterketa egitea, Enrike Zubiriren literatur lanak gogozko bazituen ere. Bide hortatik aritu zenez, zerbait burutu zuen. Gure artean behar haina zabaldu ez den lan bat bazuen, behar bada liburuxka bat osatzea merezi duena: «Esbozo crítico» edo «Esbozo bio-bibliográfico de Literatura éuskara profana» delakoa, XV. mendetik XX.era arte *Príncipe de Viana* aldizkariaren 98 eta 99 zenbakietan argitaratua. Lehenago ere zenbait gauza labur argitaratuak zituen hortaz eta hurte bete lehenago «Modismos del idioma vasco» aldizkari berean.

«Esbozo» horren sarreraz estilistika aldetik merezimenduak dituzten egileen aipamen berezia egiten du lehenik eta gaian sartzen da: hasteko Oinaz eta ganboar leinuen borroketakoak aipatuko ditu, Zuberoako pastoral edo xaribariak gero. Here-lle-k horien baliapenez eman zituen aburu eta berriak ere jasoko dizkigu, bereziki pastoralaren plastika alderdiko egitura agerraraziz eta gairik profanoenak hautatuz. Ihauteriak ere beren lekua dute xaribariari loturik eta hain erraz aurkitzen ez diren literatur materialen berri ematen digu, muestren bidez.

112 Bernat Detxeparegandik zenbait zati hautatu transkribatzen ditu eta argitasunerako oharrak erantsi. Ondotik datoz beste zenbait autore: Oihenart, Joanes Etxeberrri Sarakoa, Joan Antonio Mogel eta Iztueta. Geroagokoak, XIX. mendean idatzi zutenena, oso labur egiten ditu aipamen soil soilak: Pascual Iturriaga, Otsobi, Artxu, Ulibarri eta abar. Ondorean Azkue eta Barandiaranen bildumetakoan berri emanaz.

113 Baina, besteak beste, XVIII. mendeko Peñafiorida kondeaz eta P. Barrutiaren zenbait zatiz ahaztu zen nonbait. Baita ere Donostian joan zen mendearen azkenaldera piztu zen teatro mugimenduaz eta beren lanez. Horren ordezkari Bizkaiko herri antzerki soil bat aurkezten digu, Bonifazio Latxa-Agirrerren *Todos erribatekos* irri-antzerkia. Horrekin bukatuz.

Gabriel Arestiren poesia inork baino lehen goresteak baino ziurrago 1953tik *Egan* aldizkarian bere ardurapean atera zuen «Naas-maas» sailak erakusten digu bere literatur profanoaren alderako joera, aburuetan eta berriak ematean. Era berean, baita ere inolazko metodo edo erregela hertsiri loturarik gabe literatura libreki lantzean.

Min duenak hara mihia, esan ohi da. Eta, Irigaray, Nafarra izatez ezta batere harritzekoa bertako euskarak historian zehar ezagutu duen galeraz min hartzea. Nafarroako euskarak asko kezkatzen zuen.

Izan ere, Irigarayk, Nafarroaren euskalduntasun jatorra frogatu nahi zuen gure belaunaldiko nafar guzien aurrean, noizbait errege Naxerako Santxok izendatu zuen «Lingua Navarrorum» defendatu nahi zuen nafartarrak horren alde konzientziatuz. Horregatik, gure mediku honek, inoiz loari eta urrengo ogibidezko laneri orduak kenduz, aski gazterik hasiko zuen Nafarroako erresuman euskararen diakronia aztertzen. Lehenik, 1933an, «Noticia histórica y estado actual del euskara en Navarra» titulatzan den lana aurkeztuko zuen Iruñeko *Memorial de la Sociedad Euskararen Adiskideak* gerragatik suntsituko zen aldizkarian. Hura, A. Irigarayren lanik hobere-netakoaren hasiera baizik ez zen. Era berean, «Documentos para la Geografía lingüística de Navarra», RIEV-en 1935ean.

Geroztik, Nafarroako euskarak, lekukotasun zehatzen bidez, bere egoera salatuz jarraituko zuen seme leiala izango zuen. Halakoak izango ziren *Euskera* aldizkariak bere abiadura berria hartzean, 1956. urtean, «Noticia del estado lingüístico de Navarra en 1935» eta lau urte geroago «Nuevos testimonios de la lengua vasconica en Navarra», *Príncipe de Viana* aldizkarian. Lan guziotan zerbait gehitzen zuen historian zehar nahiz egoeraren berri ematean.

Bilketa eta azterketa guziokin, 1974. urtean liburu bat ere argitaratu zuen, maiz erabiltzen zuen izenordepean, A. Apat-Echebarne, *Una geografía diacrónica del euskara en Navarra* (Iruña, 1974). Lan horietan ohi zuenez, maparik ere ez da falta mendeak zehar zer nolako atzeratze eta galerak izan dituen adieraziz. Gainera, oraingoan, herriz-herrizko zerrenda eta aurkibidez aberastua eta bibliografia osatu bat ere bai.

Hala ere, ez dut esango Nafar euskararen historia guzia zehatz biltzen duenik. Alde batetik, lan beraren jarraipiderako adierazpenak ber berak ematen ditu, baina bestalde, zenbait hutsune somatzen ditugu. Adibidez, L. P. Peña Santiagorekin «Estudio etnográfico del Valle de Urraul Alto» (*Munibe*, 1966) burutu nuenean *Diario de Navarra*-n gorazarrezko artikulua bat eskaini zigun, bertako euskararen aipamena ere eginaz, baina gero bere liburura jasotzea ahaztu zitzaion. Dena dela, gure Urraulgaineko azterketa harek L. L. Bonaparte printzearen lanari zenbait ohar eta gehigarri egiteko aukera eman zidan eta «Sobre el euskera de Urraul Alto y el venerable P. Andoain» (*Euskera*, 1981) publikatu.

Lan berari jarraituz, oraindik dato osatuagoz beste lan bat burutzea zen bere gogo. Horregatik, *Fontes Linguae Vasconum* aldizkarian jarraituko zuen lehengo agirien gehigarri: «Tafalla era vascófona», 1977an argitaratuz eta «El Hospital Civil de Navarra y el euskara en el siglo XVII», 1982an.

A. Irigarayentzat Nafarroa zen gure mina. Euskal Herriaren sustrai zen Nafarroa aurkitzen zuen eri. Medikua izakiz eta gizonen osasuna bezala begiratzen zuen euskararena. Bereziki Nafarroan aspalditik ikusten zuen bere begi zoliak gaitz hori eta 1933an hasi zuen lana, bertako euskararen egoera aztertzen, aurrerantzen eten gabe jarraituko zuen bere bizitza guzian zehar eta etzuen jasoko etsipena baizik.

Baita ere, esan beharra dago, Nafarroara begira Euskadi hitzak ere izutzen zuela. Xabier Kintana eta Alfonso Irigoyenen eskariz, 1979ko urtarrilaren 26an Euskaltzandiak Baionan egin zuen batzarrean, Euskal Herri hitza ez baztertearen eskarizko erabakia hartu zuen eta A. Irigarayentzat hori ere ez zen aski, bere gogoz, Diputazio eta udaletxe guzietara zabaldu behar zen Euskal Herria erabiltzeko eskaria. Antzerako jarrera egertu zuen Eusko Ikaskuntzako bileretan ere. Irigaray beti zegoen hortaz, eta erabaki hura birresteko eskariak behin baino gehiagotan egin zituen. Bere ustez, oso kaltegarria zen Euskadi, nahiz Euskadi, erabiltzea, baina batez ere Nafarroako erresuman. Bera ohartzen ez zena, nonbait, politikoei aski zoro erabiltzen dituztela bai historia eta bai termino tratamendua eta horien baitan beti izan direla aldakorrak.

EGAN euskara hutsean hasi zen 1953. urtean. «Asmo berri» atarikoaren izenpetzaile genuen beste bi zuzendaritzakoekin batean: A. Arrue eta L. Mitxelena. Hurrengo urtean (1954) eman zion hasiera «Naas-maas» deitu sailari. Ildo berriz sartu zen eta 1977ra arte iraunarazi.

Baina hori ez zen EGAN-en egin zuen lan bakarra. Bestelako literatura saiorik ere burutu zuen. «Esbozo» haren sustriaiak ere, euskara hutsean gainera, *Egan*-en orrialdeak zehar aurkituko ditugu. Umore aldetik Latxa-Agirreren *Todos erribateko* laket bazitzaion ere, teknika, zientzia eta sorketazko literatur lanak era maite zituen. Hara nola aritu zen saio batean *Erle gobernatzalleen gidari* liburuaz, Jean Etchepare eta Huarteko Joanen medikuntzazko idaz lanez eta abar. Beste zenbait hitzal-di eta saio argitaratu zituen gure literaturako autoreak goretsiz edo aztertuz: Axular, Mogel, Iparraguirre, Lizarraga Elkanokoa, eta abar. Era berean, ez zen ahaztuko d'Abbadie bezalako eragileekin ere. Une bakoitzean bere eritziak zintzo agertuz.

Hainbeste lan egin zuen gizonari oso ongi jarri zioten bere semeek, heriotza iragartzean, Etxahun Iruriren esaldia: «... ez bazitüdan hain maite üken oi ama Üskal-Herria».

Bai; maitasunaren eraginez, gogo kementsua nabari.

Juan SAN MARTIN

JOSE MANTEROLA ZENAREN OROIZ

Aurtengo otsailaren 29an bete dira ehun urte Jose Mante-rola hil zenetik.

Bere heriotzak samintasunez bete zuen Euskal Herria, 35 urte baizik ez zituelako garai hartako euskaltzaleak eta abertzaleak beregan esperantzarik aski jarri zuten gizon honek. Donostiara zen, hiri bereko Bibliotekaren zuzendari eta Institutoko irakasle. 1876ko uztailaren 21ean Madrideko gobernuak gure foruen galerazpeneko legea atera zuenean, bere protesta agertzearren irakasletzatik bota eta auzitegitara eraman zuten.

Baina, Manterolaren doainak, berberaren idazkietatik baiño gehiago, biltzaile eta eragile izatetik datoz. *Cancionero vasco* (1877-1880) sortu zuen bere garaiko eta aintzinako poemak eta kantak biltzeko eta taxuz eta zentzuz jokatu zuen ekintza hortan. Gero, euskal kulturaz zerbait eskaini zezaken guziak elkartu nahirik *Euskal-Erria* aldizkaria sortu zuen 1880an. Eta, geroxeago, aldizkari horren inguruan, Euskarazko Itz-jokaldien Batzarrea (Consistorio de los Juegos Florales).

Buruko eraso baten ondorean, uste gabeko heriotzaren doluminak Euskal Herria guzian izan zuen eraginez egin zen omenezko liburu bat. Liburu hortan, bat-bateko idazkiak biltzen dira eta guti batzuk aipatuko ditugu mendeurrena gogoratzeko.

Serafin Barojak, Pio ospetsuaren aitak, hara zer zion Iruinetik martxoaren lehen egunean bidali zuen gutuean:

JOSE MANTEROLARI.

*Bere animá lurretic epe tristean
igo zan doatsuen lecu distitara,
ega erosoan.*

*¿Cer uzten du gueroztic lagun artean?
Onac uzten dutena; argui dizdira
illun osoan:*

*biyotzetan icen bat urricaldua
ta bere doayen oroitz ecin galdua.*

(Serafín Baroja)

Euskal-Erria aldizkariaren jarraipenez arduratu zen Antonio Arzak berak, omenezko liburuaren sarrerako hitzak era hontara hasten zituen: «Negarrak paperean arrastorik utziko balu, ez nuke tinta bearrik itz oek izkribatzeko».

Bakoitza saiatu zen une berean bururatu zitzaizkien pentsaeraz eta sentieraz. Basteak beste, hara hemen adiskide min haietako batek bertso soil batean azaldu ziona:

*Ama euskerak galdu du seme
bat guttiz asko jakiña,
bera apainki argitaratzen
bearra pranko egiña;
ainbesteraíñon banatu zaio
onekin pena samiña,
gaur arkitzen da negarrez zeñen
sendatzen gaitza dan miña.*

(Ramon Artola)

J. B. Elizanburu ere agertzen da eskaintzen artean, baina, harrigarria!, frantsezez idatzi zituen lerro soil baten bidez, eta, aldi berean, Marzelino Soroak gazteleraz. Orduan ere baziren nonbait euskararentzako ahuleziak.

Karmelo Etxegaraik bere gaztaroan idatzi zituen poesi haie-tako bat ere hor da, Manterolak Mendiburugatik esan zuenare-kin hasiaz:

*Mundura danak ekartzen degu lege gogorra;
Eriotzan ordain zenion zuk zere zorra.*

F. Arrese eta Beitia ez da iristen bere mailara, baina deiari erantzun zion. Orkaiztegiko Patrizio, nonbait larri zen, zeruan euskaraz egiten ote zen, Jose zenari galdezka ia Jainkoarekin nola mintzatzen zen, eta ia aingerurik den euskaraz ez dakienik. Klaudio Otaegik ordea, goi mailazko poesi egituraz osatzen zuen hamalauduna eskainiz. Baina, hamalaudun edo *soneto* delakoa aipatzean merezi du Vinson-ek idatzia hemen jasotzea. Gainera, Orkaiztegiren kezka bera agertzen ez badu ere, behar bada ba omen da zeruko txokoren batean euskaltzaleak solasteko pa-sealekuren bat. Paristar harek euskaraz hain guti utzi zizkigun bitxi horietako bat da. Hara hemen:

HAMALAUDUNA

*Eliza-zelhayetan anima hándiak
Elgarri elhaketan, dire paseiatzen;
Leku ederrenean ohi dire biltzen
Etchepare lehena duten Euskaldunak.*

*Gizon famatu hoyei martchoaren-hilak
Bozkario handi bat diote ekhartzen
Erdian Manterola delarik agertzen,
Lore eder, emana zeruari lurrak.*

*Immortalitatean sartu zireneko,
Jose, pentsatzen dugu hemen guk, nigarrez
Etzaitugula lehen eraz adituko;
Jaizkibel beztitu da tristerik elhurrez,
Marrumaka dohakon olari erranez:
a! Hura bezalako bat non da kausituko.*

Paris, 8 Avril 1884

Julien Vinson

Erromantikoen garaia zen eta heriotzaren eraginari sentiera biziagoak nabari. R. Becerro de Bengoa arabarrak J. Manterolaren lanak ongi goraiatu bazituen, urte berean euskararen lau euskalki literarioen gramatika argitaratuko zuen A. Campión-ek zorrotz agertzen zuen bere abertzaletasuna eta hizkuntzaren baitan genuen nortasuna. Baina, erromantiko giro hartan A. Arzak, hildakoaren adiskide mina zena eta bere lanari jarraipena eman zionak, hara nola adieratzen zuen bere mina eta maitasuna: «Nere biotza jotzen du kupidik gabe mallu gogor batek: mallu au da nere adiskidearen obiratze edo entierroko ezkilli bere soñu pisu ta tristiarekin. Alchatzen ditut, atzo bezela, begiak Zerura, baña, ¿zér egun da gaur? Aingeru Guardakoarena, eta iduritzen zait aingeru onek esaten ditala: — ¡Poztu zaitez! ¿uste dezu menturaz, Munduan zegoen bitartean nik gordetako anima, nere egunean galtzen utzi bear nuela? ¡Ez! Lurretik zetozen Eliz Ama Santaren erreguai nere otoi-tza nasturik, sartu da, *betiko*, Zeruetan zure adiskidea».

POLYPHÔNIA TA POLYRRHYTHMIA

Europako kultur-kykloak' munduan dagozen bertze kultur-kykloen erkatzean ba daduzka berheizgo important batzu. Hauietan behar bada Musikêan hunelako kharaktêristikê important bat dugu, ezen Europako musikêan' ongi desarroilatu notazione-systêma bat aphaillatu bait dugu. Hunelako systêma bat' Guido d'Arezzok asmatu notazionea baino lehen' jadanik garaikoek ba zuten egokitu alphabêtoaren letrez.

Musikêa' berez kallitekhnê akustikoa denagatik, Europako kultur systêman ba dadukagu musikêraren ekhoizpenak optikoki fitsatzeko ta gordetzeko eredu bat. Gaur egunean' dukarik gabe xingola magnetophônikoak eta diskak ditugu, zeinetan ekhoitzi kallitekhnêzko obrak gorde ditezken, bainan egun-arte mundu osoan soilik bi systêma zegozen, lehena Europako notazionea, eta huntatik kanpoan soilik' zegoen, kultur-ekhoizpenak orhaintzепенari utzi beharra, systêma graphikoaren gabeko metadosiaren anzora. Beraz Europako musikêaz bertzalde bertze musikêaren metadosiak' systêma agraphikoak (edo analphabetoak), dira, eta hunela «herri literaturaren» mailan geratu dira.

Eta literaturetan' literatur-iratzi-hizkuntza asmatu zirentik populuaren tradizionearen para' iratzi tradizionea berri bat sorthu zen bezala' eta tradizione huntan literatur formak askozaz hobeki desarroilatu zirenez' musikêan ere systêma graphiko desarroilatu bat fitsatu zenetik musikêaren formak hoinbertze desarroilatu dira, non gaur-egunean soilik mundu osoan' musikazko kultur tradizione bat soilik dagoen, eta

hura' europar musikêarena den. Beraz kompositore genialek inventatu formen eta aintzinapenen bidez irazteko tekhnêa ez dadukaten Musikêei aitzî' egokera bat sortharazi da, zeina hizkuntza kultur-kreatzaileen eta herri analphabêtoen kulturen artean dagoen differentzia bezalako den, eta haren dina.

Europako Musikêan ere, bertze lekhuetan bezala lehen epokhan soilik monôdia ukhan dugu. Geroagoz monôdia bi zathitan erdibitu zen, eta hunela antiphônia sorthu zen. Desarroilo huntan beraz lehen kantua para' eta huni erantzueraren zedintzat, bigarren zathia sorthu zen, nola eta teatroan khoroaren para koryphaioa sorthu bait zen, hemen ere erantzueraren gisa. Bainan harmoni berrien kreatzeko nahiaz khoroa bi parthetan erdibitzeko zen bezala, musikêan ere bertzelako harmonien kreatzekotz bertze forma berriak sorthu ziren.

Hunela aiphatzen ditugun formak bethi khronoan ibilkera-
ren zentzuan egiten diren sequentziak dira. Melôdia nabusiari *kantu firmua'* izena emaiten zaio. Kantu firmuaren bidez, hori bakharrrik erabilten denean, kantu gregoriarrean gerthatzen den bezala, sentimendu aisthêtikoa «errepikatzearen» bidez lortzen da. Bainan jadanik Erdi Aroaren azken mendeetan, musikal prinsipio huntaz gainera bertze prinsipio basiko bat eratu zen, simultaineikoa. Huntara kantu firmuaren azpian eta ber-khronoan, (hau da: huntaz betera), diaphônia izeneko bigarren kantua sortzen zen, *nota contra nota* erraiten zen bezala iratzita. Prinsipio hau desarroilatuago zen noiz eta, ez soilik kantu-firmuaren azpian, baizik eta haren gainean ere goiko ahotsa bilhaka zedintzat, *diskantu* izeneko goiko butzak ageri bait ziren. Geroagoz ez zen aski goiko butz bat, baizik eta butz bat baino gehiago sorthu ziren ber-khronoan kantatze-
kotz.

Polyphônian huntara' ikhusten dugu nola ahotsen eta melôdien bidez linea melôdiko paraleloak sortzen diren. Guzti hunen menperatzeko tekhnêa contrapuncto izenaz ezagutzen da. Hemen kantua differentak tapiz bat bai lizen bilbaturik dagoza. Ehungintzan bezala hemen ere iratzi ta bilbea dugu, zeinak bait dira musikêan errepikatzea ta simultaneitatea. Musikêaren desarroilo hau asko aberastu zen bi faktoreen bidez: Lehena Herbeherako maixu handiei esker, eta batez ere Italiko

Renaissancean sortu zen izpiritu berriari esker. Ez da beraz harritzekoa baldin eta hemen berriro Italiako hiri hospetsuen izenak agerten ba zaizkigu: al'egia: Firentze, Beneturia, Erroma, Mantua, Neapoli. Epokha huntan munduari buruz eta bizitzeari buruz aristokratiak zedukan Weltanschauung-a aldatzen da, baldin eta Erdi Aroan *helburua* nunbait zeru izkutu batetan ba zegoen, Renaissance gizonen helburua lurraren gainera ekhartzen da eta gizonaren helburuak gure planêtaren gainean bilhatzen dira. Orduan dano gizonen sentimendua mystikismoaz bilbaturik egonik ba zegoen aurrerantzean argiaz bilbatu nahi lituzkete. Beraz Renaissancearen lehen epokhan' kalitekhnêari buruzko sentimendua' apollinikoa bilhakatzen bait da, hura arte plastikoetan egia bilhakatzen da, lehenik berez Musikêa sentimendu dionysiakoa bait da. Baina berriro Florentzian ere kulturgileak saiatzen dira Renaissance izpiritu apollinikoa Musikêan ere sartzen, eta huntara laister Camerata fiorentinari esker Opera sortzen zen.

Musikêa hunela Renaissancean aldatzen zen. Erdi Aroko Philosophi skholastikaren izpirituan mundua gerthatzen ziren gauza guztiak «jainkoaren ohorean» sortzen ziren. Beraz zentzu huntan Polyphônia jainkoari eskeini hymno bat zen, Renaissancearen lehen epokhan' Musikê erdizarokoaren formak jarraitzen ziren, baina jadanik Plastikan sortu zen izpiritu berria musikêan ere paulatim sartzen ba zen. Huntara orain jainkoaren ohorean kantu firmuaren para, textu erleginotsu baten gainean... kantu bizidunak, bizia goretsten zuten kantuak sartzen dira, askotan erleginozkoa kantu batekin ber-khronoan, haren bide-laguna izaiten kantu pornographiko bat ere kantatzen zen, biok erdiaroko izpirituaren prinzipioaz, baina zentzu berrian' jainkoaren Doxan kantaturik.

Musikêaren Renaissanceko izpiritu berria sartzen zenean laister sentimendua' logoaren menpekoea egiten saiatzen zirela' Opera desarroilatuko da, non nabusia *hitza* den, eta Musikêa soilik laguntzailea izaiteko den.

Bainan zein zen Polyphôniaren egiazko izpiritua zergatik eta zertakotz sortu zen? Hemen gauzak interpretatzekotz, dudarik gabe, ikhuspuntu theôrikorik asko dago. Guk hemen, huntara exêgêsi berri bat eman nahi genuke. Ahantzi behar ez genuke, hizkuntzetan Athênetaren epokha danik gerthatzen diren desarroiloak edo ta aldakuntzak. Hizkuntza zaharretan, eta hunen adibidea sumerkara da, hitzak bethi *pattern holistikoen symboloak* ziren. Symboloen natura hau aldatuko zen, apharesien bidez geroago ta gehiago hitzak relazione logikoen symboloak bilhakutzen ziren ginoan. Hizkuntza zaharretan mundutik subjektuari dathorzkiön impulsu dinamikoön juddatzekotz erabilten den gure burufuineko *anaphoren hyphasma* geroago ta gehiago lehen peirasmen gainean geroagoko aphaarakuntzak erabiltenago dira, hoinbertze, non gehienetan hizkuntza modernoetan basian dagozen lehen experientziak ahanzten diren; eta soilik gure baithan konzeptuez eratu sare bat baizik ez den systêma logiko *egiatzat* onhartzen den. Beraz hizkuntza zaharretan, eta gizasemeen bilhakatzebidean lehen urtheetan gerthatzen diren experientzia basikoön orde, hau da: experientzia konkretuen orde, geroago ta gehiago, ia ia bakhharik erabilten diren symbolo akustikoak (hau da: hitzak) soilik elkhadura logikoak (hitzekoak) dira. Gaur egunean, batez era Kybernêtikêaren aintzinapenen kausaz, buruaren funkzionamenduari buruzko ikhertzapenei esker, burufuina nolakoa den, hobeki eza gutzen dugu. Hunela ba dakigu non fakultate batzu, gehienak, topothetu behar diren. Ezkerraldeko burufuinaren hêmisphaira, ta eskuinaldekoa ez dira berdinak, eta gizonaren fakultateak ere lekhu *differentetan* topotheturik dagotza. Eskuinaldeko burufuinaren hêmisphaira' aisthêsien lekhua den bitartean, ezkerraldekoa hitzen eta relazione logikoen lekhua da. Eskuinaldeko hêmisphairak' synapsi askoren bidez, analogiez holistikoki trabailatzen duen bitartean, ezkerraldeko hêmisphairak sequentziez' computer dyadikoek bezala trabailatzen du. Beraz eskuinaldeko hêmisphairan relazione berriak asmatzeko, heurtzeko ahalamena ba dago, ezkerraldekoan gauzak logikoki systêmatzeko bidea dago. Eskuinaldeko burufuinaren hêmisphaira, intuizionearen thokia da, eta ezkerraldeko burufuina Logika ta Arrazoinarena. Gaur egunean anthrôpoaren speziesaren bilhakatzebide historikoaren ondorena bezala ikhusi behar dugu nola, ezkerraldeko burufuinaren hêmisphaira eskuinalde-

koaren gainean manua edukitzera ethorri den; lehenagoko bilhakatzebidearen ondorio bezala bethi azpiko burufuinaren zerra baten gainean, geroagokoak' manua lortzen zuenez; hau da, lehen zerra herpystikoaren gainean, ugaztunen zerra manuduma den bezala, eta bi hauen gainean neo-cortexa manuduna den araura. Hunela ere ikhusten dugu nola ezkerraldeko burufuinaren erdia' anthrôpoaren *logoduntasuna* sortherazten duen. Asymmetri hau' batez ere anthrôpoen genos-arra baithan gerthatzen da. Halakotz hunela ikhusten dugu nola bethi geroagoko evoluzionearen lortzapen den egokera bethi bere aurrean zegoena reprimitzen duen, eta reprimitu behar duen: ugaztun-zerrak herpystikoa, eta neo-cortexak ugaztun burufuin-zerra. Bainan evoluzionearen azken produktua den anthrôpoaren gan, huntaz gainera ezkerraldeko erdiak eskuinaldeko reprimitzea evoluzionearen akmê gorena da. Eta hau batez ere anthrôpoaren genos-arra gan gerthatzen bait da, biologian gizona (arra) evoluzionearen puntu gorena dela ikhusten dugu anthrôpogintzaren bidean gainti. Hau ba zekiten herri zahar batzuek, hauietan semitek, eta huntara erraiten zuten, ezen soilik bethikotasunaren zeruan sartzeko duinak arrak zirela, horiek bakharrrik psychê logoduna, eta halakotz ezin hilezkoa zutelakotz.

Carl Saganek erraiten duenez: *...intuitive knowledge has an extremely long evolutionary history, if we consider the information contained in the genetic material, it goes back to the origin of life. The other two modes of knowing ...is a quite recent evolutionary accetion. Rational thinking that is fully verbal (involving complete setences, say) is probably only then of hundred or thousand years old...* (Carl Sagan. *The Dragons of Eden*. p. 158) Gaur egunean erraiten dugunez anthrôpoteriarren arren genosean ezkerraldeko burufuinaren asymmetria batez ere nabari da, emakumeetan baino gehiago. Huntatik ere ethorten dira gaur-egunean bi sexuen arteko nabari izaiten zitzaizkigun differentziak zeinen araura batez ere arren intelligentzia extremuetan dagoen, eta emakumeena erdiko mailetan. Gizonetan subdesarroilatuak askozaz ugariagoa egoiten dira, emakumeetan baino, bainan bertara ere individuo genialak gizonetakoetan askozaz ugariago dira emakumeetan baino. Hau dirudienez huntaz gainera gizasemeen bakhoitzaeren bilhakatzebidean

bere biziaren desarroilo individualean ere agerten da, hunen araura hume-arrak bere periodo foetalean bethi bere orkhietan ekhoizten diren hormonen bidez bere burufuinaren celulak aldatzen ditu eta geroagoz jaiosz geroz sexusko organ sekundarioak sortzen direnean, gizonaren burfuinetan aphairetzeko fakultate hau handitzen da, eta emakumeena baino askozaz handiago bilhakutzen da, gizonen gorphutz-goiera handiago bilhakutzen den bezala, eta arrak bizarra hartzen dutenez.

Ikhusi dugun bezala. Musikêaren historia, batez ere Erdiaroko azken mendeetan eta Renaissancearen urtheetan, Europako Arte huntan, polyphônia desarroilatzen da. Geroz, eta hau gaur egunean hobeki dakigu, Kybernêtikêaren eta Informatikêaren ikhertzapenei esker, nola gizonetan konzeptu basikoak bethi *pattern* holistikoak diren. Huntara hizkuntza zaharretan hunelakoa zen hizkuntzazko systêma osoa. Gure hizkuntza berrietan basi lehen hunen gainean geroz aphairesien bidez eginikako konzeptuen sareak bilbatu dira, nahiz eta basia huntarakoa izan dadinagatik ere. Bainan *pattern* holistikoak elkharrekin bilbatzen eta ehunten ba dira, gure gaur-eguneko systêma logikotik behatuta' bethi *rhythm*o, *paralleloetan* gure *enthymê*mak joanen diradé. Konzeptu logikoen bidez egiten den *gathe*a bethi *monorrhythmikoa* izanen da, nolabait argiaz komparatzen ba dugu polarizatu dagoz, aitzitik konzeptu holistikoen bidez egiten den *enthymê*men *gathe*a bethi *plano* askotakoa da, haren *rhythm*oak *parallelak* eta *dimenzionerik* askotan dagozta. Huntaz jadanik nabari zitzaien *aspaldidanik* hizkuntza zaharretan, batez ere *sumerkaraz* iratzita dagozen *hymnoak* itzultzen saiatu ziren ikhertzalariei, eta *aspaldidanik* gizarte-izkutu batzuetan erabilten ziren terminoak argitu dira, zeinen arauera itzulpen *exôterikoak* eta *asôterikoak* dagozen. Ba *lirudike* ezen *polyphônia*ren bidez' jadanikako *pentsatzeko* eredia *musikêan* *arrekreatzea* saiatu izan zela.

Musikêa hizkuntzarenkin erkatzen ba dugu, galdera bat sorthuko zaiku ,eia Musikêaren bilhakatzebidean hoin garbi ikhusi dugun desarroiloa hizkuntzan ere gerthatu den. Lehen punktua' Musikêa, nahiz eta berez eskuinaldeko hémisphairaren ekhintza den, nola berez materia abstraktua bait da, hunela ere spezialki gizonezko ekhintza dela agerten da, eta faktu historikoeak ere hunela derrakute ta derakhuskigute. Bigarrenik Musikêaren historitik dakigunez: ez dago egiazko herri-musikêa, eta Musikêa bethi bilkura aristokratikoen ekhoizpena ta fruktua izanik da, Bernard Champigellek, bere *Histoire de la Musique* (P.U.F.) liburuan erraiten duenez «*La chanson populaire a toujours son origine dans une création aristocratique*» (p. 15). Populuek nehoiz ere ez dute ezer ere kreatu, populuek soilik aristokratiek egiten zutena imitatu ta mimetu dute eta hau non ere hunela bethi ere. Eta hau hunela izanaz, aspaldidanik hizkuntzei buruzko genedukan aburua, ezen hizkuntza zahar klasikoak bethi askozaz perfektuago ta pantele-tsagoak izan zirelako aburuak berriro egiaren indarra hartzen du. Hizkuntza batzu, heien alhabak baino askozaz perfektuagoak izanik diradé. Indian ba dugu hunela sanskritara. Elhe hunen erran nahia' «perfeitua» da, eta ba dirudi hau egia izan litekela' sanskritara indiar hizkuntza berriekin komparatzen ba dugu. Indiar hizkuntza berriek soilik eduki ukhan dute kultur bideak izaiteko possibilitatea sanskritaraz nahasi direnetik, eta heien lexikoan sanskritarazko hitzen parthea nabusia bilhakatu denetik. Eta sanskritarazko influentzia eduki ukhan ez dutenean *urdû* delako kasuan bezala, zeren eta hizkuntza hau mohammedarren hizkuntza bait da, orduan bertze hizkuntza zahar eta klassikotik beren aberastasuna mailegatu dute. Berdina gerthatu da European, non gure ideien aberastasuna soilik garaikararen bidez egin zen, eta gaur egun ere ideia berrien formulatzeko possibilitatea edukitzeko ikhertzalari guztiek garaikarara joan behar dute. Eta txinaraz hauxe ere gerthitzen da bere kultur-kykloan. Beraz epokha klasikoa danik hizkuntza berriak ez dira perfekzionatu, atzitik hendeckatu dira. Hau hunela izan dela konsideratzen ba dugu laister.

Musikêraen sympiptontetik ideia batzu ethorriko zaizkigu bururat. Musikêaren bilhakatzebidean bethi aintzinapen guztiak, ideia berri guztiak aristokraten bilkuretan sorthu dira,

eta herriek soilik hok simplifikatu ta degeneratu-arazi dituzte eta berdina hizkuntzetan gerthatzen dela lirudike. Bethi az-tien hizkuntza ithurrian bat egon dela lirudike, eta hortatik geroz populu hizkuntzak simplifikakuntzak baizik izan ez dira. Beraz populuak soilik entropiaren zentzuan lan egiten daki, hau da, izpirituzko aristokratek kreatzen duten guztia populuaren eskuetan erorten denean bethi degenerakuntzaren bidea sartzten da. Huntara epokha zaharretan uste zuten bezala munda aurrera joan dadintzat lehenik egin behar den gauza' jakintza popularen helmenentik salbatu ta ekhendu behar da. Hizkuntzabat herrikoia bilhakatzen denean, bere hendekatza-penaren bidean sartzten delakotz entropirantza.

Hunela izanki eta, epokha zaharretan hizkuntzen ethorkiari buruzko zegozen aburu batzu egiazkoak izan ditezkeela uste dugu. Hunen araura ba zegozen epokha zaharretan mintzazten ez zekiten herriak. Haukiek' dudarik gabe gero bertze herrie-enganik mintzazten ikasi dute. Kybernêtikêaren ikhertzapene-tan egiten ditugun heurêmen kausaz ba dirudi ezen gizon nor-malek soilik ikasteko ahalmena dutela, eta beren buru fuinetan soilik hunelako falkultateentzako lekhuak dagotza, bainan ne-hoiz ere ez dago gizonezko normalen buruetan invenzionearen lekhurik. Emaitza hau jainkozko dôro bat dela lirudike, soilik batzuetan individuo batzuetan gerthatzen da, eta bakharrik hauiek gauza berriak asmatzeko dôro hau dute, bainan gehie-netan asmatzen dutena bere belhaunaldiko personek ezin de-zakete enthelega, zeren eta bertze gauza bat ere gerthatzen bait da, ezen gizonek bere krômosômetan ikasteko bizi-periodoa ere programaturik dadukatela eta huntan bai noiz izanen den hatsarrea, bai eta noiz izanen den hamaiera ere. Eta hunela gizon gehienetan' 25 urtheez, ikasteko duten fakultatea hamai-tzen da, eta orduan danik soilik bere gaztaroan bere burufui-nean klêronomi genetikoaren eta klêronomi kulturalaren bi-dez bilbatu zuten referentzien hyphasma ankylozatuaz gauza guztiaz bethikotz interpretatuko dituzte. Geroagoz ez dute gau-za berririk ikasteko possibiltatea zeren hunen egiteko gizon jakintsuek ekhar lezaketenaren aurreanitsuak bezala dagoze-lakotz.

Beraz hemen musikêan bezala' hizkuntzak ere izpiritu aris-

tokratek, edo epokha zaharretan erraiten zenez: aztiak (Indian rxiak) gauza guztiak inventatu dituzte.

Ikhuspuntu zaharra hunen kontra ba lirudike Chomsky jaunaren eta bertze ikhertzalari ezkertiarren ikhuspuntuak legozela, zeinen aburuz, gizonetan hizkuntzak ikasteko fakultatea berez khrômosômetan pre-programmaturik legoken. Bainan hemen ikhertzapen berrienak Chomskyren ikhuspuntuaren faltuseria erakhusten deraukute. Chomskyren aburuan gizonen burufuinean nolabait «deep structures» izeneko fakultate bat, guztientzakoak legoke. Kybernêtikearen eraginaz, berhain burufuineko investigazioneetan ikhusi dugunez burufuinetan' mintzoaren lekhua non topotheturik dagoen zigurtasunaz fitsaturik izan da. Hunela bi topo ageri zaizkigu Broca-thokia ta Wernicke-thokia dagozela dakigu. Colin Blackmorek, Cambridgeko Unibersitatearen Proffesoreak' erraiten duenez: «*With Broca's area damage, what speech remains is reduced to a curt, telegraphic style rather like the first phrases of children. It is laborious and taxing and sometimes the words just cannot come.* (Colin Blackmore. *Mechanics of the mind*. p. 143) Eta geroagoz Wernicke zônêari buruz hunela erraiten du: «*In 1874, Karl Wernicke discovered that damage further back in the left cerebral hemisphere, mainly in the temporal lobe, can cause a loss in the understanding of the spoken and written word, with less disturbance of the speech itself. This region of the brain, now known as Wernicke's area, lies close to the auditory cortex, which analyses sound. In the majority of people this region is actually bigger on the left side than on the right and this is true even in newborn babies. Could this kind of anatomical asymmetry be the material expression of Chomsky's innate capacity for human language? If so, then it is difficult to explain why a young child can apparently develop the speech mechanisms in his right hemisphere if the left side is damaged; and even harder to explain the fact that gorillas and chimpanzees have the same anatomical asymmetry, though Chomsky would deny them the capacity for language.* (Aipatu obran. 144 p.).

Faktu anatomiko haien adierazpena' bertzelakoa dela erran dezakegu, Chomskyk uste ez duena. Eta hemen hizkun-

tzaren ethorkiko theôri berriak' bere zentzuak ber-irabazten duela agertzen zaiku. Gizonek dadukatena, ez da mintzatzeko kapazitatea, baizik eta «symbolo abstractuen» fitsatzeko posibilitatea, eta berhau ere' tximpazeek dutela dakhusagu. Hunela ikasi dute Allen eta Beatrice Gardner izeneko amerikar psikologoek Nevadan eginikako proiektu baten bidez bi tximpazeekin. Tximpanze haukiek lortu bait dute 200 hitz ikasten, eta ez soilik hitzak, bai eta heien arteko syntaxi bat ere. Eta hunela ikasitako symboloak, geroago phôtographietan erakhusietako objektu berdinei aplikatu zerauzteten, symboloek symbolizatzen zuten sêmantikêa eta bertze kondizioneetan aplikatzen zekitela erakhusten. Bainan tximpanzeek' ez dakite mintzaten, hunen egiteko eragozpen anatomikoak bait dadukazte. Halakotz' ba lirudike berriro hemen ere, gizon normalek pithêkoek bezala ba daduzkate *ikasteko* ahalmen bat, eta ahalmen huntan gauzetatik konzeptuak atheratzeko ahalmena legoke, hauk geroz zeinuen bidez symbolizatzeko gisan Beraz Wernicken zônêa, hitzen zônêa baina gehiago «abstraktu symboloentzako» zônêa dela erran dezakegu. Hemen bakharrik bait dagoke' symboloen interpretatzeko fakultatea topothetirik, bainan ez artikulatu hitzek phitzarazteko fakultaterik. Artikulatu hitzak orduan, nunbait noizbait azti batzuek asmatu edo inventatu konvenzionalismo berri bat izan ziteken, zeina gizon batzuek' geuk orain «musikêa» izeneztatzen dugun fakultateaz symboliza zezaketen. Halakotz, *hitzak* symboloen izaiteko nahi-eta-nahi-etzko beharkizuna ez zegoen, eta pithêkoek erabilten dituzten zeinuak bezalako symboloek ere jakin-araz zitezken, eta hunela egia lirudike irazle zaharrek erraiten zeraukutena. Soilik musikêaren kreateko fakultatea samarrean zeduzkaten anthrôpoide hauiek, urrhats hau eman zutenetik, nahiz eta urrhats hau' lehen epokhan soilik azti batzuen konvenzionalismoa izanagaitik, bainan hoin emankhorra bait zen, zabaldu egin zen, eta adoptatu.

Hunetara ere, Wernicke zônê haur ezkerrealdean zaurtzen ba da, humea ikastaroan deno, eskuinaldeak' haren topo harlezake, bainan hau ezina da normalki desarroilatu den persona batengan, ikastearen periodoa iraganaz geroz. Eta Wernicke zônêaren desarroiloaz tximpanzeek ere asymmetria berdina dute, zeren eta gizonek eta pithêkoek dadukatena ez bait da berez

MINTZOAREN kapazitatea, baizik eta abstrakzioarena. Mintzoaren kapazitatea berez, epokha zaharretan uste zuten bezala, hierueen kasta baten heurêma izan liteke, eta hau geroz, behar bada, herriari irakatsi zeraueten, eta hunen egiteko nahia behar bada izan ziteken herriak ere beren modutara moldatzea... zeren edozein hizkuntza bethi bait da nolabaiteko «alienzio-nea». Eta hau hunela izan liteke behar bada, eta Chomskyk uste zuen berdintasunaren kasua lizateke. Bethi bezala hunelako mirakuiluak lekhu geôgraphiko eta konkretu batetan gerthatzen bait dira. Huntara erraz enthelega genezake nola batez ere suffixu batzu berdinak, forman eta zentzuan izan litezken, hoin urruti dagozen hizkuntza batzuen artean, nola bait dira, sumerkara, euskara ta aimarara.

euskara	sumerkara	aimara	
—ra	—ra	—ru	
—r(i)	—ra	—ru	
—tik	—ta	—ta	
—an	—â (nasal)	—ana	gen.
—an	—â(n)	—an(a)	loc.
		japonara	
—ko	—ka	—ga	gen. a
—an	—n	—no	gen. b

Beraz hizkuntza hoin differenten artean, dagoen berdintasunek non epokha berri batetan, jadanik sumerkaraz izanikako suffixuak orain ere konservatzen diren, erakhusten deraukute, ezen berdinak diren suffixuak, eta suffixu hoin differenteak,

nola berez ethorki berdineko diren, eta ber heien ethorkia ere lekhu batetan izan zela erran dezakegu. Dudarik gabe gaur egunean Titiqaqa ezpondetan bizi diren indianoen eta euskaldunen artean differentziak genos guztietan dagotza. Arranaz different bait dira, eta hau heien arteko berheizkuntzaz, bai eta biok sumerkarari buruz dutenak ere. Suffixu hauk' epokha batetan azti berdinek inventatu zituzten, eta hortik lekhuak eta denporak aldatuaz geroz ere konservatu dira, guztien maixuak berdinak izanik bait dira. Geroago, hizkuntzak ikasiaz geroz jadanik «anthrôpoak» zirela erran ditzazkegun jasek eta hatzek maixuek irakatsitako hizkuntzak ikasi dituzte, konservatu, eta bertze maixu berriek zituzten berrikuntzez osoagotu ta aldatu. Bainan gaur egunean hizkuntzen simplifikakuntzaren bidez egiten den izpiritu possibiltatean des-strukturatzea arriskua handienetarikoa da, zeren eta hizkuntzak izpirituaren zuzentzeko bideak bait dira, eta hunela harzara hizkuntza batek mintzo den personaren gainean ekhinta handia du. Gaur egunean nabari zaikun simplifikakuntza gehitzen bada laister robotentzako esperanto bat edukiren dugu, imbezilen mentalezko goieran, gaur egunean computerentzat gero ta komplikatuago den sofwarea ekhoitzi behar denean. Zeren eta hizkuntzek interpretatzen bait dute kosmoa, bai eta hura kreatzen ere bait dute. Huntara gizateriaren barna muga bat kreatzen da, zeinen gainean egiazko anthrôpoak dagozen eta zeinen azpian' giza-massa infrarrobotikoa. Alde batetan makhinak komplikatzenago diren bitartean, hok erabili behar luketen langileak geroago ta tontoago bilhakatzen ari dira, bai eta Universitate spezializatueta formatzen diren ixtudianteak geroago ta ze-jakinago, ta alpherrago dira. Elkhartu Statuei buruz John Naisbittek *Megatrends* izeneko liburuan erraiten duenez: *The Generation graduating from high school today is the first generation in American history to graduate less skilled than its parents* (aiphatu lanean 31 p.). Eta lagilen jakintzaren gabezia hoin handi bilhakatzen da, non langileen empleagatzea ethorkizunean arriskua izanen den: «*The lack of skilled workers is most alarming in the area of nuclear power. Everyone is familiar with Three Mile Island, but numerous other dangerous incidents have been caused carelessness and ignorance* (Op cit. 49) Hunelako personen buru-fuinean anaphoren hyphasma hoin simplifikatua dela erran

behar dugu, non heien mundua pithêko batena izaitenago bait da anthrôpo batena baino. Hizkuntzak bait dira, ez soilik munduaren interpretatzeko sare bat, baizik eta munduaren ordena (halakotz: kosmoa) *kreatzen duen sarea*. Zoritzarren gure epokha huntan «populuaren» mystifikakuntzaz anthrôpoteriari egokera geiztoak kreatzen derauzkiogu egia nolakoa den erraiteaz baino, zeren bethi danik jakiten bait genuen, ezen «populuak» nehoiz ere ezer ere kreatu ez duela, eta ignorantek' jakitsuak bai liren presentatzen ba ditugu, gaur egunean' dadukagun imbezileen prentziona lortzen dugu, non ezer ere ez dakien gazteria batek «titulu» valoregabekoa ardietsi bait du edo ta titulurik gabe ere jakintzaguztiduna dela pentsatzen duen, eta geroz praktikan bere inkapaziatatea konstatatu behar duenean, soilik iltkhibidea bezala droga ta pasotakeria daduzkan. Mundu komplikatuagoa interpretatzekotz' hizkuntza perfeituagoak, panteletsagoak behar ditugu, roboten eta imbezileen esperantoak baino. Eta herria kulturara igon dadin bultzatu behar dugu, eta ez kultura popularen mailaraino behehitu, dêmagôgo batzuek pheredikatzen dutenez.

FEDERICO KRUTWIG SAGREDO

Heidegger's work does not remain just a philosophical exercise, but it also becomes a political and social critique. In his lecture "The End of Man" (1929), he criticizes the modern scientific and technological worldview, which he sees as leading to the dehumanization of man. He argues that the modern world is dominated by the "will to power," which seeks to dominate and control nature and man alike. This, he claims, leads to the loss of man's essential being and the emergence of a new, inhuman world.

FEDERICO KATWIG SÁBIDO

Heidegger's work does not remain just a philosophical exercise, but it also becomes a political and social critique. In his lecture "The End of Man" (1929), he criticizes the modern scientific and technological worldview, which he sees as leading to the dehumanization of man. He argues that the modern world is dominated by the "will to power," which seeks to dominate and control nature and man alike. This, he claims, leads to the loss of man's essential being and the emergence of a new, inhuman world.

NORBERT TAUERREN ONDASUNA

Edozein hizkuntzatako literaturan garrantzizkoak dira idazleen gutunak, maiz horietan azaltzen bai dituzte egile edo autoreek bere obretan jarri ez dutenik. Gutunez, adiskideki, aitorzen bai dira barnetikako gogoeta, kezka, pentsaera ta abar, bereziki publikatzeraz ausartu ez denetik. Pragako Norbert Tauer izan zen euskal idazle askorentzat pertsoma konfiantzazkoa beren pozak, ezbeharrak, minak eta zalantzak egertzera koan, Tauer zenaren neurririk gabeko euskaltzaletasunak guztientzako eramankortasuna zuenez gero.

Norbert Tauer txekoslovakia-arrak gerraondoko euskaltzale guziekin izan zituen harremanak, eta hemen, bertako egoeraz, pentsamenez eta sentieraz, Franco eta bere kideek jarri ziguten diktaduragatik ezer esaterik eta ezer idazterik ez genuenez, askorentzat, N. Tauer izan zen testaferra edo holako zerbait egingo zuen gizona. Makinatxobaten negarrak eta asmoak jaso zituen; bakoitzak bere penen, ekintzen edo ikuspegi berri emanaz. Horregatik, bere gutundegia gerraondoko euskararen historia da. Han bai daude bestetan aurkitzen ez diren agiriak.

Egan-en aurreko zenbakian (1983, 1-6, 23-48 orr.) G. Arestik literaturari buruzko kezka idatzi zizkionak agertu genituen. Literaturatik apartekoak *Euskeraz* aldizkarian agertuko direnez. Muestratxo horrek ematen digu gutundegi horren balioa zer denaren adierazpena.

J. M. Satrustegiren eskutik eta bere adierazpenez etorri ziren Tauerrek Arestiri idatziako hamar gutunak eta Arestik ihardespenez egin zizkion zazpirak. Guziak euskal literatura eta euskararen egoerari buruzkoak.

Gutundegi baliagarri hori, N. Tauerrek, bere hilburukoan, Euskaltzaindiari eskaini zion eta J. M. Satrustegi idazkariaren bidez erakunde horren Azkue Bibliotekako agiritegira pasatu da.

*N. Tauer-en liburuak exlibris
hau daramate ezaugarritzat.*

Gutziz, 6.326 gutun dira, 384 pertsonakin izandako harremanetakoak. Bitik gora idatzi zituzten Euskal Herriko pertsonen artean 246tik 5.939 gutun; beste 116 pertsonak (tartean elkarteren bat ere bada) gutun bana. Horiez gainera badira zenbait atzeritarrenak ere, hizkuntzalariak gehienak.

Gabriel Arestiren gutunak, guztiz, 26 dira. Aurkibidez ondo sailkaturik daude eta odonorrentzat izan daitezke aztergia. Aurreko Egan-en argi erakusten da, Arestirenak bide, horien balioa. Jon Miranderenak 45 gutun omen dira eta horietarik eginen duen hautapenez beste lantxo bat prestatuko duen esperantza agertu digu Satrustegi berak. Hala bedi.

* * *

Baina, laburki bederen ikus dezagun Norbert Tauer nor zen. Atzerritar euskaltzaleen artean izan da bera baino jakitunagorik, baina ez euskaltzaleagorik. Euskararik ez dakiten abertzaleek hura hartu baluke eredu, euskara salbatzeko biderik erdi egina zegoen.

Zenbait aldiz errepikatu zigun:

*Bizi bedi betiko euskara ezia,
Zuen aurrekoen ta ait'amen elia.
Euskaraz egizute toki guzietan,
Ta batez ere beti zuen sendietan.*

Hitz-neurtuzko kontseilu horrekin bukatzen zuen Praga-ko Tauer euskaltzale suharrak *Bere idazkiak* (1962) zeritzan liburuxka.

Aitortu beharra dago, bere deiak, euskaldun askoren baitan piztu zuela euskaltzaleatasuna eta ez dira guti euskaraz idazten jarri zituenak ere. Euskara ikasi, gure literatura ezagutu eta «euskaldunei euskaraz» esaldia ikurtzat hartuz abiatu zen euskaldunongana, gure kultur aldizkarietan artikulak argitaratuz eta euskaldun askori gutunak idatziz. Jokaera horren ondoriozkoa izan zen 1955etik 1962ra Buenos Aires-ko Euskaltzaleak zeritzan elkarteak eratu zituen eskutitzen norgehiagokak bata bestearen ondorean Tauer-ek irabaztea. Horregatik, samingarria zitzaigun 1983ko urtarrilaren 28an Pragatik iritsi zitzaigun berri beltza: Norbert Tauer hil zela.

Euskarazko kultur aldizkarietan idatzi zituen artikuluez gainera milakak gutunak idatzi zituen euskaltzaleentzat. Gutunon muestra tipi bat baizik ez da *Bere idazkiak* liburua. Hala den bezala G. Arestiri buruzkoan *Egan*-en aurreko alean agertu zena bera. Baina epistola bilduma hutsa ez da arestian aipatu dugun liburutxo hori, zeren gutunez gainera dakarrena ez baita bertako hitzaurre luzea bakarrik, bukaeran berak ondutako bost olerki ere baditu, denak Euskal Herri eta euskararen goresmenez. Aldiz, berak ere jaso zituen hemengo goresmenak eta, besteak beste, Euskaltzain ohorezko genuen, Buenos Aires-ko Euskaltzaleak deritzan elkarteak ere ohorezko bazkide

izendatu zuen eta Instituto Americano de Estudios Vascos erakundeak bere taldekiye hartu.

Hemengo aldizkarietara euskaraz idazteaz gainera, Txekoslovakia-koetan euskara eta euskaldunon berri ematen ere ahalegindu zen.

Euskarazko lehen lana 1928an Donostiako *Argia*-n publikatu zuena izango da noski. Han ordea, «Baskové» (Euskaldunak) *Narodni obzer* aldizkarian 1936an argitaratu zuena. Geroago, hemengo egoera iluna ezaguturik, «Baskovtina a jeji dnesni situace» (Euskara eta oraingo bere egoera) 1965ean. Baina, lanik garrantzitsuena, Espainia eta Portugalko idazleen hiztegia (*Slovník spisovatelů. Španělsko portugalsko*) eskaini zuen lan hura da. Praga-ko Odeon argitaletxeak 1968an argitaratu. Elkarlanean osatua zen, gaztelera, portugesa, katalana eta galegoarekin batean euskarazkoa barne zela. Euskarari buruzko lana Tauerrek egin, sarreran gure literaturaren historia labur bat duela eta liburuaren barruan, euskaldun idazleen berriak beste lau hizkuntzakoekin batean.

Praga-ra heltzen ziren euskaltzaleak bisitatzen zuten Tauer eta duela bi urteko udagoienez Satrustegi eta Hernandorenan bisita izan zuen, lau urte lehenago nerea izan zuen bezala. Ikus *Bidez* liburuaren 412-420 orrialdeetan garai hartan eman nituen berriak. Ordurako kezkatuak ginen bere liburutegi aberatsak eraman zezakean burubideaz, zeren Tauer-ek ez bai zuen inordekorik, bere emazte Franziska eta iloba batzuk baizik. Bere borondatea ordea, Satrustegiri agertu zionez, Euskaltzaindiko Azkue Bibliotekara ematea zen. Baina, handik ekartzeak bere zereginak zituen.

Gure mende honen haseran, Tauer, Euskal Herriak beragan dituen berezitasunekin txoraturik gelditu omen zen eta Campión-en *Gramática bascongada*-z euskara ikasten hasi. Atzerri-
tar gehienei gertatu zaien bezala, gure hizkuntzaz liluraturik gelditu zen eta bere esaldia izan zen: «Euskara, munduko hizkuntza guztien artean ederrena ta bere egituragatik harrigarriena da».

Gerraondoko euskaltzaleontzat bere garrantzia izan zuten euskaldunoi dei eginaz idatzi zituen artikulu aipagarri haiek:

«Bizi bedi geure Euskara maite maitea» (gutun erara egina, «Neure euskaldun gazte maite maiteak» deiaz hasia, (*Azkatasuna* aldizkarian, 1946-X-15); «Euskal literaturari buruz» (*Euzko-gogoa*, 1951, 7-8 zenb.); eta «Euskararen pizkundera» (*Euzko-Deya*, México, n.º 226. Pragatik 1959an bidalia). Gaur egungo ikuspegitik lehen baino balio gehiago duten idazlanak, euskaldun asko euskaragatik etsipendurik bizi ziren garaia izatez. Bestalde, gerragatik herbestaturik agertu ziren euskaldunei itxaropena eta berriz idazteko arnasa berritua eskainiz. Beraz, ezta erraz neurtzekoa Norbert Tauer euskaltzale kartsuari zenbat zor dion gure egunotako berpizkunderak.

Bera, izatez, Txekoslobakiako Plzen-Pilsen hirian sortua zen 1898. urteko ekainaren 6an. Merkataritzarako ikasketak egin zituen eta zenbait hizkuntza menderatzera iritsi zenez, Enbaxadako merkataritzaz arduradun izana (agregado komertzial mailan) Paris eta Madrid-en, gure herria ezagutzeko aukera izan zuen. Azken urteetan, jubilazioa hartu arte, Pragako Udaletxean lan egin zuen.

Pragan, Vinohradská kaleko 126.ean ez zitzaion falta euskal girorik bere azken urteetan, ikurriñaz gainera bi lauki Valentin Zubiaurre pintorearenak, Lucas-ena beste bat, pizkunde garaiko espainiol bargeiño bat ere bazuen *hall*-ean, eta Euskal Herriko zenbait argazki laukietan jarriak. Horrez gainera, biblioteka handi bat euskarazko eta euskal gaiezko liburuz hornitua eta gutundegizko agiritegi berezia, harremanak zituen euskaldun eta euskaltzaleenak, guziak egoki antolatuak, pertsona bakoitzarenak karpeta berezi batean jarririk. Hor ematen zituen Tauer zenak orduak eta orduak, bere emazten Franziskaren laguntzaz, berea bezala sentitzen zuen Euskal Herriaren oroitzapenetan.

* * *

Tauerrek, bere liburutegian ale bitxietarik ere aski zuen. Denak ekartzea ezinezkoa zenez, hautaketa egin beharra zegoen: Kardaberaz, Xurio, Larramendi, Diharassarry, Ubillos, Haraneder, Royaumont, M. Salaberry, Barbier, Haristoy..., autoreen XVIII eta XIX. mendeetako edizioak; Astarloa, Darri-

got, Xaho eta beste zenbait apologistaren lanekin batean Baltasar Etxaberen *Discursos...*, México-n 1607an argitaratua, Perotxegiren *Origen...*, Iruinean 1760an argitaratua (Honenik bi ale baizik ez omen dira ezagutzen osorik, beretako bat Madrid-en Biblioteca Nacional-ean). Horiekin batean, Ebagelio itzulpenak eta Kantika Izpiritualak ere bai, hauetako ale bat xilografiazko grabaduz apaindua.

Liburu bitxi horien artean berezietakoak dira Julien Vinson-ek Collection de Curiosités Basques sailean argitaratu zituen ale haiek eta beretarik bi heldu zaizkigu Azkue Bibliotekara. Merezi du beren xehetasunak hemen ematea, zeren 75 ale soileko inprimaketak izan zituzten eta beraietarik 74. zenbakidunak bai dira. Hara zer diren:

Les petites oeuvres basques de Sylvain Pouvreau (Chalon-sur-Saone, 1982). 20,5 x 13,5 zm. — XVI+99 orr.

L'office de la Vierge Marie en basque labourdin par C. Harizmendi (Chalon-sur-Saone, 1901). 20,5 x 13,5 zm. — XV+132 orr.

Biak Vinson-ek bere hitzaurrez eta oharrez argitaratuak. Gipuzkoako Foru Diputazioaren Urkixo Bibliotekan biak daude. Hauek 57. zenbakia daramate eta hain bitxiak direnez, Leizarragaren Testamentu Berriaren lehen edizioa (1571) eta beste zenbait liburu bitxi edo arrarorekin batean seguritatezko kutxa berezi horietako batean gorderek daude.

Vinson-ek hitzaurreetako batean dionez, Euskal Literatura balio gutikoa da, bere edukina itzulpenezkoa denez gero beste hizkuntzetan pentsatuaz oinarritzen baita. Hala ere, Villasantek bere historian azaltzen digunez hori ez da guztiz egizkoa Axular adibidezko jartzen baldin badugu. Dena den, hizkuntzentzat beharrezkoenatarikoa da bere baitarik sortu beharra eta behin eta berriz errepikatuko dugu idazleei lagundu beharra eta sorketazko literaturgintza bultzatu beharra.

Baina, Tauerren ondasunetik jaso ditugun bi ale bitxi horiek oso estimagarriak dira eta Julien Vinson-ek, bere bibliografiazko lan harekin ez ezik gainerako beste zenbait lan biltzen eta argitaratzez laguntza ederra eskaini zigun. Vinson-ek hor

eskaintzen dizkugu, bere hitzaurre hortan, XVII. mendeko S. Pouvreau-ri buruzko zenbait berri interesgarri, era berean Pariseko Bibliothèque Nationale-an *Celte et Basque* sailean dauden obrak haintzat hartuz, garai bereko beste zenbaitzunak aipatuz.

Bigarrenaren eraskinean, M. E. S. Dodgson-ek Oxford-ik ematen dion berria dakar, Bibliothèque Bodleyenne delakoan Harizmendiren *Ama Virginaren hirur officioac* deritzanaren ale baten aurkitzeaz, Bordelen 1660an argitaratua, eta bere azalaren fotokopia ematen du azken orrialdea.

Gutundegia aberatsa bada ere jasoak diren liburu horiek ere ez dira txantxetakoak. Gainera, liburuetarik zenbait Julien Vinson berarenak izan ziren eta horiek larruz oso ongi enkua-dernatuak daude, joan zen mendean Paris-en ohi zen bezala.

J. S. M.

OLERKIAK

BIZITZA

Munduko antzerkia
guretat olerki,
itxaropen, egona
dena da izurki,
lagun! hau gauza astur
ezin dugu jarri,
bizimolde ezohi
ezak dakarki.

OLERKIAK

Egia lagun beti
ezin egon irrun,
zaburako moldeak
bifartzen da hurrun,
nola arte irain tente
er irateari organ,
er etsi, bihar eske
egia da zurrin.

Bizitzak herena gaitu
harperatu arte,
zer den gure egite
zein gure gizaritza,
etaperak ez oie
nigan hartu parte,
bizitzako ekaitza
gizaki aldarte.

BIZITZA

Munduko antzerkia
guretzat olerki,
itxaropen, egona
dena da isurki,
lagun! hau gauza astun
ezin dugu jarki,
bizimolde egoki
egiak dakarki.

Egia lagun beti
ezin egon urrun,
zabukako moldea
bihurtzen da lurrun,
noiz arte iraun tente
ez izateari urgun,
ez etsi, bihar aske
egia da zurrun.

Bizitzak hemen gaitu
lurperatu arte,
zer den gure egite
zein gure gizarte,
etsipenak ez ote
nigan hartu parte,
bizitzako ekaitza
gizaki aldarte.

Itzal, eguzkitatik
gabiltz egunero,
abiatu ta ezin
gezurra borrero,
bizi laguntza askok
arrenka espero,
gaitza itsatsi dela
gainduz honez gero.

Gainketa gaitzak egin
halere guk uko,
iraun beza biziak
egia zentzuko
herbesteratuaz gaitza
egia buruko,
giza molde sendoak
gaitza gailenduko.

Josu Baez

BIZITZA AMETS

Kanta egingo nuke
abesti ederrik,
besoak luzatuaz
fruitua leherrik,
ugaritasunean
beeka akerrik?
oinetako premiaz
ba ote eperrik?

Oihu egingo nuke
sasoi azabots,
brinkoak eta dantza
soinua ez arrotz,
zorabioz itsutu
poz atsegiña hots,
goruntza harroturik
ezina eragotz.

Korri egingo nuke
estrapuzu gabe,
lagun maitagarri
mozorro jan-zale,
ikusi-ezin astun?
inor ez mirabe,
amildegia zelai
zulo..., libertade.

Jorra egingo nuke
landarea anitz,
galduko lirateke
sasi eta almitz,
urez aberastuko
gari eta albitz,
elikadura gozo
ez belar txar ez sits.

Kanta egingo nuke
ez balitz dena beltz,
oihu egingo nuke
amildegiak ertz,
korri egingo nuke
baina zait berantets,
jorra egingo nuke
bizitza! zer amets...

Josu Baez

BEDERATZI PUNTUKOA

Sarritan aipatzen da bederatzi puntukoa. Bertsozik zailena dala esaten dute bertsolariak. Eta horrela da izan ere, 14 lerro izaten ditu eta, puntuak 2, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 12 eta 14 garren lerroetan. Eta silabak honela jarri behar dira: 7, 6, 7, 5, 7, 6, 7, 6, 6, 6, 6, 7, 5.

Inoiz ez dut entzun bertsolari batek emandako definizio bat, baten baino. Murua bertsolariak, Zorroagako ikasleei egindako hitzalditxo baten, 1980-X-10an adierazi zuen bertsoetan zer dan bederatzi puntukoa. Hemen doa bere bertsoa:

*Birikak bete eta
hasiaz zilborra
bota behar dizuet
bertso jatorra.
Hori da hemen jarri
didaten zigorra
nahiz rima oroitzeko
memori azkorra
osatzen enborra
zaila ta gogorra
baina derrigorra
nahiz sarri amorra
bederatzi puntuko
bertso bat horra.*

Zazpigarren eta hamaikagarren lerroetan agertzen dan nahiz, silaba bakarrekoa da. Bestela pot egindako bertsoa izango litzateke, silabak betetzen ez dituelako. Adibide polita, bat batean bertsolari honek bota zuena. Gainera mailaka doa. Bertsolariaren egoera bertsoak botatzerakoan adierazten du: «Birikak bete eta...». Eta «bertso jatorra» dala. Bertsolaria txapelketan edo eskoladun jentearen aurrean, «zigor» bat har-tzen dago, bertsoak ondo neurtuta egin behar dituelako, bai puntuan, bai silabetan eta bai musikan.

Oztopo bat bilatzen du: «memori azkorra, osatzen enborra». Baina derrigor bertsoaren barruan sartu behar lerro, neurri eta musika, amorraldiak izanda ere. Oztopo guzti hoiak garaitu ondoren «bederatzi puntuko bertso bat horra». Hara ba bertsolariaren egoera bertso bat sortzeko larritasuna agertuz, eta erne dan loretxo horrek ematen duen poza.

Donostia, 1984-I-31.

Jose M.ª ETXEBARRIA

ZEZEN LARRUA (Jarraipena)

(S. Espiriu-ren La pell de brau
Otsalarrek euskaratua).

VII

Gure aitonek begiratu zuten,
urte asko dela,
zeru hau
neguko, altu eta tristean,
eta bertan irakurri zuten
babes eta atsedeen ezaugarri bitxia.
Eta ibiltarietarik zaharrenak
seinalatu zuen
bere agintari makila luzearekin,
besteei erakutsiz,
eta gero alor hauek adierazi zituen
esanaz:
—Benetan hemen pausatuko gara
Golah-eko
bide guzien hedaduran.
Benetan hemen
ehortziko nauzute.

Eta baitere ehortziak izan ziren,
banan bana, Sepharad-en,
berakin iritsi ziren guziak,

eta beren seme eta beren billoba,
gureganaino.
Zeren askok bai dakigu
oraindik sakabanatuak gaudela
Golah-eko
haizean eta erromesean.
Baina ia ez dugu nahi gehiago negarrik
tenploagatik,
ezta ere oroitzapenezko sufrimendurik
gure hiriaz.

Horregatik, noizbait norbait,
berandu batean, hurbiltzen da
jarrera zorrotzez
galdezka:
«Zergatik gelditzen zerate hemen,
odolez beteriko
herri latz eta lehor hontan?
Hau ez bait da egiazki
aurkitu ditzakezuten alorrik hoberena
Golah-eko
denboraren frogantza
luzea zehar»,
guk irripar arinez
guraso oroitza dakartzagu
ihardespen soilez diogularik:
—Gure ametsean, bai.

VIII

Ez gehiago negarrik tenploaz
lurreratu zenez gero.
Mendebaldera espero zaituzte
itsas-bideak libreki.

Erregeren arkulari, kantak
ez dira gehiago inonatu
hesi altuaren gainetik: izan bitez
oroitzatik salbatuak.

Begiradak eroaten dute
hiriko zerua.
Begieta, arrazoi ilunak
amets argiak ikasten.

Jaun leinuen
eskaleak haizez
milaka urtez sakabanatuak
iritsi ginen Sepharad-era.

Zenbat maitatzen dugun
ogi lazdun luberria
aho zaharrei ematen diena
beti odol gustua!

IX

Lehorra ereinaz
odol soilez
beterik den lurrean.

Ildoetan arduratsu
esku nekatuegaitik,
lehen hegaldia da
egunsentiko hegaztiena.

Busti Sepharad
bere ur egarri handian
ogi gose esekaitza.

X

Ogia erostean saltzen badizute
igeltsu tintatua,
hortzak, marraskatzean,
puskatuko zaizkitzu.

Zure saminak barre eragingo dio
irinaren eta
karearen tokia
ezagutzen duen gizonari.
Ahultzen zare, gizentzen
duzun artean
faltsukeriaz saltzen
zituen lapurra.
Morroia paseatzen da
zaldiz
orain oinhutsik
dabilen
printzearenean.
Eskumakilaz neurtzen du
buru eta bizkar
galtzen duen ugazabarena,
beti isil,
duintasunaren
azken hondakineraino.
Jauna, nola jasan zezake?
Eta bufoiak
ez daki
jaisteko ordua denik?

Arrisgukoa da sinestea
—gorraren iruzur
erraza— ez dira pilpiratzen
benetan
larri-mina, nahaspildua,
gaixo gizaxoa
zeini mantak eta arropak
odolez beterik
erruduntzat ixuriz
hobiratu zutenez.
Entzun zazu nola mintza dizun
hizotzeko abotsak,
esperantza katibatua,
tik-tak ahulez:
erlojuaren azken bihotzik
ez da inoiz gelditzen.

XI

Taupada ahulez dabil denboraren
bihotza eta barruan izenordeen
tranpa hertsira gidatuz garamatza
Gu noizbait gara zu,
kasik behinerez bera eta beti ni,
pausarik gabe berresaneratzen didate
presondegiko lehen hitza.
Eta igarotzen gara zubi soilez elkargana
begirada hotz izugarri honen
begi huts geldi batzutatik,
lerroz jarriak ezer-ezaren aurrekaldean,
gauaren azken iturria
itotzea bukatzen den artean
eta ur tanto bat ere ez zaio jario
Sepharad-eko ezpain lehorreri.

XII

Ez al dakizu iturriak urik
ez emateko eginak direla
eta etxeak hotz
osasungarriagoa sentiarazteko,
eta trenak eta bideak
merezimendu neurrien euskarri
arruntasunaren zorionerako?
Euririk inoiz egin nahi ez duenez,
jakina ba argirik ez dagoela,
eta diruz ez duzu erosterik
ezer behar duzunik eta iraunkor behar duzunik,
sarrera baizik
jai egunetan footbaillerako
edo utziezinezko korrida nazionalerako.
Hala ere, elohim-ak afariketan
jostatzen diren artean,
zu, hain humil eta sufritua
kontsolatzen zara

banan-bana irentsiz
hitz sendoak,
entzugarrienak, teinkatuak,
laudoriozko hitzak
kasik doharik eskaintzen dizkitzutenak
egunkarietan.
O!, eliku salda, pozak
zartaginean frejituriko letra inprimatuan
ez olio eta ez su!
Gero, zeharo aseturik eta bularra
garbitu duzularik, eguneko ihardunaldia burutzean,
beti aukerako txuontzi diren
Sepharad-eko kale leunetan,
loak hartuko zaitu, Jainkoari eskerrak emanaz
gogoeta nekezetan, filosofo jator,
egun bat gutiago falta dela heriotzarako.

XII

CANTIGAS

Martín Codax

XIII. mendeko galego poema hauek Otsalarrek euskaratuak dira., Vigo-ko Colexio Universitario-ren eskariz.

Igazko irailean, ikastaro berriaren haseran Santiagoko Unibertsitatearen babespean Vigo-ko «Colexio» delakoak Martin Codax Erdi-aroko poetari omenaldia eskaini zion Xesús Alonso Montero irakaslearen zuzendaritzapean. Eginkizun hortarako liburu berezei bat argitaratu zuten X. Alonso Monteroren hitzaurrez, Codax-en zazpi poemak bere jatorrizko testuz, oraingo galegoeraz, eta beste honako itzulpen hauekin: gazteleraz, euskaraz (gaur hemen argitaratzen dena), katalaneraz, frantsesez, italieraz, inglesez eta alemanez. Horrez gainera, poemaren zenbait azterketa, liburuaren bigarren partean, honako jaun hauek idatziak: A. Lopez-Casanova, L. Pozo Garza, M. Forcadela eta X. M. Alcaez Blazquez, bibliografia eta beste zenbait ohar.

Konparaketazko azterketetan, provenzalaren kidesunak agertzen badira ere, XIII. mende berean hau baino zerbait lehentxoako egina zen «Cantiga de Meendiño»-rekin ere aztertzen da. Azken hau 1982ko EGAN aldizkariaren 91. orrialdean argitaratu genuen eta nornahi ohartuko da elkarren arteko ahaidetasunez.

I

Vigoko itsas uhinak,
ikus bazenegi nire laguna?
Ene Jainkoa, laster baletor!

Itsas hiratuaren uhinak,
ikus bazenegi nire maitea?
Ene Jainkoa, laster baletor!

Ikus bazenegi nire laguna,
norengan dudan nire hasperena?
Ene Jainkoa, laster baletor!

Ikus bazenegi nire maitea,
norengan dudan mindura handia?
Ene Jainkoa, laster baletor!

II

Mandatua dut nirekin
nire laguna datorrela:
Eta joango naiz, ama, Vigora!

Nirekin dut mandatua
nire laguna datorrela:
Eta joango naiz, ama, Vigora!

Nire laguna datorrela
eta osasunez eta bizirik datorrela:
Eta joango naiz, ama, Vigora!

Nire maitea datorrela
eta bizirik eta osasunez datorrela:
Eta joango naiz, ama, Vigora!

Osasunez eta bizirik datorrela
eta erregeren lagun:
Eta joango naiz, ama, Vigora!

Bizirik eta osasunez datorrela
eta erregeren adiskidemin:
Eta joango naiz, ama, Vigora!

III

Nire lagun eder hori, zatoz nirekin
Vigoko elizara, non baita itsasandi:
Eta uhinak begiratuko ditugu!

Nire lagun eder hori, zatoz zeure onez
Vigoko elizara, non baita itsas hiratuna:
Eta uhinak begiratuko ditugu!

Vigoko elizara, non den itsasandi
eta hara datoz nire ama eta nire laguna:
Eta uhinak begiratuko ditugu!

Vigoko elizara, non den itsas hiratua
eta hara datoz nire ama eta nire maitea:
Eta uhinak begiratuko ditugu!

IV

Ai ene Jainkoa, orain nire lagunak baleki
Vigon bakarrik nagoela!
Eta maitemindurik nabil!

Ai ene Jainkoa, orain nire maiteak baleki
Vigon bakarrik aurkitzen naizela!
Eta maitemindurik nabil!

Zein bakar nagoen Vigon,
eta ez dut lagunik nirekin!
Eta maitemindurik nabil!

Zein bakar nagoen Vigon,
eta lagunik ez dakart nirekin!
Eta maitemindurik nabil!

Eta lagunik ez daukat nirekin,
nire begiok nerekin nigarrez baizik!
Eta maitemindurik nabil!

Eta lagunik ez dakart nirekin,
nire begi biok nigarrez izan ezik!
Eta maitemindurik nabil!

V

Zenbat maite dituzu gartsuki lagun,
zatoz nirekin Vigoko itsasora:
Eta uhinetan bainatuko gara!

Zenbat maite dituzu gartsuki maite,
zatoz nirekin itsas hiratura:
Eta uhinetan bainatuko gara!

Zatoz nirekin Vigoko itsasora
eta nire laguna ikusiko dugu:
Eta uhinetan bainatuko gara!

Zatoz nirekin itsas hiratura
eta nire maitea ikusiko dugu:
Eta uhinetan bainatuko gara!

VI

Sakratuan, Vigon,
dantzatzuz nire gorputz adeitsua:
—Amorioa dut!

Vigon, sakratuan,
dantzatzuz nire gorputz mehea:
—Amorioa dut!

Dantzatzuz nire gorpuntz adeitsua,
inoiz lagunik izan ez zuena:
—Amorioa dut!

Dantzatzuz nire gorputz mehea,
inoiz maiterik ez zuena:
—Amorioa dut!

Inoiz lagunik izan ez nuenez,
sakratuan izan ezik, Vigon:
—Amorioa dut!

Inoiz maiterik izan ez nuenez,
Vigon izan ezik, sakratuan:
—Amorioa dut!

VII

Ai, ni ikustera nentorren uhinok,
esaten bazenegidaten
zergatik tardatzen duen nire lagunak
ni gabe?

Ai, ni begiratzera nentorren uhinok,
kontatzen bazenegidaten
zergatik tardatzen duen nire lagunak
ni gabe?

Vigon, sakratangin, nawaq, sakratangin
dantatun nira kopon, mabasa, ya kumal, ya
—Amorion duli, nira kumal, mabasa, ya

Dantatun nira kopon, mabasa, ya kumal, ya
nira kumal, mabasa, ya kumal, ya kumal, ya
—Amorion duli, nira kumal, mabasa, ya

Dantatun nira kopon, mabasa, ya kumal, ya
nira kumal, mabasa, ya kumal, ya kumal, ya
—Amorion duli, nira kumal, mabasa, ya

nira kumal, mabasa, ya kumal, ya kumal, ya
sakratun nira, ciki, Vigon,
—Amorion duli

nira kumal, mabasa, ya kumal, ya kumal, ya
Vigon nira ciki, sakratangin, nira kumal, ya
—Amorion duli, nira kumal, mabasa, ya

nira kumal, mabasa, ya kumal, ya kumal, ya
VII
nira kumal, mabasa, ya kumal, ya kumal, ya

AI ni kumal, mabasa, ya kumal, ya kumal, ya
nira kumal, mabasa, ya kumal, ya kumal, ya
nira kumal, mabasa, ya kumal, ya kumal, ya
ni gabe?

AI ni kumal, mabasa, ya kumal, ya kumal, ya
nira kumal, mabasa, ya kumal, ya kumal, ya
nira kumal, mabasa, ya kumal, ya kumal, ya
ni gabe?

VII

Sakratun, nira, ciki, Vigon,
dantatun nira kopon, mabasa, ya kumal, ya
—Amorion duli

ERROMANTIZISMOA GEORGIARA

Nikoloz BARATAXVILI

Nikoloz Barataxvili lehen georgiar poeta erromantikoa izan zen eta, batera, bere nazioan joera horretan goren maila lortu zuena.

Jaio, 1817.eko Abenduaren 15ean egin zen georgiar handiki familia batetan, amaren aldetik Georgiako errege Irakli II.aren senidea izanik. Beraren amak Georgiako literatura biziki ongi ikasia eta maitea zuen eta beronenganako zaletasuna txertatu zion bere semeari. Nikolozek, 1827an nobleen familietako haurrentzako ikastetxe batetara joan eta bertan balio handiko irakaslea izan zuen, K. Dodaxvili, Petrograden bere ikasketak egina zena, Hegelen filosofiari buruzko liburu bat errusieraz idatzi zuen lehen pertsona, hain zuzen. Maisu honek aparteko eragina izan omen zuen Barataxvili gaztearengan, bere baitan zuzkan balioak aurkitzera lagunduz.

Familiaren ekonomi gainbeheragatik, ikastetxetik irten bezain laster Nikolozek administrazioan lanpostu bat hartu behar izan zuen, justizi zeregin ilunetan. Zortzi urte geroago Nakitxevan-eko probintziako gobernadorearen laguntzaile zibila izendatu zuten eta geroago Gandjakoarena. 1845.eko Martxoan poeta Tbilisira itzuli zen, bertan hiru hilabete, azken aldiz, emateko. Gandjara berriz ere itzulirik, klima gogorreko herrixka batetan, hotzaz, alborengoak jota, urte berean hil zen,

28 urte zituelarik. Bere poema batetan (*Merani-n*) nolabait iragarria zuen bezala, bere sorterri eta senideengandik urrun harrapatu zuen Herioak.

Mendearen bukaeran, 1893.urtean, haren hezur-hondakinak Gandjatic Tbilisira ekarri zirenean, georgiar intelektual liberalek tsarismopeko zapalkuntza nazionala salatu eta beren aber-tzaletasuna agertzeko aukera ukan zuten, poetari omenaldi ikusgarria eginez. Beraren gorpua berak kantatu zuen Mta-sminda mendian datza, georgiar idazleen panteoian.

Nikoloz Baratxviliren poesia era askotako joeren elkar-tzetik sortua dela esan daiteke. Kontutan hartu beharra dago, lehenik, Georgiak V.mendetik, zenbait etenekin bada ere, ha-lako literatur tradizio aberats eta luzea izan duela, poesian XII mendean Xota Rustaveliren «Tigrelarruduna» poema miresga-rriaz bere goren maila izanik.

Tradizio luzeko hizkuntza guztietan bezala, ordea, XVIII. mende bukaerako idazleek beren lanak Erdi Aroko poesi min-tzaira jadanik zaharkituaren hildotik moldatzen zituzten orain-dik, deklinabide eta aditzetan beren garaiko georgiera min-tzatuak harez gero iraganak zituen aldakuntzak baztertuz. Baratxvilik, arlo honetan, tradizio arkaikozalearekin bere heriotze goiztiarrak agian erabat hausten utzi ez bazion ere, bere azken lanetan mintzaira biziarekiko gero eta lotura na-bariagoa erakusten du, hortaz, literatur hizkuntza berrirako zubi gisa azalduz. Azken urrats hori Akaki Tsereteli eta, batez ere, Iliá Txavtxavadze idazleek egingo zuten mende beraren amaialdean.

Baratxvilik bizi behar izan zuen politika-giroa, bestalde, aski berezia zen. Turko eta pertsiarren etengabeko erasoei jada-nik armaz erantzun ezinik, Irakli II.ak, Georgiako azkenaurreko erregeak, 1783an Errusiarekin Adiskidetasun eta Elkarlagun-tzeko Tratatu bat sinatu zuen, eta horren bitartez, Georgiako Erresuma Moskuko Tsarraren babespean jarri. Hamabi urte geroago, Agha Mahmád Jhan, Pertiako xah-a, bere tropekin Georgiaratzean Errusiak aginduriko laguntza eskaini zuen eta iraniarrak handik jaurtiki ondoren, Irakli erregearen uste ga-beko heriotzeaz baliatuz, 1801.ean Georgia bere enperadoregora

anexionatu zuen. Azken errege Georgi XIII.ak ezin izan zuen deus egin bere Herriaren askatasuna gordetzeko.

Harez gero errusiarkuntz bidea gero eta gogorrago sentierazi zen, ondorioz etengabeko herri-erreboltak eta matxindak sortuz. Burruka hauetan intelektualek, naziotasun ukatuaren sinbolotzat, hizkuntza goraiatzaren zuten, haren lantze eta erabiltze sistematikoari ekinez.

Txavtxavadze-tarren familia noblea hizkuntza eta kultura nazionalaren aldeko ahaleginetan nabariki agertzen zen garai hartan. Beraren etxeko aretoetan Tbilisiko idazle eta pentsalari famatuena biltzen ziren, Mendebaldeko literatur eta filosofi joera eta ideia berriak ukitu eta eztabaidatzeko. Nikoloz Baratxvili bera ere maiz azaltzen zen bertan. Txavtxavadzetarren alaba nagusiaz, Katerinaz, erabat amonatu zen, eta beroni eskaini zizkion, gainera bere bertso gehienak. Beste ahizpa, Nino, Griboedov idazlearen alarguna, beti izan zuen adiskide eta solaskide zintzo.

Baratxvilik, erromantizismoan ere, aro eta aldi guztietako gizonengan eragin eta zirrara berezia izan duten sentimendu iraunkorrek kantatu zituen, denbora eta hizkuntzaren mugak gaindituz.

Aipagarriak dira, dena den, paisaia eta naturarekiko lotura, gauarenganako jaugina, eta barne-bizitzaren tristura. Baina bizitzaren alderdi ilunenekin batera, Nikolozek esperantzari ere ireki zion bere leihoa, argirantzko eta etorkizunerako bidean sinesten baitzuen. Hortaz, *Merani* poeman argi azaltzen du nola belaunaldi bakoitzak bere lana hurrengoengatik egin behar duen, jaiotzekoei bititze hobia eta atseginagoa eskaintzeko.

Idatzirik utzi zituen lanak ez dira, izan, ugariegi, ez eta oso luzeak ere. Handiena *Bedi Kartlisa* (=Georgiaren Zoria) izan zen, Irakli II.aren inguruan bilbatua, abertzaletasun-kezkaz aserik. Hala ere, hain gazterik hiltzeak lan gehiago eta helduagorik egiten utzi ez bazion ere, batera haren obrak gazterik hildako poeta gehienen bertsoei darien usain fresko eta betiberria gordeko du sekulako.

Sovietar irakurleagoak Barataxviliren lana Boris Pasternak-ek, *Doktor Zhivago*-ren egile ahanztezinak, errusieraz egindako itzulpen ederrei esker ezagutu zuen, berehalaxe garai bereko Puxkin eta Lermontoven mailan jarriz. Bere Herrian, Erdi Aroko Xota Rustaveli eta mende honetako Galaktion Tabidze-rekin batera, Barataxvilik georgiar Parnasoaren triangelu nagusiaren izartegia osatzen du, eta honela iraungo, berak hainbeste maite zuen Georgiaren Zoriak iraungo duen artean.

Xabier Kintanak

1984/3/9

A.M.A.G.

MTATSMINDA GAINEKO ARRATSA

(šemoyameba mtac'mindaze)

O Mtatsminda, Mendi Saindua, hire lekuak,
bakarti, pentsakor, baztertuak,
nolaz ageri diren, ukitzean zerutiko ihintzak,
ilunabar bareaz direnean jaisten argi leunak!

Hire inguruetan, orduan, ze misterio hedatzen den!
Hire aldapa ederrean denari nolako ikuskizunak dion begia
sorgintzen!

Behean datzan haran polita, mahai saindu gisa, loreek estaliko,
eta esker oneko intsentsutzat, hiretzat, usaina jarioko!

Gogoan diat denbora hura, atsegin-denbora, ni tristerik,
Mendi lainotsu, hara eta hona nenbilenekoa, hire zidorretan,
eta ilunabar geldia, adiskide maite nuela,
bera ere, ene antzera, saminez zelarik, eta penaz!

O zein polita zen orduan natura osoa, zein sotil!
O zeru, o zeru, bihotz gainean diat oraino hire irudia ezarririk!
Begiek urdina hemendik ikustean, gogoetak, batera, hireganantz
amilka,
baina hiregana ezin heldu eta barreiatzen dituk airean!

Ni, hire miresle, ahanzten nauk munduaz,
nire bihotza, higandik kanpo... aterpe eske diabilkiat,
zerutarren egoitza bila, hemen utz dezan huskeria harroa...
Baina ezin diate ezagutu hilkorrek, tamalez, erabaki zerukoa!

Pentsakor nengoen ni aldapan eta zeruetara amoroski begira,
Maiatz-arrastiria inguruan, zirrikituak zituela ixiltasunaz be-
tetzen;

Batzutan, errekarteko putz geldiaz haizetxoek zizpuruka,
eta bestetan, haiekin batera, inguru ixilek bihotza hunkitzen
zidaten!

Mendi bizia, inoiz irrikor, inoiz negartsu,
nork ikusiko hau, une berean, bere gogoetan atsedena
aurkitu eta bihotz barruko kezka iraitzi gabe?

Bihotz tristedunen adiskide haugu, Mendi lainotsu!

Inguru osoa ixilez zegoen, iluntzeak zeru-goikia estaltzen,
Hilargiari jarraika, maiteari bezala, izarra bakarrik zebilen!
Ikusi duzue inoiz arima, errugabe oraindik, otoitz sutsuz neke
eginik?

Irudi horixe zuen hilargiak, leunki higituz, disko makurtua
zurbilik!

Honelakoa zen Mtatsminda gaineko arratsa!

Oi lekuok, gogoan, ongi gogoan dut oraino han pentsatzen
nuena,

ni zuen artean nintzenean, eta nioena orduan!

Bihotzak, soilki, senti dezake zuek eskaini atsedena.

Oi ilunabar gozo emea, hi haut nik lasaialdi,

Tristurak nazanean ingura, hiregana joko diat, diezadaan
suntsi!

Bihotz-arrastiria — bihotz-iluntasuna, nola kontsola hik baita-
kik,

Goizaldea, eguzkitsu, arturratu eta ilun osoa dadinean argit!

1836

Oharra

Mtatsminda: Tbilisi, Georgiako hiriburua-ren hegoaldeko mendia.
Izen hau bi hitzez osaturik dago: *mta* «mendi» eta *c'minda* «saindua». Hortik poetak darabilen hitz-jokoa.

TXONGURIARI

(čongurs)

Hire negarrak eta pena-hotsak,
inoiz zizpuru, inoiz auhenak,
pentsakor, ariman gelditzen dituk denbora iraganen oroitzekin!

O Txonguri, noizbait
higandiko boz alaia entzun ahal baneza nik
ene bihotz tristetik atzera agin dezan minak!

Baina, nora begira, irribarrez,
pozik ikus hazaket?
Nik higandik kexa dantzut, bihotz hilaren samina!

1837

Oharra

Txonguri (čonguri): Lau haritako georgiar musika-tresna. Esku-harki emakumeek jotzen dute, kantatzerakoan.

BELARRITAKOA

(*saq'ure*)

Tximeleta bezala
higitzen da, geldi-geldika,
maiazlili xuritzat, ederrik goratua;
belarritakoa honela,
atzeritar bitxia,
bere itzalaz jolasean ari da.

Bai zorientsu,
bere arnasa
hartuko duena hire itzalean!
Eta hire dardaraz,
haize leunaz, zitzuz,
bihotzaren beroa hotz dezana!

Oi belarritakoa,
grinen nahastaile!
Nork poztuko du hire pean ezpaina?
Hilezintasunaren zurrutada eztiak
nork edango ditu?
Bere arima, hire gain, nork pausatuko?

1839

ARIMA ZURTZA

(*suli oboli*)

Ez dezala inork zurztasunaren mina aipa,
ez dadila inor bere bakartasunaz kexa,
arima zurtza baita, bakarrik, urrikalgarria:
aurkitzea kide galdua, zein du zaila!

Adiskidez, senidez gabeturik,
berriz ere laster ordezkorik aurkituko bihotzak;
baina behin zurztuz geroko arimak,
beti sufritu beharko, zorigabe, kontsolaezintasuna!

Ez da gehiago fidatzen mundu honetaz;
beldur da, ezbaian dago, ez daki jada
nori bere sentimendu ezkutua adieraz,
herabe baitu berriz ere fidatzea!

Zaila da arimaren bakartasuna:
beragandik ihesi doaz munduko plazerak,
beti gogoan izango bere kide galdua,
zizpuruak ditu gaixoak kontsolamen bakarra!

ZERU-KOLOREARI

(*cisa pers*)

Zeru-kolorea, kolore urdina,
lehenik sorturiko kolorea,
eta mundu honetakoa ez dena,
gaztarotik nuen maitatzen.

Eta orain ere, odola
dudaneon hozturik,
zin egiten dut ez maitatzea
inoiz beste kolorerik.

Begietan ederrena
maite dut nik, zeru-kolorea,
goitik jaitsia,
atseginez ageria.

Pentsamendu ameslariak
gonbidatuko nau zeru-gainkiraino,
liluraz bigundurik,
nadin urdinaz bat.

Hilen naiz, ezingo nik ikusi
senideen negarra,
horren orde z goi urdinak
nau ureztatuko zerutiko ihintzaz.

Nire hilobia,
ingura dezanean lainoak,
beronek ere sakrifikatuko dio
zeru urdinari distiraldi bat.

BARATAEV PRINTZEAREN EDALONTZIAN IDATZIA

(k'niaz barataevis azarpešazed)

Bete nazak ardoz,

nik hi pozez aseko.

Txolindurik? Egik ok!

1842

MERANI

(merani)

Lasterka narama hegaz, biderik ez, neure Meranik,
atzean bele beltzak asturugaizki niri oihuka!
Habil, Merani, ez baitu hire abiadak mugarik,
eta aireari ene gogoeta emaiok, distira beltzaz!

Urta ezak haizea, ura ireki, haitz eta arrokkak itzak gaindi,
Hoa, habil, labur iezazkidak, presati honi, geroko egunak!
Ez hadi ezkuta, ene hegalari, bero eta eurien ez izan beldurrik,
Heure zaldizko nekatu honez ez hadi urrikal!

Niri zer, neure sorterritik urrun, adiskide-lagunak utzi arren,
Neure guraso eta maite neurea, boz eztiduna, ikus ez banitza
ere?
Arratsak ni non aurki, han nazake goizak kausi, huraxe sorterri
bekit!
Soilki izarrei, laguntasunaz, bihotzeko sekretuak esanen nik!

Bihotz-kexak, maitasun-kondarrak, emanen dizkiot itsas uhi-
nari,
eta hire lasterraldi eder, bizi, ero horri!
Habil, Merani, ez baitu hire abiadak mugarik,
eta aireari ene gogoeta emaiok, distira beltzaz!

Ez nazatela neure sorterrian ehorts, neure asaben hilobi artean,
Bihotzeko maiteak ez degidala negar, ez berorkit haren malkoa
tristeki.
Bele beltzak zelai artean, bakarti, hilobia niri eginen,
eta ekaitzak hezur-hondarrak lurraz estaliko dizkit, lantu-os-
totsez!

Maite-negarren ordez, hil ahantziari zerutiko ihintzak jaitsiko,
ene senideen dolu gabe, saiek erosta eginen, oihuz!
Hoa, habil, Merani neurea, zoriaren mugak ditzagun gaindi;
Oraino meneratu ez badu, ez baitu gero ere hire gainekoa me-
neratuko!

Ahantzirik ainendi hil, hark abandonaturik!
Ez naiz haren aho zorrotzaz ikaratuko ni, haren zinezko etsaia!
Habil, Merani, ez baitu hire abiadak mugarik,
eta aireari ene gogoeta emaiok, distira beltzaz!

Ene arima etsiaren eragina ez duk izanen alferrik,
eta ibili gabeko bideak, hik zapalduak, Merani neurea, iraunen
dik;
eta nire atzean, ene ondotikoek bide-nekea arindurik diate aur-
kituko,
eta, ausartki, beren zaldiez zoribeltz-gainetik hegaz pasatuko!

Lasterka narama hegaz, biderik ez, neure Meranik,
atzean bele beltzak asturugaizki niri oihuka!
Habil, Merani, ez baitu hire abiadak mugarik,
eta aireari ene gogoeta emaiok, distira beltzaz!

1842

Oharra

Merani: Izen honek georgieraz mitologia klasikoan *Pegaso* deitzen den zaldi hegoduna adierazten du.

GAUERO ATERAKO NINTZATEKE PASEATZERA

Mario Icaza zuzena

*(1988ko urtarrilean "Diosdado Hurtado" VI.
Ipe lehiaketan lehen saria irabazi zuen
lan horak)*

KONTU KONTARI

Gauero atzeratu ginen, eta gure polita baita,
eta aritzen garen lehenago, gure lehenago,
Toby, Keri, autonak eta leurrak, leurrak baturik eguzkia erabat
irakurtu ezterrik, eta gero haren aldean ahilari bidatzeretik.
Autonak Keri-en gainean jaritzen zen, eta nik bertako jaitza
erostako bustoi txuria hartzen nuen, eta Toby berri oso ton-
tola da, eta salapuntan jarritzean ekiten zion hasieratik
bertatik, korrika auzara eta auzara, irakurte sagin eta auzara
egitea, baina niretzat baina egitea, baina beti bere buru
gaitatik pasatzen ziren irakurte batura, baina egitea, eta?—
berrik gaitatik auzara egiten dute ordu horretan, dibe bila
dabiltzala. Eltxoak hegoekin harrapatzen dituzte, eta adabe-
ritan behintzat asko gaitzen dira, unek gaitik noski, unek
edukien dituztelako habietan, gure granjekok bost zituzten,
eta autonak batura egiten zien, ematen bustitako ogi pajarrek
botzen zuten ezarritik behara, eta eskerrak horri, familia
hau. Gai zen, bost unek, pentse, gure eiztas ni betarrik nahi,
eta hain zuzen beti kejaka aritzen da, granjek ez dute ematen
hori eskola batura pajarreko lain ere, baina oraindik zortzi
ure dicit, eta esko falia da eskola haundiraka.

GAUERO ATERAKO NINTZATEKE PASEATZERA

Marie-ren azalpena

*(1984ko urtarrilean «Donostia Hiria» VI.
Ipui lehiaketan lehen saria irabazi zuen
lan honek)*

Gauero aterako nintzateke paseatzera, gaua oso polita baita, eta arratsa ere bai, eta guk horixe egiten genuen lehenago, Toby, Kent, aitona eta laurok; , lanak bukatu eguzkia erabat izkutatu aurretik, eta gero haran aldera abiatu bidatzurretik. Aitona Kent-en ganean jartzen zen, eta nik herriko jaietan erositako bastoi txuria hartzen nuen, eta Toby berriz oso ton-toska da, eta zalapartan korritzeari ekiten zion hasieratik bertatik, korrika atzera eta aurrera, mitxigui segika eta zaunka eginez, baina mitxiguz burla egiten zioten beti, bere buru gaintik pasatzen ziren tximista bezala, abistu eginez, ezta?— zergatik mitxiguz abistu egiten dute ordu horretan, eltxo bila dabilzala. Eltxoak hegoekin harrapatzen dituzte, eta udaberriari behintzat asko saiitzen dira, umeak gaitik noski, umeak edukitzen dituztelako habietan, gure granjakoak bost zituzten, eta aitona lagundu egiten zien, esnetan bustitako ogi papurak botatzen zizkien eztarritik behera, eta eskerrak horri, famelia haundiegia zen, bost ume, pentsa, gure etxean ni bakarrik naiz, eta halere aita beti kejaka aritzen da, granjak ez duela ematen niri eskola haundia pagatzeko lain ere, baina oraindik zortzi urte ditut, eta asko falta da eskola haundirako.

Bada granja uzten genuen mitxiguen ordu horretan, eta manxto mantxo abiatzen ginen bidetik behera, eta aitonak nire amak josteko ibiltzen duen zinta metrikoa eramaten zuen, zergatik ama erdi jostuna da, eta soinekoak egiten ditu batzutan, herriko maistrari gorri bat egin zion behin, eta niri asko gustatzen zitzaidan, baina Vincent potolo horri ez, Vincent-ek burla egiten zion, maistrak tomate antiajuduna zirudiela esaten zuen, maistra enamoratua zegola seko, eta marrazki bat ere egin zion harbelan, eta gero maistrak kastigua jarri zigun guztioi.

Bada aitonak zinta hori eramaten zuen, eta erabat ilundu arte landareak neurtzen aritzen ginen, eta oso serio jartzen zen aitona, eta esate baterako belaunbikatu egiten zen alpapa sailetan, eta nola oso zaharra den, bada nik eusten nion zintaren beheko muturrari, eta hala esaten zuen aitonak bere kalkuloak egin eta gero:

—Marie, belar hau hamar milimetro hazi dun atzotik. Munduak bizirik jarraitzen din.

Eta niri poza ematen zidan horrek, eta askotan par parrez hasten nintzen, egun batean behintzat ia lehertu nintzen parrez, zergatik gu frantziberdea neurtzen ari ginela, biok makurtuta, ezta?— bada Kent etorri zen atzekaldetik, eta gu bion artetik muturra sartuz, bada frantziberde mordo bat jan zigun, eta aitona haserretu egin zen oso, eta betortzak kenduko zizkiola agindu zion builaka, ea ze errespeto zen hura, baina ez pentsa, ez zen benetan haserretu, hari txuria lotuta zeukaten belarrak bakean uzteko eskatu zion, zergatik aitonak hori egiten zuen, seinalatu neurtzen genituen belarrak, baina ez, ez zen haserretu, egia esateko Kent-ekin ez zegoen haserretzerik, hain zaldi txintxoa, begira begira gelditzen zen bere begi haundiekin, triste triste, eta edozein gauza barkatzen genion.

Eta holaxe jaisten ginen zubiraino, eta han beti xaguzahar bat egoten zen, Gordon, eta aitonak Gordon oso dudazalea zela esaten zuen, hortik zetorkiola jira eta biraka ibiltzeko ohitura hori, beti toki berdinean, norabidearekin asmatu ezinez edo horrela, esta amona zena ere holakoxea zela, eta granja horregatik ez zuela behin ere uzten, elizara ere ez zela joaten herrirainoko biajea ez egiteagatik. Eta beste txori bat ere

ibiltzen zen zubian, Arthur, txantxangorri bat, eta Arthur beti azken orduarekin ibiltzen zen, eta aitonak errita egiten zion:

—Arthur! Arthur! gaur ere berandu habil! Peskiza ederrean edukiko dituk etxeokak!

Niri Arthur gehio gustatzen zitzaidan Gordon baino, baina Gordon ere gustatzen zitzaidan, edo behintzat ez nion amorratorik, baina Vincent-ek bai, Vincent-ek amorratioa die xaguzahar guztiei, eta behin harrapatu egin zuen bat, eta eskolara ekarri zigun, eta gizarro bat jarri zion ahoan, eta xaguzaharra kehea hartuz eta hartuz hasi zen, puztuz eta puztuz, eta azkenean lehertu egin zitzaion tripa, eta hil egin zen, eta nola Gordon-en igual iguala zen, bada nik negarrari eman nion, eta Vincent-ek burla egin zidan, potolo nazkante horrek.

Zubia utzi eta gero tontor batera igotzen ginen, eta gero eseri tontor horretan dagoen harri batean, afaltzeko noski, zergatik harri horrek mahai baten itxura dauka, eta aitonak ganpazua zabaltzen zuen, eta nik ogi zuria jaten nuen, eta erraultze gogortua, eta urdaia ere bai, eta gero sagar bat. Eta tarte horretan ixil ixilik egoten ginen, eta Toby eta Kent etzan egiten ziren lurrean, oso ondo denok, beti ondo, eta hobetoena udaran, zergatik udaran jende gehio ibiltzen da paseoan, eta gu ere urrutirago joaten ginen, trenbideraino ere bai batzutan, eta behin maistra ikusi genuen han, eta aitonak eta biak izarren gainean hitzegin zuten, eta zegoen beroaz, eta aitonak sugeekin kontuz ibiltzeko esan zion.

Aitonak beldur haundia zion sugeari, eta horregatik oilo bat eramaten genuen gurekin, hori udaran, ezta?- bero zakarra egiten zuen egunetan eta horrela, eta oiloari Frankie jarri genion izena, baina problema bat zen zergatik Frankiek ez zuen aurretik joan izaterik nahi, eta horrela ezin zituen bideko sugeak hil, eta aitonak buila egiten zion:

—Frankie! atzetik joateko ez dinat espezialistarik behar!

Aitonak hori esaten zuen, sugea zeharo alua zela, eta hil egiten duela txoria, eta burua puzten diela zakurrei, eta irrintzika jartzen dituela zaldiak, eta esnea lapurtzen diela behiei, baina oiloen aurrean ez daukatela zereginik, oiloak espezialistak direla sugeak hiltzen.

Eta holaxe ibili ginen azken udaren ere, Toby, Frankie, Kent, aitona eta bostok, aitona Kent-en gainean eta ni neure bastoi txuriarekin. Eta gero udazkena etorri zen, eta Frankie etxean uzten genuen, eta holaxe genbiltzan, paseatuz ezta? herrian zaldiak azaldu ziren egunerarte.

Egun hartan eskolan geunden, eta maistrak aritmetika esprikatu zigun, eta denok ondo portatu ginen, Vincent ere bai. Eta maistrari asko gustatu zitzaion hori, eta azken orduan jai egingo genuela esan zuen, eta herriaren iskinan dagoen tren geltokia joango ginela, geltokian zaldiak zeudelako, zaldi asko trenaren zai. Eta hala joan ginen, eta nik ez dut sekula ikusi hainbeste zaldi batera, eta hesitan zeuden, gutxinez bosteun zaldi, eta denak urduri, eta nola hotz piska bat egiten zuen bada lurruna botatzen zuten, eta laino bat bezala ikusten zen geltokiaren inguruan. Ni begira begira egon nintzen denbora askoan, eta ene artean zaldi bakoitza Kent-ekin gonparatzen nuen, eta niretzat han ez zegoen Kent baino politagoa zenik.

Vincent nire ondotik zebilen egun hartan ere, nik esaten diot apartatzeko, alde egiteko nire ingurutik, baina berak ez dit jaramonik egiten, eta nire etzetik ibiltzen da beti, bada hori, bada egun hartan ere etorri egin zitzaidan, eta nire ondotik zebilen, txorakeriak esaten noski, maistra Margarethe treneko gizonarekin ikusi zuela, musuka eta horrela, eta nik zaldi haik norako ziren galdetu nion, eta berak:

—Hamburgora eramango dizkinatena, Hamburgora

—Eta zergatik Hamburgora? —esan nion nik

—Ameriketara bidaltzeko barkuan

—Ameriketara?

galdetu nion, zergatik ez nuen hura entenitzen. Eta Vincent-ek kopeta hainbeste ez zimurtzeko esan zidan, itxusi egiten ninduala horrek, eta gero zaldiei begiratu zien:

—Ameriketara zaldiki asko jaten omen dinatena

Eta orduan konprenitu egin nuen, zaldi guzti haik matadero-rako zirela, biajea egin eta gero hil egingo zituztela, eta handik

aurrera ez nuen han segitu izan nahi, eta eskolara bueltatu nintzen, eta maleta hartu eta etxerako bidean jarri nintzen mantxo mantxo.

Handik ordu batera edo ailegatu nintzen granjara, eta al-dapa igo eta segituan aitona ikusi nuen bere silan eserita, eta berak keinu bat egin zuen ni ikustean, burua jaitsi zuen, eta ez zidan diosalarik ere egin, eta derrepentean Kent etorri zitzaidan burura, eta geltotiko zaldiak, eta Vincent-ek esandakoa, eta korrika joan nintzen ikuilura, Toby han zegoen, Frankie han zegoen, baina Kent ez zegoen, eta aitonari deika hasi nintzen, eta orduntxe bertan trena sentitu nuen, trenaren ziztua ba zihola abisatuz.

Horregatik ez naiz paseatzera ateratzen gauez, Kent falta delako, eta aitona nola zaharra den bada ezin du oinez egin, eta etxean gelditzen naiz, ezer egin gabe, ezta debererik ere, zergatik maistra joan egin zen trenean eskola betirako utzita, eta sukaldean afaltzen dut, eta ez dakit nola dihoazen belar-rak, nola dabilen Gordon, nola dabilen Arthur, eta pena haundia izaten dut Kent amerikano batek jan duela pentsatzen dudanean.

Bernardo ATXAGA

GRINAK ERNE

Negua iritsi zen bere hondarretara eta zuhaitzak lehen hostoak eta goizagoko fruituen pinportak ernetzen hasiak ziren, zeinetatik zetorren lora eta liliz Naturaren ernaltzea. Mendi gaintan elurrak urtuz doaz eta ihauteri giroa bazterretan. Mainer neskatoak ordea, aiton-amonon supazterreko elezaharrak zituen bere burutik ken ezinez, esna ere ames egiten zuelarik. Egia omen, lo baino amets hobe. Gainera, iratzarturik egiten diren ametsak hobeak omen dira, horiek barne-gogotik sortuak direnez, eta loarenak ez beti.

—Amona Gaxenen sorgin-mundurik ba ote zen? Aitona Martinek kontatzen dituenak ere, a ;zer ipui bitxiak. Baina, amonak sorgineri buruzkoan gehiago daki. Baina, sorginik ba ote? Izena duen guzia omen dago, gure aitonak dionez. Orain, nere buruan, gogoetak baizik ez dira hoiiek. Baina, gogoetatatik sortzen den nahia ere betetzekoa omen...; betetzekoa ala betegarria?

Oheratu zen une beretik, holako pentsamenak Mainerri ez zioten baketan uzten. Dena den, gogozko lekuan aurkitzen zuen bere burua. Pentsaketa hain nekegarria ez balitz... zeren burua zuen urduri eta gogoetak baretu ezinik. Gogoz biziki opa dena errealitate bihurtzen omen eta ametsa bera gaztetxoan bizitzan partaide izaki. Amets gabeko bizitza, ilusiorik gabea eta oso iluna dirudi. Izan ere, amona Gaxenek ongi zion: «sasoinean grexak». Eta gazteek ametsa bere.

Ipuin haien oroitzapenetan loak hartu ezinez ohean buelta eta buelta ziharduen Mainerrek. Akelarreko pasarteak inoiz beldurgarriak iduritzen bazitzaizkion ere, urrengo misterioz estalirik zegoelako kezkatzen zen eta inoiz atseginetzko zitzaizkion. Zergait ez? Misterioak sortzen duen kezka pertsonarentzat hungigarri. Fantasiaren magaletako errealitateak badu berakin indar berezi bat, bizi behararen errazoia egia baldin bada. Noiz da ametsa loarena edo iratzartuarena? Eta, esnazko ametsak desioan egiztatu nahiak, lotazkoak fantasia hutsezkoak. Zein bata zein bestea, borondatearen menperatzaile dira.

Hatan hortan, Maider ez zen bere borondatearen jabe. Amona Gaxenek behin baino gehiagotan aiortu zion bezala, nahia sakonean denean bere baitara eroaten gaituela, eta batzutan on dela zentzuz eta gorputzez bere baitara amain emanaz errenditzea, instintoeri berezko korrentera uztea. Grinak ere naturazkoak bai dira.

Gogoetok burua harturik zebilen eta, era berean, burua lausotzen ziotela. Zerbait nahasturik. Eta, bere borondateen jabe ez zelarik, bat batean, bere gorputza kotoizko odeietan hegaz sentitzen zuen Mainerrek. Hega leuna, orekan bezala, baina bazijoan, ezerk gelarazi gabe. Anartean, amonak erabiltzen zituen formulak zituen maite: «Aitarekin, Semearekin, Izpiritu sainduarekin...» zerbaiti lotu nahiaz; baina bazen beste kontrako indar bat horri uko egiteko, eta berriz gaiari oratuz: «...Izpiritu sainduarekin... ohearen lau adarrekin...»; baina ezin barne grinak galerazo. Hori ere izatearen parte bat zen. A! orain bai, zelako hegatzada, sasi guzien gainetik,... laino guzien azpitik... Ilargi betezko gau argitsu hartan.

Mendi lepo zelaian jai ospakuntzak ihauteri gisa, jendetzaz zorabiagarri. Lautara hartan, belartza gainean, janari ugari eta edaririk ez urri. Jan eta edan ase arte. Gero, oinddo txapelgorri pintta zuriz, kirten luze eraztundun, aitona Martinek euli asko zen, garaian armairu gainean jartzen zituen haietakoa. Mota hori posoinduna omen zen, baina hemen postre janaritzat gogoz iretsiz jaten dira, eta posoinak kalterik ez honako esaldi honen babesean: «Haurrak, ernega ezazute jainkoa eta andre dona Maria eta saindu eta santa guziak, zeren santa Anak ez zuen haurrik». Ujuka, lasterka, dantzan, biraka... jen-

detza zurrunbiloa, ero eta bero, soinekoak kenduz, biluztuz; elkarrekin gorputzez nahasturik. Denak batean deihadarrez: «Lakatan, tirakan, literna eta dios bast». Algaraz eta itsumustuan zihardutela, bapateko isilunean gelditu zen parrandarien ibilia. Zelai erdian, aker itxurazko gizaki adarduna agertu da. Guziak bere ingurura makurtuz doaz. Gizakerrak, eskuak altxatuz, bendizio gisa: «*Pax tecum*, hau izanen da munduarentzat oherzeko eskaintza eta jaialdiaren ondra». Jende guziak, batean: «Bildots haurra ukatzen dugu, Akerra aitortzen». Eta, ondorean, banan bana belaunikatuz, ohi zuten legez, mun egiten zioten gorputzean. Gero, lehen sarbidez zetozen haur eta gaztetxo berri ernalgarrak zerrendan jarri zituzten izorratzeko aurkezpena eginaz. Baina, akelarreko gaupasan, gaua luze da, eta zeremonietan lasai zebiltzan, bereziki lehen aldiz agertzen zirenekin. Bakoitzari bere amapontekoa jartzen zioten, gizakerrari eskaintza nola egin jakin zezatan. Prestakizunez azaleko igurtziak eragin-korrak omen. Igurtzien ihardunez barrutik zetorkion Maiderrri odolaren beroa. Hortan, amona Gaxen iduritu zitzaion bere gidari zeraman atsoaren aurpegi irudia, bere aurrez aurre aditzera emanaz nola mugitu, nola ipini, eta izutu ez zedin honako hitz hauek maitasunez eta ezzititsu esanaz: «Sorginaren odolez jarioko pertza». Zelai hartan apoz beterik sutan zegoen pertza gogorazi zion eta ero eta bero, gorputz guztia ikaraz, gizakerraren besoetara erori zen.

Gizakerraren besarkadaz: zeren, amoria ezain zentzuz ezin daite goberna. Baina zentzua zeharo galduz burua lausotu zitzaion. Ondorioz, Maider, guztiz entregatua aurkitu zen, gorputz iletsu beroaren presioz beragana estutzen zuela. Bai, bere larrugorri leunaren parterik sentikorrenak zehar miatuz somatzen zuen beste iletsuaren lazdura atsegina bularrez bular. Beso biak ez ezik, izter biak zabaldurik errenditu zen eta sabelpetik barnerrantz sentitzen zuen ar eztenaren astindua, ar-ikaren eta arnasestuen ondorez baretuko zena, «Io badeza dardoaz ere gorputzaren erditik, ainguruak bano oboro ez larrake gaizkirik, bana dardo ematurik, zauri' ere sendoturik, bere graziaz ezarteintu elgarreki baketurik».

Bitartean, akelarrean jarraitzen zuen inguruko jendetzan behin eta berriz entzuten zen, algaraz nahasturik, lehengo esaldi haren errepika: «lakatan, tirakan, literna eta dios bast».

Ordurako, Maider, neka neka egina zen, akelarreko irudiak bistatik alde eginak, sasi guzien gainetik eta laino guzien azpitik berriz ere hegaz abiatuz, lokarturik gelditu zen bihamunera arte.

Ohi baino beranduago zen Maiderren ama gelara deika sartu zenean; esanaz:

—Ajea al duzu, Maider? Aurpegi zurbilez nabaitzen zaitut.

—Bart lo guti egin dut... amesetan edo...

Amak, ohe maindireak odolez ikusteaz, ihardetsi zion:

—Atzo neskato zinen eta orain emakume. Ilargi betearekin emakumetu zara.

J. EGIGURENTARRA

SAMUEL

ANJELERTXUNDI

I

Zerua behin berriro betilundu eta beztu zen grisaren margo tristeenetan azken egunetan maizegi gertatu zen bezala. Grisetik grisagora bitarteko gune difuminatueta asmatzen jakin behar zen betirako aldendua zirudien eguzkia.

Etxeko atadian zuen enbor lodia etxera sartzan ari zen Samuelek ezagutzen zizkion aldaketa guzti hauek zeruari. Baina ez zuen inoiz zerurantz begiratzen. Aski zuen atadiko hormatik zintzilik zeukan barometroaz. Eta bazekien Samuelek betilunagotu beharko zuela zeruak elurra egiten hasi aurretik.

Bi eskuz sendo eutsitako enborra gerriaren parean zuen Samuelek eudi tanta lodi, gogorrek haren aurpegia zilarrezko txanpon astunak bailiran jo zutenean. Behin etxean, enborraren bila joateko bakarrik utzia zuen egur txikitzeari lotu zitzaion urduri. Enbor lodia astintzen zuen aizkorakada bakoitza lehor entzuten zen porlanezko pisan eta zirrara azkar batek harrapatzen zuen etxearen hormadi gutzia.

Ordubete luzea bota zuen Samuelek aizkora lanetan. Kope-teko izerdi beltza kendu zuenerako zeru etenak, lehertuak ziztuzten beren birikak eta isuriak haize zekenenak, harri eta txingor zaratatsuenak, eudi-jasa bortitzenak. Baina haize danbadek sotoko leihoa erraietatik atera behar zutela zirudienean

ere ez zuen Samuelek bizkarrik jaso bere lanetik. Gero, trumoi galdu batek batio gutxitako bonbila daldarka utzi zuenean, Samuelek nahiko egur txikitu zuela erabaki eta egur pilaketan hasi zen soto tankerako haren ezker aldean zegoen horma ilun baten kontra. Laupabost esola jasoak zituen zuzen sabairaino eta haiei perpendikularki josiak karez zikindutako ohol zabalak bere begien pareraino. Egurrezko horma honen eta adreiluzkoaren artean pare bat metrotako tartea. Han eta eskuin aldeko beste antzeko egurtegian zituen Samuelek ongi tolestatuak azken hilebetetan txikitutako egurrak.

Arratsalde hartan txikitutako egur eta ezpal txikienak ere jaso zituenean bakarrik begiratu zuen atadiko horman zintzilik zuen barometrora. Irrifar maitekor xumea irriztatu zitzairen haren hautsez beteriko ezpain zartatuei. Une bat besterik ez baina aski nabarmena bonbila dardaratiaren azpian.

Erratza zahar batez garbitu zuen ondoren sotoko porlanezko lurra. Jasotako hautsak atadiko atetik korapilatzen zitzaizkion arratsalde haizetsuari.

Egurra karreiatzeko erabiltzen zuen zaku zahar baten joske-rez baliatuz kapusai gisako bat tolestatu, burutik behera jantzi eta kalera irten zen.

Ez zuen inoiz galtzerdirik jazten eta dantzan bezala ikusten zitzaizkion kolore ezjakineko zapatak txorkatila bilutsien inguruan. Honek bezanbat egiten zuen haizearen eraginak guztiz baldarra Samuelen ibilera. Haizearen erasotik babestu nahirik eta zapataren pauso traketsera makurtuz zeharkatu zuen herriko kale nagusia Samuelen ibilerak.

Artean elizako erlojua arratsaldeko seiretara iristeko zegoen arren, erabat ilunduta ikusten ziren kaleak. Bi pisu baino gehiago ez zuten etxeen atzean beltzera iritsi gabeko gris astun eta urdin indefinituko tarte xumeek bakarrik eskaintzen zioten atseden espektrala inguruaz jabeturik zegoen beltz zamatsuari.

Kolpe batez ireki zuen tabernako atea. Ifarraren eraso zakkarrak tabernan zeuden guztien buruak jirarazi zituen. Samuelek atea itxi zuen bere gibelean, eta ifarraren erasotik askatu-

tako tabernakide bakoitza bereari lotu zitzaion Samueli jaramonik egin gabe.

Samuelek ere ez zuen inor agurtu. Basoerdi bat eskatu eta mostradore atzean zegoen ispilu zabal, erdoilduko aurpegi zimurrari ez zitzaion keinurik nabarmendu Samuelek basoerdia graskada batez irentsi zuenean.

Bost bat minutu bota zituen horrela baso hutsa aurrean zuelarik. Mahaitako domino fitxen zarataz nahasturik iritsi zitzaion mostradore atzetik beste basoerdi bat serbitzen ari zitzaion Anttoniren galdera:

—Zer moduz, Samuel?

Beste graskada batez hustu zuen Samuelek bigarren basoerdia. Ezpainak eskuaz garbitu, txanpon parea mostradore gainean utzi eta orduan bakarrik erantzun zion Anttoniri:

—Hainbestean...

—Eta? Gaur ere egur pilaketan?

Samuelen hortzek zuritu arteraino estutu zuten behekaldeko ezpaina. Baina ez zen handik tintik ere irten. Kirio guztiak tenk ikusi zitzaizkion ispilu zabal, erdoilduko aurpegiari.

Mahaitako gizonek domino fitxak mugitzen zituztenean edo basoaz marmola jotzen zutenean bakarrik geratzen ziren entzuteke kanpoko ifarraren txistuak.

Anttonik joanaldi asko egin zuen mahaitaraino beti ere ardo boteila pare batez. Halako batez erauntsi gogorrean ireki eta itxi zuen haizeak tabernako atea. Danbateko lehorraren ondoren, Samuelek:

—Baretuko ote da inoiz haize alu hau?

—Baretu? —Anttonik kopetean behera irriztatzen zitzaion hile mataza urdindua bota zuen atzerantz— Okerragoa izango dugu ondorena. Elurra. Elurra eta elurra. A ze nahigabea!

—Barometroak ez du oraindik horrelakorik adierazten. Horratzak gehiago jetxi behar du. Orduan baretuko al da haize alu hau! Dios, ez da berehalakoan baretzen.

—Barometroa, barometroa! Eta niri zer?

Samuelek haserre begiratu zion Anttoniri baina hau bereari jarraitu zitzaion:

—Eta niri zer? Laster dator elurra zure barometro mada-rikatu horrek besterik badio ere.

Samuelek begiak jaso zituen, urduri eta atezuan, behatz zartatuak ukabil irmotan ixten zituen bitartean:

—Dios, noiz kristo hasiko ote da elurra!

—Baina, Samuel... etzazula horrelakorik esan! Zertarako behar duzu elurra?

—Dios, noiz kristo hasiko ote da elurra!

—Zer zion Samuelek?

Anttoniren senarrak mesanotxean zuen esku bat luzaturik argia itzaltzeko asmoz.

—Ezer ez, Jose. Betikoa.

—Badakizu ez zaidala batere atsegin zuk tipo horri eskaintzen diozun begirunea. Ez zenituen, ez, Maurixioren begiradak ikusten!

Anttoni bizkarra almohadaren aurka jarriz erdi eserita geratu zen ohean, sabaira begira.

—Gaur ere Maurixio al dugu gonbidatu?

—Gaur ere Samuel al dugu gonbidatu?

—Jose, zuk atera duzu gaia eta honez geroz jakin beharko zenuke errukia diodala Samueli.

—Errukia? Ez ote da beldurra?

Sabaitik Joserenganantz eraman zituen begiak Anttonik. Mantaren ertza tolestu zuen urduri bular gainean. Ahots mehe, eroria entzun zitzairen haren ezpainei:

—Oso kezkatuta nago, Jose. Samuel zerbait beldurgarria prestatzen ari da lehen elurterako. Horren itxaropenak bakarririk liluratzen du; elurra, elurra, ero bat, hori, ero bat dirudi.

—Bejondeizula! Eta ez ala zara horretaz orain arte arduratu? Samuel! Ero baten historiez sesioturik zaudete herriko emakume guztiak.

Mesanotxeko argia itzali zuen Josek. Eta ilunpetik:

—Hobe zukeen alaba hobeto zaindu izan balu!

—Baina, Jose...

—Begira, Anttoni: zuk uste al duzu parte onekoa dela tipo horren jokabidea? Egurra bildu, egurra pilatu, egurra bildu, egurra pilatu... Zertarako? Ez du, ez, aurten hotz haundirik pasako.

—Horregaitikanxe. Hotza, elur pilaketa zentzugabe hori... Ez al zara Samuelen alabari iaz gertatuaz oroitzen?

—Noski oroitzen naizela. Oraintxe bertan aipatu dizut neuk. Eta zer?

—Beldur diodala lehen elurteari, Jose, sekulako beldurra diodala.

—Zergatik?

—Samuel horretxen zain dagoelako.

Alabarena gertatu zitzaionetik hasi zen Samuel inoiz nabarmendu ez zitzaizkionak egiten. Ia hilebete pareta bota zuen etxetik irten gabe. Elurteak guztiz desagertu ziren arte.

Ondoren herriko eta inguruko aroztegi guztitan hasi zen Samuel egur bila.

Etxeberritarrengana jo zuen lehendabizi. Lan askorekin zebiltzen hauek herriko bikarioak elizako aulki zaharrak baztertu nahi eta hirurogei banku luze, sendoak egin zitzaizkietela agindu zietenetik. Banku hondakin guzti haien itxaropenez jo zuen Samuelek lehendabizi Etxeberritarrengana.

—Ba al duzue sobrako egurrik?

—Zakukada bat edo beste...

—Ahal duzuten guztia. Zer egiteko asmoa duzue hondakin guzti horiez? Ordaindu ere zertxobait ordainduko nuke.

—Ez, ez da posible. Elizako berogailurako behar omen ditu bikarioak hondakin guztiak.

Lortu zuen hala ere bikarioarengandik dozena bat zaku. Galdetu ere egin zion bazterturiko aulki zaharrez, baina bikarioak modu onean salduak zizkion antikuario bati.

Aldapekoen, Longanekoen, Anbukoen aroztegitatik ere karreiatu zituen zakukada batzuk. Piskanaka-piskanaka betetzen ari zen sotoan antolaturik zituen egurtegiak. Baina Samuelek ez zuen aski. Gehiago behar zuen. Egurtegiak gainezka egin arteraino bete behar zituen. Ez zuen beste erremeriorik.

Horregatik hasi zen inguruko herritako aroztegitara ere joaten, nahiz herrikoak ez zituen guztiz baztertzen hondakin berrien itxaropenean. Bizikletaz egiten zituen bidaiak inguruko herritara, eta bidaia bakoitzean zakukada bat egur etxeratzen zuen. Inoiz egokitu zitzaion zakukadaren bat edo beste ordaindu beharra baina dohan lortu zituen gehienak.

Jendeari gero eta ulergaitzago zitzaion Samuelen jokabidea. Alabarena gertatu aurreko Samuel gogoratzen zuen jendeak, eta ezin zituzten orduko patxada eta egur bilketaren urduri-tasuna, orduko gizatasuna eta bizikleta gainekoaren petralke-ria ezkondu.

Samuel bere bizikletaz Anduraindik zakukada bat egurrez zetorren arratsalde batez gizon mehe, luzexka inguratu zitzaion

eta bizikletaren aurrean jarri. Samuelek osta-osta lortu zuen oreka gordetzea.

Hanka lurrean jarri zuenerako, gizon luzexkak:

—Ze, Samuel, alabarekin egin ez huena egin behar al duk hire buruarekin?

Samuelek katu jipoitu batek bezala egin zuen salto bizikletatik Maurixioren lepora. Lepoa estutzen hasi zitzaion bi atzaparez. Gero eta zurbilagoak zituen Maurixiok begiak. Honek aha-leginak egin zituen hasiera batean tenaza estu, gogor haietatik askatzen. Baina gero eta ahulagotu zitzaizkion kemenak eta arnasak Samuelen behatz artean. Behin askatu zuenean Maurixioren begietan ez zegoen kolore zuri, likina besterik. Lurre-ra erori zen. Samuelek izan zuen ostikada bat giltzurdin parean sartzeko betarik jendea inguratzen hasi aurretik.

Minutu erdian gertatua minutu batean zabaldu zen herri osoan eta harrez geroz erotzat jo zuen guztiek Samuel. Maurixiori koinak kopa batez sendatu zitzaion astindua, ez ordea herritarrei Samuelekiko biztu zitzaien beldurra.

Agurra ukatu zion ia jende guztiak. Zabaldu ere egin zen Samuelen benetako gogoia Maurixio garbitzea izan zela. Baina Samuel ez zen guzti honetaz gehiegi arduratu. Kezkatzen zuena arotz guztiek elkarrekin erabakirik bezala egurra ukatzen has-tea izan zen. Ez zioten zuzenean edo beldurrak sortarazten duen gorrotoa aitortuz egurra ukatu, aitzakika baizik.

—Badakik, Samuel —bota zion Etxeberrik— ba omen zertorrek negua eta erretoreak behar omen dizkik hondakin guztiak.

Samuelek ez zuen denborarik galdu bikarioarenean Etxeberriren hitzak parekatzen. Danbateko batez aroztegiko atea itxi eta bazekien danbatekoarekin batera itxiak zituela herriko eta inguruko aroztegitako ate guztiak.

Basoko txotxetz gauza haundirik ezin egingo zuela eta hondartzara joaten hasi zen. Itsasoak olatu zaratatsuetan lehorre-ratzen zituen enbor, ezpal, zur eta ohol guztiak biltzen hasi zen. Goizean goiz jaiki eta zerurantz begiratzen zuen. Egun

haietan erosi zuen barometroa ere. Batari margoan eta haizearen norabidean, besteari milibaretan antzematen zien Samuelek itsasoaren indarra eta ongi ikasi zuen alfer bidairik ez egiten. Ifar beltzetik haizea zetorrean bakarrik ekartzen zuen itsasoak egurra. Zeruan ikusten zuena eta barometroak zioena konparatuz ikasi zuen artean alferrikakoa izan zitzaion barometroan irakurtzen. Milibare batetik besterako aldaketa xumeenari eguraldia, hozberoa, haizearen norabidea, presioa, hezetasuna eta itsasoaren nolakoa nabarmentzen hasi zen.

Oso gutxitan nahasten zen eta korapilatzen zenetan ere errua bere buru axolagabeari egosten zion, behin ere ez gizonak eguraldiari inoiz antzemango ez dizkion aldaketa arbitrarioei.

Barometroari eta itsasoari ifarra edo ifarraren bezpera antzematen zienean bakarrik joaten zen hondartzara. Bostehun metro eskasetako luzeroa zuen eta gauzez itsasoak botatako egur guztiak sartzen zituen zakutan lehendabizi. Zaku bete, sakanatuak uzten zituen hondartza bakartian zehar.

Behin itsasoak ekarritakoak jaso ondoren, olatuak osatzen, puztutzen, haunditzen hasten ziren tokiraino begiratzen zuen. Olatuek pena merezi zuen enbor lodirik bazekarten, zain geratzen zen Samuel. Olatuak lehertu aurretik jotzen zuten hondoa gehienetan enborrek. Orduan Samuelek galtzak belaunetaraino igo eta uretara sartzen zen enborra lehorrera eraman asmoz. Enbor traketsen bat egokitzen zitzaionean soka lodi batez lotzen zuen, bueltatzen zen itsas ertzeraino eta gogor tiratzen zior enborrari olatu bakoitzaren leherraldian:

Itsasoak zekarkion erre zitekeen guztia biltzen zuen: fruta kajak, mahai zatiak, aulki zaharrak, arraun puskatuak, enbor sendoak, adar hezeak, mesanotxeak, pertsianak, iltzez jositako oholak...

Zakutan sar zitezkeenak zakutan sartu eta gainerantzekoez pila haundi bat osatzen zuen. Ondoren hamaika ibilaldi egin behar izaten zuen Samuelek bere bizikletaz hondartzatik kilometro parera zuen etxeko sotoraino.

Ifarrik ez zenetan egur txikitzeari ekiten zion. Zabalegiak edo luzeegiak edo aldrebesegiak iruditzen zitzaizkion guztiak

jotzen zituen aizkoraz eta gainerantzekoak besterik gabe egurtegitara botatzen.

Lotsagabetzen zitzaion plantanondo hezeari, egoskortzen zitzaion arte gihartsuari edo bertan behara desegiten zitzaion pinu ustelari neurtuak zizkien kolpeak. Etengabe, lehorrak bazuk, arretatsuagoak beste zenbait kolpe, amorratioak eraginak gehienak. Baina Samueli aritzak atsegin zitzaizkion. Kolpe bat eta bihotzetik erdibitzen zitzaizkion haiek. Kolpe bat eta aizkorak lurra txinpartetan jotzen zueneko haiek. Kolpe bat eta lan garbia adierazten zuten haiek.

Honela joan zen Samuel sotoko ezker eta eskuin aldeko hormen kontrako egurtegitan egur mordoa pilatzen. Aroztegitako egur lehor, zuriak hondartzan jasotako egur heze, baldarren pean izkutatu zirenean hasi zen barometroa pixkanaka baina etengabe jaixten. Eta orduan erabaki zuen Samuelek espero zuenaren bezperetan zegoela.

II

—Bi egun barru. Besterik ez —esan zuen bere kasa Samuellek barometroari begirada bat ematen zion bitartean.

Soto ondoko sukalde zabalera joan, ekonomikaren gainean ketan zegoen kafeontzia hartu, baso batera ontziko hondakinak hustu eta azukre piska bat bota zion basokoari.

—Bi egun barru —errepikatu zuen baina aurrekoan baino ozenago. Kafea hartu eta satora joan zen. Denbora asko egon zen albotako egurtegitara begira. Esolak sendo ote zeuden konprobatu zuen ondoren, lurrean eta sabaian ongi finkatuak zeudela ikusiz. Ezkerreko egurtegiko ohol gorenean esku bat jarriz lagundu zion gorputz osoari goraino igotzen. Behin egur gainean, makurtuta ibili zen alde batera eta bestera, bizkarrez sabaia jotzen zuelarik. Dena ongi zegoela ikusi zuenean salto batez jaitxi zen egurtegiaren gainetik. Ondoren berdina egin zuen eskuin aldeko egurtegian. Hemen aurkitu zuen zer tolesurik eta ezkerrekoan baino denbora gehiago bota zuen. Salto eman zuen berriro lurrerantz. Oin bilutsiek orpoaren mugimendu biribil bat egin zuten zapata zabalegiei egokitu asmoz.

Ohizko zakua burutik behera jantzi eta kalera irten zen. Betikoak ikusi zituen herriko tabernan. Ez zegoen Maurixiorik eta honek lasaitu zuen Samuelen barrena.

Oihuka hasi zen mostradorearen paretik:

—Bi egun barru izango dugu elurra!

Mahaitakoek beren buruak jaso zituzten baina ez zioten irrifar axolagabe bat besterik eskaini. Hala ere Samuelenak nora helduko ote ziren jakin nahian geratu ziren begiak mostradorerantz. Anttonik besotik heldu zuen Samuel:

—Samuel!

Baina hau bizkor askatu zen Anttoniren esku ahalgetik. Eta berriro ere oihu egin zuen:

—Bi egun barru, bai. Eta ez da inor hotzez hilko.

Samuelek tabernako atea bere giblean itxi zuenean mahai-kideek denbora luzea bota zuten dominora begiak bueltatzeke. Anttonik eten zuen isilunea:

—Zerbat gertatuko da. Badakit zerbait gertatuko dela. Eta zuek bitartean hor, zuen domino madarikatu horretan.

Anttonirekin ezkondu zenetik legeak agintzen duena baino lehenagoko jubilazio aspergarrira emana zen eta harrez geroz dominoari lotu zitzaion Jose senar errena jaiki zen mahaitik. Anttoniri begira bazegoen ere tabernako guztiei zuzendu zizkien hitzak. Astiro hasi zen mintzitzen baina jarraian orduan eta korapilatuagotu zitzaizkion amorrazioak eragindako hitzak:

—Zerbait gertatuko al da, Anttoni? Hala uste al duzu? Noski uste duzula. Bestela ez zinateke hainbeste kezkatuko. Beno, beno, elurra hasiko da eta hementxe geratu beharko dugu urtero bezala hilebete batez tranpa zuri, gaiztoan harrapatuta —gero eta indartsuago ari zen Jose baina mahaikide gehienak irrifartsu zituen; ez zioten askotan entzuten Anttoniren aurkako erretoliarik—. Eta zuk Samuel ero horren kezka duzu. Lagundu nahi al diozu? Erraza duzu: hartu aulkiak, hartu mahaiak, hartu boteila kajak eta eraman iezaizkiozu. Samuel, beti Samuel!

Bere aulkian eseri zen berriro. Burua bi beso gurutzatuen gainean atsedendu zuen. Anttonik ez zuen begirik jasotzen garbitzen ari zen basotatik. Mahaikide batek eskua pasa zion Joseri bizkar gainetik:

—Lasaitu hadi, Jose. Ez zekiat zer egiteko asmoa duen Samuelek baina zer axola zaiguk. Anttoni urduri zegok, ez duk harritzekoa Samuel bezalako tipo batekin aritu ondoren.

—Ez omen duk inor hotzez hilko, hi! —bota zuen Josek lasaiago—. Hobe zian berdina erabaki izan balu iaz bere alaba hotzez akabatu zuenean.

—Jose, ongi dakizu ezustean gertatu zela. Samuel mendian zen eta etxera iritsi zenerako...

—Emakume guztiak bezalakoa zara, Anttoni. Lehendabizikoa sinetsi eta kilo. Baina kontua ez da hori: alaba hotzez hil zitzaion, bai ala ez? Eta horren errua ez da nirea izango, ez da?

—Entzun zenituen haren negarrak hemendik.

—Zakurren zaunkak ere entzuten ditut. Eta ez dakit noiz hotzez hiltzen diren asmatzen. Erakutsi nahi badidazu...

Anttonik trapu zikin baten zimirduretan izkutatu zituen malkoak. Isiltasun nahigabetua jabetu zen tabernan zeuden guztiez.

Kanpoan hasiak ziren elur tanta arinak.

Samuel etxera iristerako hasi ziren elur tanta arinak. Hoztikara batek harrapatu zuen Samuel elur maluta bat masailan irriztatu zitzaionean.

—Ez duk posible! Bi egun barru... —beste elur tanta batek jo zuen Samuelen kopeta.

Gero eta ugariago, gero eta indartsuago hasi zen elurra. Zeruari tankera guztitako grisak antzematen zitzaizkion eta elur tanta zuriak kontrapuntu bizkor, etengabea gertatzen ziren ingurune plomatuan.

—Ez duk posible! —errepikatzen zuen Samuelek.

Sotora sartu eta ezker aldeko egurtegira igo zen. Aurkitu zituen egur sendoenak bota zituen porlanezko lur gainera eta lehor entzun ziren danbateko astunak.

Egurtegitik jaitxi eta otarre haundi batean bildurik zituen ezpál txiki eta errautsak karreiatu zituen etxe barneraino. Sukaldera edo honen alboko gelara joango egon zen une labur batez:

—Sukaldea biztuko al dizut? Uste baino lehenago hasi zaigu elurra baina ni prestaturik nengoen.

Samuelen hitzak xume banatu ziren sukaldean. Ondoren alboko gelara sartu zen:

—Ez, laster lo egin behar duzu eta gelan biztuko dizut sua. Ez ardurarik izan. Hasi da elurra baina zuk ez duzu hotzik pasako.

Sartu berria zen gela ilunaren erdi-erdian pilatu zituen errautsak eta ezpalak. Ondoren satora joan eta bi enbor lodi karreiatu zituen gelaraino, errauts eta azpal piloaren bi albotan jarriz, bi enborrak elkarrengana ahal zuen gehiena urbilduz. Pilaren azpian zulotxo batzuk eskuz egin eta egunkari baten orri bilduak sartu zituen bertan.

Poxpolo bat biztu zuen. Errainu iheskorrak jabetu ziren gelako horma bilutsiez.

—Ez egin nigarririk, Miren. Ikusiko zure aitak zein su ederra bizten dizun.

Eta su eman zien egunkariaren orri zimurtuei biztu berria zuen poxpoloaz. Suak errautsari hortzakada beroa eman zionean kea zabaldu zen gelan eta Samuelen begietatik irriztatu ziren bi malko lodiek bi arrasto zuri marraztu zituzten haren aurpegi haustuan. Samuel gelaren ertzean zegoen seaska txiki batera urbildu zen, eta bi eskuez kea uxatzen hasi seaskaraino irits ez zedin.

—Lasai, Miren, berehala hartuko dute eta sua ezpalek. Eta orduan sortuko den su ederrak berotuko zaitu.

Behin kea uxatuxe zuenean satora joan zen berriro ezpal gehiagoren bila. Begirada zabala eskaini zien bi albotako egurtegi. Gelaratu zenean garretan zeuden ezpalen gainera isuri zituen kontuz, kerik sortu gabe, bi beso gurutzatuetan zituenak. Ezpaletarantz begira zeuden bi enborren aldeak bezten hasiak ziren, ke arrasto txikiak beren ingurutan dantzaraziz.

Seaska txikia mugitzen hasi zen Samuel.

—Behin zure amari entzundako ipuina kontatuko dizut. Ama? Zeruan. Zu jaio zinenean... Baina, Miren, utz ditzagun ipuin tristeak eta entzun alaiago hau. Behin batean...

Ezpaletan suak jotzen zituen hortzakadekin nahasten eta korapilatzen ziren Samuelen murmuruak. Eguzki beroak eta printze liluragarriak lotu zitzaizkien gero eta tenteagoak, gero eta biziagoak zirenugarrei.

—Miren... Gaixoa, loak hartu zaitu! Egin lo, egin lasai lo, ez duzu hotzik pasako eta.

Enborrei sugarrak irriztatzeko zitiakien gelan disdira intermitenteak sortuz. Disdira azkar, iheskorak. Disdira lotsaga-beak bapateko sualdi joriak sortuz.

Samuelek egur gehiago ekarri zuen sototik eta gelako pipiaz jotako zoluaren gainean pilatzen hasi, sua beti ere bizkor mantentzeko asmoz.

Ke espiral luzeak sortzen hasi zolan baina Samuelek egur karretuan jarraitzen zuen, egurra pilatu eta egurra pilatu, gelaz bero jasangaitz, astuna jabetzen hasia zelarik. Halako batean zolupetik txingarrak erortzen hasi ziren ezkerreko egurtegiaren gainera eta irrifar inozoak okertu zizkion ezpainak Samueli.

—Ez duzu hotzik pasako, Miren. Ez itzazu sinetsi Mauri-xiok eta esaten dituzten guzti horiek.

Zolu zati bat egurtegiara erori zenean egin zuen Samuelek azken egur karretoak gelara. Eta ez zen handik gehiago atera.

Ordubete eskas barru hasi zen herriko jendea Samuelen etxera gerturatzen. Leihotatik irtetzen ziren keak nahasturiko zumearen liraintasuna zuten sugarrek margo biziz ornitzen zituzten gero eta elur tanta oparagoak.

—Alferrik da! —bota zuen Jose errenak sotoko atera begira— Egurtegiak ere kiskaltzen ari dira.

Minutu gutxi barru lehertu zen sua mila gar dardarati, in dartsuetan.

Elurrak zurituak zituen ordurako ingurune guztiak.

MAITASUNAREN ARANTZAK

J. M. ETXABURU «KAMIÑAZPI»

¡Ez eban asko poztu Erramona Koipe'neko Jospa Txutxuputxu'k emon eutsan albisteak! Zera, aren alaba Juanitatxo, Jose Txangilla'ren seme Iñaki'gaz asi zala.

Ba-ekian Erramona'k bere naigabea Jospa'ren poza zala ta irribarreagaz erantzun eutsan, beti autuetan ibiltea gogoko jakon auzokoari:

—Zer nai dozu esatea bada Jospa? Orain ez da gure denporetako konturik, orain amabost urte orduko ikusten dira neskak mutillari besotik elduta.

—Danak ez Erramona; gurerik ez dozu ikusi ain goiz modu orretan.

—¡Ez orixe! Ez amabostegaz eta ez ogetabostegaz. ¡Baiña ez, gero gogoaren paltaz!

—¡Aizu; edozer esaten ez asi gero! Ondo dakizu zuk gure neskak nai izan balebe antxiñatik egozala zertuta.

—¡Bai, zelangoagaz ze!

—Zelangoagaz? Ez dakit bada zeuenekoarena bere gauza andia danik. Beintzat, emon dautsudan albisteak asko poztu zaitudan itxura andirik ez dozu atara, puntadak jaurtiten ez zara geratu ta.

—Puntadarik ez txikiñe, berbeari erantzun bakarrik.

—Tira, tira Erramona; ez gaitezan asi, orain bere, tirri ta mirri alkarrerri odol txarrak egiten. Goizean autortua nago, bai? ta ez neuke nai barriro biarko autortzera joateko premiñan arkitzerik, San Jose'ren Zazpi Domeka'k galdu ez daidazan.

Apurtxo baten ixillik egon ziran. Eztabaida a eurentzat ez zan ezer. Andiagoak eginda bere bereala alkartzen ziran, ezer izan ez balebe legez. Ta Kredo bat ixillik esateko denporea igaro baiño len Jospa'k urratu eban ixiltasuna:

—Zer deritxazu Erramona? Eguraldi ederra bere ba-dago ta Idur'eko Ama Birjiñeari osterata bat egin bear geunskio. ¡Zer eskatu ta zegaitik eskerrak emon ba-daukagu!

—Ez Jospa; urrengo baterako lagako dogu, gaur ezin naiteke joan da.

—¡Aitearen, semearen...! Ez neban uste umeen umekeriak orrenbeste eragin bear eutsunik. Ta irribarrez «Agur» esanda urten eban Jospa'k.

Begiak bete jakozan Erramona'ri bakarrik geratu zanean.

Orduan alabeak eukazan urteak berak eukazanean olango konturik burutatu bere ez jakon egiten; amazapi urtegaz danbolin soikuan dantzan ziarduela mutillik korroan sartzen bajaken txistua alik ariñen amaitzea nai izaten ei eben eurak etxekoren batek ikusiko zituan bildurrez.

Egia, ez zan urte kontua Erramona'ri buruko miña ekar-tsona. Ondo ekien berak mundua aldatzen joiana. Ez zan, ez, bere alabak mutillakaz ikusteko gogoagaz egoana, baiña erdi-purdiko bategaz beranduago baiño naiago eban gatzetxoak zirala, gero ondo izango ziranakaz astea.

—¡Auxe da umearen bururik eza!— ziñoan bere-bostean —¡Soldata bakarreko mariñel koitadu bat artzeko orrenbeste kexura! Olango bat geroago bere ez eban paltauko.

Ta egia; ez zan bakarrik ama arritu Juanitatxo Iñaki Txangilla'nekoagaz asi zala jakinda. Geiagok bere neskati-llaren amaren antzera berba egin eben.

Izan bere andereiño bat zirudian Juanitatxo'k bai gorputzez ta bai izakeraz eta arrantzale soldata bakarrekoa baiño geiago itxaron eikean edonoren ertxiz. Baiña ez zan andinaikoa ta ez eretxia bere; ta ez eban beragan ikusten beste guztiak ikusten eben goragarririk. Ta lenengo tan tan jo eutsanari zabaldu eutsan biotza, ez mutil gose zalako, ezeren aitzakiarik ez eukan mutil on eta jazakoa zaleko Iñaki, baiño. Axe, berengo maillako arrantzalea zala, arrantzalerik geienak legez irabazi laburrekoa.

Baiña alan da bere makiñabat neskak artuko eben bera.

Juanitatxo'ren etxean iñok ez eban txistik ataraten auzi a zala ta. Danak ezer ez baekien legez edo ardurarik ez baeutsen legez itxurea egiten eben. Baiña orixe, itxurea zan bakarrik. Beintzat Erramona'k beti gauza bategaz oldoztuten buruko garunak bere andituta eukazan. Aspirina naikoa irunsi eban egun areitan.

Baiña ez; Juanitatxo ez zan geratuko bere aotik zerbait entzun barik. Ta orretarako aukerea nundik artuko ebillen. Etxean biak bakarrik arkitzea nai eban eta alabeak berak emon eiola bidea edo.

Egia, bidea berak bere moldatuko eban. Ta laster eldu jakon aukera ori.

Juanitatxo, igande goiz baten, eguerdi alderuntz, etxeko lanak itsu-zaparradan eginda kalerako jantzi ta apaintzen asi zan. Igarri eutsan amak zer erabillen eta urreratuaz diñotsa:

—Zer darabilzu, neska?

—Ezer ez, mezatara noa.

—Me-za-ta-ra? Moja bidean asi zara ala?

—Zertzuk esaten ditu ama?

—Ez dakit bada; meza bi entzuten dituanagaitik zer edo zer esan daiteke.

Berbok esanda ixildu egin ziran biak apur baten. Ta Erramona'k, jardunaren aria eten egin bear zala ikusirik geiagoko barik ekin eutsan asarre:

—Ez ibilli ezin gordeta, zure kontuaren barri ondotxo dakit eta.

—Ama, ez daukat nik ezer ezin gordeta zetan ibilli.

—¡Eta erantzun egiten dau beronek, lotsabako onek!

—Ama, baiña, zegaitik lotsabakoa?

—Zegaitik? Aretxegaitik. ¡Une guztietan alkarren atzetik jarrita! Orain arteko alkarregaz ibiltea gitxi dalakoan, orain borragarriena. Eguerdi-eguerdian jenderik geien dagoan tokian ibilli bearko zarae erri guztiak ikusi zaiezan. ¡Arro ibilli, gauza andiren bat eskuratu dozulakoan!

—Ama, Iñaki'k ez dauko ezer akatsik, eta ba-da gu beste.

—Egia; dana egia diñozu. Baiña arrantzale soiltxu bategaz asteko prisea zeunkan? Zeu zaranagaz ori baiño goiego ez zenuan itxaroten? Bai, zure aita zana beste ba-da Iñaki, baiña zeuk dakizu nik esan barik bere zelan bizi izan garan.

Juanitatxo'k nai legez ezin amari erantzunda negarrari emon eutsan.

—¡Ara or txotxiña; laster zagoz zeu negarrez asteko! Begiratu berorren zispuruai! Ama batek ez al dauko orrenbeste esateko eskubiderik?

Erramona'k berbok amaituaz batera, «tan, tan, tan» ate otsa entzun zan. Juanitatxo, aringa-aringa iges egin eta gelan eskutau zan. Amak atea iragi eban. Bere aizta Urrupíñe zan etorena. Itxurea zanez, ama-alaben eztabaidea zerbait entzun eban. Beintzat, atea itxi orduko asi zan:

—¿Zer darabille oneik? ¡Lotsatu bere ez egitea! ¡Auzokoak zer esango dabeen bere!

—Ez da ezer emakumea. Juanitatxo'gaz niarduan. Ez neukan bakerik barrua ustu barik. Nai dabena egingo dau orain.

—Baiña ¿zer esaten dozu andrea, zegaitik diarduzun jakin daiteke?

—Ez da ezer. Zera... ez dakizu gure neskeak, zera... Jose Txangilla'ren semeagaz...

—¡Jaungoiko maitea! naiago neban entzun ez baneu! Zu, orratiño burutik eginda zagoz! Mutillagaz asi dala-ta geiagoko barik neska koitaduari errietan egiten dautsazu?

—Errietan ez, egingo dau nai dabena nigaitik. ¿Baiño, ondo ereizten jatzu ain gazterik mutil tratuan astea? Komententzia onen bat izan baleu ¡tira ba! aukera onak beti ez dirala izaten da; baiña arrantzale bat gero bere ez eban paltako. Neuk beintzat geitxoago ames egiten neban beretzat.

—Zuk ez daukazu zetan sartu auzi onetan. Maitasun kontuan bakean laga bear jake seme-alabai euren gogokoakaz alkartu daitezcan. Gurasoai ez dautse ardurarik euren umeak onegaz edo aregaz ezkondu. Aske dira gazteak betiko izango debeen laguna atsegiñen dabena aukeratzeko.

—¿Zertzuk esan dozuz emakumea? ¿Ondo etorri zara gero zeu burutik? ¿Ez daustala neuri ardurarik neure alabeak senargaitzat nor artzen daben? ¡Ez, maite ez baneu! Maite ez baneu bardin litzakit bera mutil on eta ondo dagoan bategaz ezkondu edo alproja bategaz. Gurasuok, geienok, geure buruak baiño maiteago izan oi doguz geure seme-alabak eta euren etorkizunagaz eurak baiño geiago arduratzen gara. Auzi au gurasoon kezka andia izan oi da sarritan. ¡Zenbat ezkontza bada-
ezpadako egiten dira baztarretan neskak mutillaren gorputz egokitasun edo min (mingain) gozoagaz lilluratuta maitearen akatsak ikusteko bururik edo adorerik euki ez dabelako!

—Orregaz sermoiagaz zer esan nai daustazu, neskeak maite dabena alboratuta zeuri atsegin jatzun maite ez daben bategaz izan bearko dabela? Orratiño, neska-mutil maitasun auzi au beste era batera ikusten dabe gu baiño aurreratuago dagozan errietan. Ameriketan eta beste erri batzutan bere bai gurasoak aske izten ditue euren seme-alabak nai dabeen eran jokatu daien.

—Ez diñot nik, Juanitatxo'k, maite dabena laga ta neuk aukeratutako bategaz alkartu bear danik. Ez neuke nai, neure alabea, maite ez dabenagaz derriorrez ezkontzerik. Baiña guraso zentzuneko batek ezin daike ondo ikusi bere alabearen ondamentia izango litzakean ezkontzarik. Ta beste zure errezoi ori, zera, erri aurreratueta gazteen kontuetan gurasoak ez dirala

sartzen? Ez lotsarik ta ez maitasunik daukeelako. Guraso orrein seme alabenganako maitasuna zenbateraiñokoa dan jakiteko alderdi askotako dibortziora joateko erreztasunagaz konturatzea naikoa dozu. Bata besteagaz aspertzen diranean euren umeen etorkizunaren kezka andi barik edozer atxaki ipiñita dibortziaten dira askotan seme-alabak umezurtz legez geratzen dirala. Gauza batzutan guri zer irakatsi asko dauke errialde orreik baiña lotsa ta familiakoen arteko maitasunean obe leuke geuri jarraituko baleuskue.

— ¡Zenbat alperreko berba egiten dozuzan! ¿Zer txar dauko mutil orrek?

—Ezer bere ez; ta orretxegaitik ez noa bien arteko zer ori debekautera.

—Orduan amaitu daigun. ¿Nun dago bera?

—Ez dakit nik; bere gelan sartuko zan.

Urrupiñe'k maitasun kontuan aizteagandik bestera gauzak ikustea ez zan miraria. Amatasuna atsegin jakon eta mutilla alboan ebala naikoa ibillitakoa zan. Baiña ziñoanez amaren erruz galdu ei zan bere ezkontzea. Izan leitekeana da.

Nere besoetakoa zan illobea ta jakiña kutun-kutuna eban.

Onek, Juanitatxo'k ,ama ta ixikoren arteko eztabaidea entzun eban ta aldezea bere ba-eukala ikusita apur bat nasaitu egin zan ta negar egiteari laga eutsan. Ixikok gelako atea iragi ebanean begiak gorri-gorri eukazala arkitu eban Juanitatxo. Itxi eban atea ta esku biakaz illobearen esku biai elduta, begietara begira gozoro esan eutsan:

—Tira, legortu malkuok, amaren purrustadak amaitu dira ta. Iñaki ta zure arteko artu-emonak zeuen eskuan geratzen dira. Orain negar itxurak kendu ta kalera urten egizu.

Juanitatxo'k begirakuna gozoagaz begiratu eutsan ixikori. Ta berialako baten urten eben biak ama ta aizteari agurrik egin barik.

Ordutik aurrera ama-alabak Iñaki zala-ta geiago ez eben eztabaidarik izan.

Igandea eben, gazteak, alkarregaz ibilteko egun izentaua. Baiña txitean-potean izaten eben apur baten bada bere egoteko aukerea. Neskeak pabrikatik urteten ebanean edo mezatara joiala edo mandaturen batera urteten ebanean nundik agertu zan ez ekiala an eukan beti alboan Iñaki.

—Orain bere emen zagoz? ¡Edozelango olloa ez da berau! — esaten eutsan sarritan Juanitatxo'k.

—¿Zer, joatea nai dozu?

—Joan, nai badozu.

Ta mutillak alde egitera egiten baeban neskeak kexu-kexu eskutik eldu ta geratu eragingo eutsan.

Ez zan errez eurak baizen zoriontsu izatea. Eskutik edo besoetatik elduta ikutuka, utskeriak esanaz irri ta barre egozan beti. Ondo ekien bata bestearen begian kolorea zelangoa zan.

Olantxe igarri barik joakiezan egunak, asteak, illak... Beste ames ta beste asmorik ez eukela esan eitekean. Sekula ez eutsen alkarreri gerokoagaz berbarik egin. Euken zoriontasunak beste gauza guztiak aztu eragiten eutsen.

Olantxe ba-eroezan ia urte bi.

Neskearen ama Erramona ixillik egoan. Baiña ez gazte bien goraberak arduratu barik. Gazteak ziran baiña geroagaz arduratu bearra egoan. Ta egun baten, amak alabeari berak oiturea eban legez bat batean ta bat bere koplak barik esan eutsan:

—Zu, Juanitatxo; zera... zuek ibilli ta ibilli ba-zabiltze baiña zerbait erabagi artzea bere bururatu gero.

—Zer erabagi ama? Gu olango kontuetan asteko gazteak gara.

—Bai, gauza batzutarako gazteak izan zaitekeze baiña gero bideak iragiten asteko ez. Makiñabat mutil ikusten ditut nik besapea liburuz beteta dabeela ikastolan sartzeko zain. Ta ba-dakizu lemazain edo, ikasten dabenak, danik gitxien irabazten dabenak bere tostarteko soillak baiño geiago irabazten dabena. Ta euretako askok arrantzako lemazain izatera elduaz zelango dirutzak etxeratzen dituen nik esan bearrik ez daukazu.

Orrenbestegaz Erramona ixildu egin zan. Ama nora joian igarri eutsan alabeak, baiña zer esan ez ekian eta gaiñera amaren asmoa garbiago jakitearren olan erantzun eutsan:

—Ta, zer?

—«Zer» esaten dozu? Zu ez zara orren buru gitxikoa. Ondo dakizu zer darabildan. ¿Zergaitik ez dautsazu Iñaki-ri bultz egi-ten olango zerbaitetan asi daitean?

—Ama; ni ez noa Iñaki'ri olango ezer aitatzera.

—Zegaitik ez? Ez daukazue orrenbeste konpiantza alkarre-gaz? Baietz uste neban.

—Konpiantzea bai baiña, ez dakit bada. Iñaki ez da gona-pekkoa edo oilloa ta beragaz agindu nai dogula konturatuko balitz ezer onik ez gendukeala atarako uste dot.

—¿Orren egoskorra al da?

—Ez ama, ondo berba egin bei. Bere buruaren jaube dan nortasuntsu bat, orixe da.

—Orduan berari berba egiteko zetan bildurrik euki ez daukazu. Egun baten ez bada bestean artuko dozu berak ezer susmau barik polito-polito esateko aukerea. Jakiña, iñundik bere ez dautsazu esan bear amaren burubidea izan danik.

—Kezkatan lagaten nau ama.

—Alabea, ori baiño buruauste andiagoai arpegia emon bear izango dautsazu.

Ta egia; alantxe geratu zan Juanitatxo, kezkaz beterik. Ama ostera, pozik. Ezkontzeko asmoan badabiltz-ziñoan bere-bos-tean- ta alan ibilliko dira, beti ez dira umekerietan ibilliko.

Egun asko baiño len eldu jakon auzi onetzaz Iñaki'gaz berba egiteko aukerea. Itxasorako ikasketak egiten ziarduenen azter-ketak izan ziran. Erriko ta auzo errietako ogetabosten bat gazte guztira aztertu ziran; batzuk makiñetarako ta beste geienak lemazain. Urtero bat edo besteren bat kalabaziagaz geratzen zan baiña orduan danak ondo urten eben.

Ain zuzen Iñaki'k berak aitatu eban kontua. Igande baten, alkarreri estu-estu besotik elduta beiak bustarrarian joaten diran legez batabesteari bultzaka ta algaraka joiazan eurak bere zegaitik zan ez ekiela. Alako baten Iñaki'k esan eutsan:

—Ba-dakizu Jon lengusuari Kokorro'nekoak mandatua egin dautsoena kostatzako lemazain?

—Ez, ez nekian ezer.

—Bai; azterketak egin zituala jakin ebenean bereala eukan atejoka Kokorro'neko andrea. Neguan Dacar era joateko asmoa artu ei dabe ta gazte ikasi bat eroan nai ei dabe. Orain urte bi joan ziranean ez ei eben eroan kosta-lemazañik eta txarto ibilli ei ziran.

—¡Joan'ena da zoria! ¡Nora ta Kokorro'nera kosta-lemazain! Erriko itxasontzirik famauenera.

—Aurtengo modukorik nik ez dot ikusi. Azterketara joan diran guztiak ondo urten dabe.

—Bai, kostatzako ikasketa orreik ez dirala zailak dirudi, Zeuk bere ikasiko zendukez.

—Atara ez neu kosta-lemazain? Orretxen bildurra da! An joan diran erritarrik geienak nire atzean ibiltzen ziran ikas-tolan.

—¿Orduan zegaitik ez zara ba asten?

—¿Zegaitik? Asko bear dalako. Sei-zortzi illabetean itxasora barik irabazi asko galtzen da. Egia, neguan zer galdu andirik ez da izaten baiña antxobateko ogetabost edo ogetamar milla laurlekoren bear andia dago gurean.

Juanitatxo'k ori entzutean burua makurturik esan eban:

—¡Zer egingo dogu bada!

Baiña Iñaki'k auzi ori aspalditik erabillen buruan naita bere maiteñoari ezer ez aitatu. Amagaz berba eginda egoan eta anaia txikiagoa itxasoan asi ta irabazten asten zanean lagako eutsan itxasoari aldi baterako, lemazain ikasketakaz asteko. Ta anaia, urrengo urteko antxobatean itxasoan sartzeko zan eta bera

neguan joango zan ikastolara. Gauzak oker urteten ez bajakezan udaran gudaritzara joaten zaneko lemazain eginda egongo zan.

¡Juanita'ren poza! Amesa iruditu jakon dana.

Ta alantxe izan zan. San Juanetarako eginda egoan Iñaki bigarren maillako kosta lemazain. Ta urrengo aukerea ebanean lenengo maillakora eltzeke ustetsu. Berez ez etorrela ezer eskuetara baiña apur bat alegindu ezkerro errez menperatu eikeazala ikasketa orreik esan eban berak.

Ta laster etorri jakon lemazain joateko tokia. Baiña ezin eitekean zeregin barri orretan asi, gudaritzarako deia gaiñean ebala ba-ekian da.

Erramona'k kezka bat kendu eban. Alabearen etorkizuna argiroago ikusten eban. Baiña oraindik buruausterik naikoa ba- eukan. Alarguna zan Erramona, sei seme-alaben ama; edo zuzenago esateko, bost alaba ta seme batena. Gaixo luze baten ostean senarra il jakonean amalau urteko alabea zan zarrena ta txikienak sei urte besterik ez eukazan. Orduko arrain lantegian asita egoan zarrena ta aita iltean Juanitaxo'k amabi urtegaz ikastolea laga ta aizta zarragoagaz batera lanean asi zan.

Neskatxa biren aloger sistrinak ez ziran eltzen etxeke bear-izanetarako, ezta urrik emon bere ta berak Erramona'k ibilli bear izaten eban arrastaka etxeke lanez gaiñera kanpoko zeregiñak egiten, gaur etxe baten eta biar bestean.

Orduan, Iñaki kosta lemazain eginda gudaritzara noiz joango egoan denpora areitan, Erramona'ren beste alaba bi bere lanean asita egozan. Bi geratzen ziran lanera barik: bosgarrena, seme bakarra, amalau urte izateko eukazan Koldotxu ta uzkar umea zan neska txikia.

Jakiña oneik biok ikastolan ebiltzan eta beste lau aurrekoak baizen gazte zirala lanean asteko itxurarik ez euken. Euren seme bakarra ta uzkar umea maite-maite zituen etxeke guztiak. Neskak eurak ziran anai-arrebatxoak zerbait ikasi eien geien arduratzen ziranak.

—Ama, geu gara naikoa lan zikiñetarako ta Koldo ta Mirentxu'k eskolea ikasi daiela.— esaten eben.

Mirentxu'k, uzkar umeak, josten ikasiko eban eta Koldo batxillarrean ebillen orduko. Ta etxeakoak eztitan egozan bera-gaz. Bere ikasketetan punterengo zan beti. Urtebete barru amaituko eban batxillerra. Ta bekea bere ba-eukan da, nai ta eurek senperrak ikusi, anaieak karrerea egingo eban. Mutillaren ikasketen etorkizunagaz kezkatuta amak zerbait esaten aoa za-baldu orduko danak aurka urteten jakozan. An egozan eurak gertu egin bear ziran sakrifizioak egiteko.

Juanitatxo'ren kontuan bere urrunera begiratzen eban Erramona'k. Bere alabeak ezin eikeala ezkontzarako gertu ikusten eban. Jan eta jazteko ozta-ozta egiten eben eta ¡nundik atara berak gaur egunean ezkontzeko bear dan guztia! Beste gogoetarik ez eukan. Ta zer edo zer bururatu bere egin jakon. Baiña ez eban gogokoa burutasun a. Etxean euki nai zituan seme-alabak; bide ona irakatsi, euren ibillerak zaindu.

Baiña beste biderik ez jakon agertzen eta Juanitatxo'ri jakin eragin eutsan bere asmo edo naia egun baten:

—Juanita; beti zeure gauzetan sartuta nagoala esango daustazu baiña orain bere zeugaz berba egin bearra ba-daukat nik bada.

—Ama, olan asten jatanean dardaraka lagaten nau zer entzungo.

—Dardaraka? Nik itxurea danez gauza txar asko esan dautsudaz zuri. ¡Belarrondoko bat emon barik! Entzun: Egu-nen baten ezkontzeko izango zarae kontixu. Ta zuk ondo dakizu guk ezin daikegula orretarako bear danik atara. ¿Ez dozu pentsaten zerbait egiterik, zirkin egiterik?

—Ama, besteak bere ezkontzen dira ta geu bere egingo gara.

—¿Besteak bere ezkontzen dirala ta zeuek bere ezkonduko zaraela? ¿Zer, besteak, danak, gu legez gizon bat irabazteko ez daukala dagoz ala? ¡Ez naizu odolak buruan artuta ipiñi! ta entzun eizu: Neskame joan bear zikañe. Irabaziko zendukean guztia lagako neutsuke gorde daizun. Urte bi inguru egiten badozuz eta gero balnearioen baten udakoren bat, diru pillo ederraren jaube egin zeinteke.

—Ama, orain emengorik iñor ez da joaten neskame; neskametzeta ezin bizita etorri diran belarrimotzena da.

—Ez, neuk bere ez dot nai neure alabarik errian neskame ikusi baiña, kanpora joan zeintekez.

—Nora kanpora, Ingalaterra'ra ala?

—Ez alabea, urrez beteta etortekotan bere ez dot nai lotsea galdutako errialdetara joaterik. Emen urrerago bere arkituko zenduke etxe on bat. ¿Zer diritxazu Bilbo edo Donostia'n?

Zer erantzun ez ekiala geratu zan Juanitatxo. Berak olango konturik sekula ez eban buruan erabilli baiña egi andi baten aurrean ipiñi ebala amak konturatu zan. Ez zan bera iñoren ogia jatera joateko gogokoa. Baiña noiz edo noiz ezkondu bere egin bearko ziran eta zirkin egitea bearrekoa zan. Iñaki'ri esango eutsan bere asmoa bailitzan.

Ta urrengo alkar ikusi ebenean aitatu eutsan auzia. Ba-ekian kontu ori ondo ez ebala artuko ta bera Iñaki gudaritzara joatean joango zala neskame esan eutsan.

Gora-goraka asi jakon Iñaki. ¡Ezta pentsatu bere olangorik! Gudaritzatik etortean arrasteen sartuko ei zan bera, kostako lemazain, eta bear zana aurreratuko ebala. Ez ekian berak oituren barri Juanitatxo'k esan arte. Orduan jakin eban, arloteren bat izan ezik gela bateko tresnak beintzat eroan bear zituala emakumeak ezkon arreo legez. Lo egin bear eben oia gitxienez, berak andreak eroandakoa izan bear zala.

—¿Zer nai dozu, oitxu bat bere ez dodala eroan eta erri guztiko andrai berbalekua emon eta danen lotsagarri zeure emaztea izatea?

—Bada, derriorra bada neskame joatea, joango zara, baiña ez erbestera; Ondarru'tik ez dozu urtengo.

—Baiña zegaitik ori?

—Erriko gazteak danak dakie ba-daukazula adiskidea ta iñor ez dator zu bereganatu nairik; ostera kanpoan bat baiño geiago atzean izango dozuzala ziur nago. Ta nork daki zer jazo leitekean!

Barre algara andi batek urten eutsan Juanitaxo'ri. Ta esku biakaz mutillaren arpegia igurtziaz esan eutsan:

—Juanitaxo zuri ostuko dautsun mutillik eguziaren azpian ez dago. Orretzaz nasai egon zeintekez.

Lenengoan ezetzean gogor egoan Iñaki baiña azkeneko, atsekabez bada bere amor emon eutsan neskeari.

Ta andik iru illabetera mutilla gudaritzara joan zanean aste-bete barru Bilbo'n egoan neskame Juanitaxo.

Ordurarte eskutitz asko egindakoak ez baziran bere egin eben naikoa andik aurrera. Karteroaren deia noiz entzungo egoazan betieuren tokietan bai neskea ta bai mutilla.

Etxe ona gertau jakon Garbiñe'ri; ta bera bere alengoxea zan da nagusiak begi biakaz ikusten eben. Iñaki, ostera, illetea joten egoan beti bai etxera ta bai Juanitaxo'ri. Jan txarto, guardixa guardixaren gain, lanean eten egin bear, dirurik ez poltzikoan... Negarragaz bustiten ebalá idezlumea esan eitekean. Berialakoan ez jakozan igaro urte bi berari.

Ostera, Juanitaxo, etxean baizen pozik egon zan. Ta tamaltxoa bere izan eban sendi a laga bearra Iñaki'k gudaritza amaitu ebanean. Adiskidetasun andia sortu zan etxe aretakoan eta bere artean.

Juanitaxo'k eta Iñaki'k, erriratu ziranean lengo bizimodu berbera artu eben. Iñaki itxasoan asi zan eta neskea arrain lantegian. Orain len baiño zarragoak bere ba-ziran eta astean bi edo irutan gabaz urteten eben ibillalditxo bat egitera. Iru edo lau aste barru bi urte luzean alkarrengandik urrunduta ibilli ziranik ez ziran gomutaten.

Eldu jakon Iñaki'ri andik laster, joranez itxaroten eban arrastean kosta lemazain joateko aukerea. Gaiñera osaba baten itxasontzira joian eta yayotasunik erakusten baeban laster ipiñiko eben arrain lemazain. Osabak olango zerbait esan ei eutsan.

Eskatuta baiño obeto urteten jaken dana gazteai. Juanitaxo'k lengo irabaziakaz gaiñera beste pare bat udako artu

eikezan. Beintzat oraindik gazteak zirala ta bi edo iru urtera ezkonduko zirala elkarren artean esanda egozan.

Juanitatxo ezkontz arrioa egiten asi zen geldi-geldi. Iñaki, osabearen itxasontzian urtebete eroaneko bigarren arrain le-mazain ipiñi eben.

Baiña pozen egon bear ziran aldian goibeltzen asi zan Juani-tatxo. Berba gitxi egiten eban etxean, kezkatu egoala ikusten zan. Igarri eutsan amak zerzait ba-ebala ta zer eban itandu eutsan, ia mutillagaz zerbait asarre ete eban. Ezetz erantzun eutsan eta amaren jokingurea ase barik lana eban.

Baiña agirian eukan kexu egoana. Iñaki'gaz albait ariñen egon nai eban. Ta aste biko itxasoratea eginda alkartu zira-nean agertu eutsan jazo jakena. Ama izateko bidean sartu zala igarten eban.

—Zeure emaztegia lotsagarri geratzea nai zenduan? Bada lortu dozu.— esan eutsan Juanitatxo'k Iñaki'ri.

—Ez zaitetz estutu orrenbeste. Gu ez gara lenengoak eta azkenengoak bere ez gara izango. Albait ariñen ezkondu gaitez eta gero gauzea agertzean jendea ia konturatu bere ez da egingo zelan izan dan. Edo beintzat esamesan andirik ez da izango.

Baiña ez ziran gauzak ain errezak; ez zan errez batez bere amari esatea, ez zan erreza jendeak ezer susmau barik ezkontzea egitea, (ain gazteak zirala ta ezkontzeko erabagia bat batean artu ebela kontuan eukita) ta ez zan erreza ezkontzeak eukazan gastuai arpegia emon eta nun eta zelan izan bear zan eraba-gitea.

Baiña erreza ez bazan bere atzera egiterik ez egoan, gauzak aurrera joiazan da. Ta ama alabak biak bakarrik arkitu ziranean esan eutsan zer edo zelan amari Juanitatxo'k bearrekoa ebala ezkontzea. Odolak ur biurtu jakozan Erramona'ri alabearen aotik entzun ebanagaz. Senarraren gaxoaldian zeregiñik ez egoanaren barria osagilleak emon eutsanean bere ez eban alango atsekaberik artu. Amak egin eutsan begirakunea ez ikustegaitik lurpean egotea bere naiago eban Juanitatxo'k.

—¡Zer lotsaria sendiarentzat! ¡Zer esango dau jendeak! Zeure entzuteagaz batera neurea bere ondatu dozu. Beti elizan sartuta dagoan baten alabearen lotsea da ori? Nik ez daukat geiago burua jasoterik. Naiago neban illotsik etxera ekarri bazinduezan.

Berba garratsak baiña zarata barik esandakoak, auzokoak entzungo eutsen bildur zan da. Negar zaratarik bere ez eban nai atara baiña zispuruai ezin eutsi eutsan eta bere buruko uleai tiraka ebillen batetik bestera noizik bein zispuru luzeak urteten eutsela.

Gauzak bizkor ta ixillik egin bear ziran. Ta berak Erramona'k emon zituan lenengo oinkadak. Bikario jaunarengana joan zan eta azaldu eutsan jazoten jakena. Neska-mutillak bere ez ziran geldirik egon.

Neskearen etxera ezkonduko ziran edo egongo ziran eurenagaz jaubetu arte. Urrengo igandean deiak botateko geratu ziran eta ezkondu bere illabete baiño len egingo ziran. Euren jirabirak egiteko ez zan joan itxasora Iñaki baiña andik zortzi bat egunera itxasontzia erriratu zanean joan egin zan urrengoan liorrean geratuta bere astia naiko ba-eukala ezkontza aurreko egin bearrak egiteko ta.

Ederto ziarduen arrantzan. Egualdi ederrak eta iñoizkorik arraiñik gejen.

—Tira, Iñaki'ren zoria da au.— esaten autsen barruko lagunak zerbait esaeteagaitik.

—Zer edo zer bearko da.— berak erantzuten eutsen.

Orixe, ezkontzen zana, ekien bakarrik itxasontzi lagunak baiña zek beartuta egiten zan ez.

Laugarren egunean sarea itxasora jaurtiten asi ziranean lanik ezin eginda geratu zan makinillea. Aberia andia ez eukala zirudian eta orregaitik liorreratu barik bere eurak konponduko ebelaokan egozan eta ziri ta miri ebiltzan baiña dana alperrik; sare erdia urpean euken eta gaiñontzekoa ontzian. Ez gora ta ez bera egiten eban. Denak makinillearen inguruan egozan zerbait egin nain. Alango baten bat batean asi zan ibilteneta kablea ainkan inkau jakon Iñaki'ri ta uretara eroan eban.

Bereala konturatu ziran lagunak eta makiniella geratu eben eta ez zan urpean sartu. Baiña kableak arrapatuta eukan eta makinillari goruntz emonda itxasontziratu bear zan. Negar-garria zan bere egoera. Sarearen pixu guztiak tiratzen eutsan istarrean, biran eukan kableari. Makiñari emonda apur bat geratu ebenan aizkoreagaz ebagi eben kablea ta askatu eben Iñaki. Galtzak kendu eutsoezan zer egin ete eban ikusteko. Ikaratuta gelditu ziran. Belauna baiño goragotik istar guztia dana ebagita eukan, dindilizka, mamin apur baten peskian. Sare ta trepetxu guztiak uretan laga ta bereala barruko bandan asi ziran.

Odolustu bear zan; istarra goragotik estu-estu lotu eutsen alik odol gitxien urten eion. Baiña alperrik zan. Liorretik lau orduko bidean egozan eta ain denpora luzean ezeren laguntasun barik ezin eikean bizirik iraun. Irratiz errira deitu eben; gizon bat zauri andiekaz ekarrela eta odola sartzeko prest egon eitezala.

Gero ta makalago joian eta il egin bear ebala igarri ebanean kosta lemazaiña ta itxasontziko zarrenagaz berba egiten laga eioela eskatu eban. Irurak bakarrik gelditu ziranean agertu egin eutsen bere ixilpekoa: emaztegaia aurdun izten ebala ta eguna eltzean bear zan tokian bere aitatasuna ezagutu eragiteko. Zer mandatari ipiñi zituan Juanitatxo'ri jakin eragiteko liorreraztean, baiña beste iñori ez. Ta parkeske eukala esateko.

Andik ordu erdi ingurura azkanetan jarri zanean, Neure Jesukristo Jauna esaten laguntzeko eskatu eutsen itxasontzi lagunai ta liorretik ordubetako bidean egozala azken arnasea emon eban.

Kaira itxasontzia noiz elduko zain jende pilloa egoan; osagillea, itxasontzikoen sendikoak eta beste asko. Te moilla ormetara urreratu zanean itxasontziak ildakoa ekarrela bereala konturatu zan jendea, oialagaz estalduta zerbait egoalako.

Liorrean lenengo oiña ipiñi ebanari itaunka asi jakozan,; batera, ainbat lagun.

—¿Zein da? Zein da?

—Iñaki.

Bereala zabaldu zan barri ituna an egozanen artean. Juanitaxo bere araxe joanda egoan eta zuzenean berari iñok ezer ez baeutsan bere zerbait eldu jakon bolarrira.

—¿Zein dala diño?

Berbaz iñok ez eutsan baieztu baiña ezetzik bere es eutsen esaten eta igarri eban bere senargaia, Iñaki, zala ildakoa.

Zero baten gisan asi zan, txilioka, negarrez. Emakume batzuk eldu eutsen eta bodega baten sartu ta eroapena ezin emonda egozan.

Alan ebitzala itxasontziko kosta lemazaiña sartu zan eta Juanitaxo'ri zerbait esan bear eutsala ta mesedez urteteko eskatu eutsen besteai. Ta bakarrik geratu ziranean azaldu eutsan Iñaki'ren azken borondatea ta berbak.

—Egon lasai, garaia eldutean zure umearen aitatasuna agertuko dogu ta.

Juanitaxo, biotza erdibituta eukan arren, bare-bare egon zan lemazaiñari entzuten eta Iñaki-ren biotz anditasunaren barri emoten eben berbak entzutean esan eban zerura begira:

—Parkatu jauna nire pentsamentuak. Baiña Iñaki kendu bear bazeunstan ,pozik naz nazan moduan nazaleko; olan bere gomutea betiko eukiko dot.

AMAIA

Gernika erri legez sortu zanetik seireungarren urtea ospatzeko an bertan egin ziran jaietan eratu zan ipuin sariketan lau sari emon zituen eta onek bigarrena irabazi eban.

SANTIAGO AIZARNA-ri bereak itzultzen

Santiago:

Gabriel Aresti zenak idatzitakoa dudan jartzen ez baduzu ere eta hildakoarentzat hitzik esan nahi ez, argitasunerako hara hor bere letra. Inork ez dezan pentsa nik ezer asmatu dutanik.

Bilbaon, 1968. Abenduak 16.

Juan San Martin

Uharrera

Ure lagun maitea:

Hirera hartu diat. Barka zuek lehenago ure oler-bildumaz bidali
ez baderauat. Zonekin batean doazik.

Asko alaitzen nauk, hortik, estranjeriatik, euskal poezia hedatzeko
egiten dituan aleginak gatik. Ikala eta guztiz ere, eta ez modestiazatik, ure
zuenk ez diat hortik nahasturik ekuri nahi. Dabukadan gauzarik maiteena
duk eta Poeniz iliojara-rako egun dituen selezioarekin ez nartzegok konfor-
me. Work bers poeta-kideak hautatzeko eskulde asoz diat, eta ate falsotik
sartu du horuekin ez diat obertzigko har-emanik yan nahi. Mesedez
ibatzigok derauek dzuilar-koei hortik ure yena eentzeko. eta K. Zeterin
bartzetgearekin ere ez nartzegok ados. Mesedez "Si la peldora..."-tik ere
desazetgea udhi nuke. Egunen deraudak mesedia?

Nere aldetik ez bai nuen inolazko iritzirik agertu zure poemaren kontra; bai ordea gure artean poeziagintzan agertzearen poza. Euskal idazleon artean ez baita inor sobra. Antologia hartarako zer bide erabili zenuen, neri bost axola. G. Arestik bere *Antologia laburra* igortzean bidali zidan gutunean jartzen zuena transkribatu eta adierazi baizik ez nuen egin *Egan*-en. Ez zenik edo bestelakorik ez nuen jarri. Gezurra onartu nuela? Hark bere iritzia izango zituen, baina nik ez nion eman inolazko onezpenik. Zerorren gaizki ulertze bat ez ote? Asmakinuzen bat ez bada behintzat. (Ikus *Egan*, 1982, 16. orr.).

Hori horrela delarik, ez irainik eta ez laudoriorik ez dut zertan jaso. Bestela, nerea ez dena jasotzeaz zordun nintzake. Eta, zorretan gelditu ez nadin, zureak zeuri igortzen dizkitzut. Tori:

«Ate paltsoetik ibiltzen dena zu izango zarela eta petralkeriak esaten dituana ere bai;... Pozoi-ontzi ttiki bat besterik ez ba zera jakingo dezu noski nun ustu bear dituzun zure ur-zikiñ oiek iñor maxiatzera etorri gabe».

Eta abar. Zikinkeriok erori zaizkitzu eta zureak direnez zerorri itzultzen dizkitzut.

Juan SAN MARTIN

ENPARANTZA ETA PLAZA EZ DIRA GAUZA BERA.—Gure jarrera karismatikoak nora garamatzen igartzea ezta gauza erraza. Enpeinaturik gaude *Plaza = Enparantza* delakoan. Gainera, erdaraz euskaraz baino hobeto dakigunez, *enparantza* (jatorragotzat jotzen dugu, *amparar*-en kidetasunik aurkitu gabe. Ez dakit zerk ematen digun itsutasun hau, baina gure herriko leku-izenetan zaharrik baldin bada, *Plaza* dugu zaharrenetako bat. Erromatarren garaikoa noski, beraiek tokiz-toki jartzen zituzten herrixkak hala zirenez. Hor ditugu Gipuzkoan bertan Mendaron eta Eskoriatzan, bigarren hontan erromatarren aztarna ta guzi, *terra sigillata* zeramika bereziaren zati batzu aurkitu direnez. Bestalde, Erdi-arotik oso ezuguna da Bizkaiko Markinan Plaza torretxea, Berriatura bidean oraindik zutik dagoena. Bestalde, euskal deituretan ere sartua dago Plaza huts-hutsik eta baita Plazagoitia eta Plazaola bezala ere. Ezkiogan ordea, bada edo bazen Plazakotegi baserria, duela urte batzu bertakoek etakoei laguntza eman ziotelako eskubitarrek erre zutena hain zuzen .

Plaza, jatorriz, griegotik batador ere, guk latinaren bidez jasoia dugu.

Donostiako parte zaharrea, ez Antiguan, portuko hiri bilduan baizik, Plaza de la Constitución, XIX. mendean ideki zen, erreketaren ondoren, eta donostiar euskaldunek Plaza Berria deitu izan dute. Hiriko kaleen historiaz zerbait idatzi dutenek ere bai, bestek beste Serapio Mujika eta Agustín Anabitarteren idazlanak lekuko. Orain ordea, beren buruak abertzale eta euskaldun egin guran, *Konstituzioko Enparantza* jartzeaz enpeñatu dira. Holako iritzi kaxkarrez euskarari on egin beharrean kalte eginaz. Gainera, oroi, kale bat ere badela Donostian bertan Plazaburu izenekoa.

Enparantza aldiz, plaza ere izanen da, baina ez plaza ideki baten zentzu berean, defentsarako plaza hertsian baizik. Enpa-

rantzaren agiriak Azkue hiztegiak eskaintzen dizkigu. *Enparatu*-rekin badu zer ikusirik. Baina, Arakistain debarrarena zalanztaz jartzekoa da, erabiltzen duen era berean behintzat. Berak baino lehen erabili zutenena fidagarriagoa da. Esate baterako A. Marichalar eta C. Manrique-k *Historia de la Legislación y citas del Derecho Civil de España* (Fueros de Navarra, Vizcaya, Guipúzcoa y Alava), Madriden 1868.eko edizioaren 54. orrialdean zekarrenez: «A estos pusieron prudente remedio los reyes, nombrando cuatro jueces, que podemos llamar de *emparanzas*, con el cargo de reformar las fuerzas y agravios hechos por los reyes antecesores y sus gobernadores...» Horren xehetasunak Bonifazio Etxegaraik eman zizkigun *Euskera* aldizkariko lan batean (ikus, «Algunas voces vascas usadas en el fuero general de Navarra», *Euskera*, VIII, 1927. urtekoa, 63-64 orrialdeetan): «*Emparanza* significa embargo, ejecución de bienes... Eta, «*emparar*, que vale tanto como embargar, secuestrar» eta kidekoak nola erabiltzen zituzten Aragoian eta Kataluñan.

Euskara jatortasunez eta esate aberatsez gorde nahi badugu, ez ote zaigu komeni Plazarentzat Plaza, bere era jatorrez erabilteza? Ala, *plaza-gizon* ordez *enparantza-gizon* erabili behar ote dugu?

* * *

PASAIAKO ANTZO EZTA ZABAL.—Neurriz kanporakorik maiz egin da hizkuntzaz, baina *Pasajes Ancho* ezta A.B. delakoak 1980ko abenduaren 7an *El Diario Vasco*-ren ohar batean, «Más frivolidades lingüísticas» izenburuz agertzen zuena, *Pasaja Zabal* itzulpena emanaz. Ez.

Lekuizenez, *Antxo* zeritzan etxe batetik hartua du *Pasaiako* alderdi horrek bere izen orokorra. Gero, gaztelerako *Ancho* bezala jaso dena.

Argi dago pertsona izena zuela etxe harek, inoiz Anso eta maizago Sancho bezala agertzen den izen bera. Nafarroako arreegen garaitik era bat baino gehiagotara zabaldu zen gure erresumetan; baina, gaztelerazko *Ancho*-rekin zer ikusirik ga-bea.

* * *

G. BORROW ETA T. ETXEBARRIA.—Gure mende honen lehen partean Eibarren egosten zen langileriarekiko gizarte-giroa interesgarria dugu gure historiako, bereziki euskaldun langileak sindikalista eta sozialista ekintzontan zer nolako jarrerak hartzen zituzten ezagutzeko. Giro hura ezagutzeko libururik hoberena Toribio Etxebarriaren *Viaje por el país de los recuerdos* (México, 1968) deritzana dugu noski, naiz eta alderdi baten kidezatik begiraturik egon. Gerragatik herbestaturik, Caracas-en, bere bizitzako azken urteetan idatzia da. Liburu ona, baina memoria hutsez aritzeak berakin dituen xehetasunerako kalteak ere nabari ditu, horren ondoriz zenbait huts egitez. Horietako bat da hemen azaldu nahi duguna.

Esan beharra dago Toribioren Biblia zaletasuna ez dela zalantzan jartzekoa. Hori ongi erakutsi zigun eibartarrera zenbait zati itzultzean, *Ibilarixanak* (Zarautz, 1967) liburua lekuko. Baina, aipaturiko *Viaje por el país de los recuerdos* liburuaren 102. orrialdean dionez: «unos libritos de perra gorda que un día compré a George Borrow, de paso por Eibar, que si no sabía el caló de los gitanos hablaba un euskera de Goi-erri suave y enjundioso: eran los evangelios y los salmos». Puntu hontan, ez dago dudarik, hariak gurutzatu zitzaizkion gure Toribiori, zeren G. Borrow, *The Bible in Spain*-en egilea, Toribio jaio baino sei urte lehenago hila bai zen. Hau da, G. Borrow 1881ean hil zen eta T. Etxebarria 1887an jaio. Beraz, Borrow-ek euskara zerbait bazekien ere, eta hala zion Oteiza medikuari San Lukas Ebangelioa (1838) itzularazi ondorean

ber-berak egin zizkiola zuzenketak. Baina ez dugu uste Goierriko euskalkian hain egoki mintzatzen zenik, ezta ere Eibartik igaro zenik. Behar bada, bere jarraitzailearen bat izango zen, Ebangelio Ekintzakoa, liburu hura Manuel Azañak espainolertzean, *La Biblia en España* (1921), atera zuen hotsaren eraginezko ondorioz.

Memoria hutsa lagur gelditzen da.

* * *

ERMUA, HERRI-MUGA?—Igazko azaroan (*La Voz de Euskadi*-k 1983ko azaroaren 27an zekarrenez), Bizkaian, Ermuko Euskadiko Ezkerra talde politikokoek beren buletina kaleratu zuten *Herri Muga* izenburuz, eta honako argitasun hau emanez: «se ha especulado mucho en diversos trabajos sobre el origen toponímico del término Ermua y, entre los diversos vocablos que pudieron ser la base del mismo, sobresalen dos que gozan de una mayor aceptación: Ermua (lugar yermo, no cultivado) y Herri Muga (pueblo frontera). Sin pronunciarnos por uno o por otro, hemos decidido utilizar este último como cabecera de nuestro órgano de expresión local». Ederto! Bapo! Hastekota behin, erdaraz egiteko zergatik behar dute euskarazko tituludun buletina? Eta, izena hautatzeko orduan, euskaraz ez bada-kite, zergatik ez dute jo euskaldun normal batengana? Filologia edo linguistika ikasi beharrik ez zen hori erabaki dezakeenen artean. Zentzuz jokatu behar den gauzetan ere «gozar de aceptación» ote arrazoizkoa? Karameluak edo koloreak hautatzen diren gisa, proposatu eta, beste gabe, hautatu.

«Pueblo frontera» izan balitz bere itzulpena, *muga-herri* zen eta ez alderantziz. Gainera, guti axola Euskal Herriko Ermua bakarra Bizkaiko hori izan balitz. Ez dakigu zergatik ez on har Eremu, latinezko *eremus*-tikakoa, oso argi eta oso zabaldua dagoen ezkeru.

Gainera, gure historian, muga, zerena? Izen hori ez al zen ba ezagutzen Bizkai-Gipuzkoen arteko muga jarri baino lehen?

Argi dago jokaera hori libertatearen zentzuzkoa izanen dela, baina ez giza zentzuzkoa. Azkenean, euskararen kaltean eta euskararen etsai holako buruarinak.

* * *

AZPIRI TXIKI, «CHIQUITO DE EIBAR» EN JATORRIZ.— Eibarren, *eibartarra*, bertan jaioa edo bertako jatorrizkoa da; *Eibarkoa*, bertan bizi baina kanpotik etorria edo bertako jatorrikerik ez duena. Badakigu «Chiquito de Eibar» Durangon jaio zena, baina aita eta aitaren aldekoak jatorriz eibartarrak zirenez, bere burua eibartartzat zuen eta pelotari ospetsua egin zen neurrian Azpiri Txiki izateari utzi eta «Chiquito de Eibar» hartzen joan zen.

Berriki, Migel Pelay Orozkoren *Pelota, pelotari, frontón* liburu ederra irakurtzean, 67. orrialdean nindoala, harriturik gelditu naiz honako hau irakurtzean; «El Chiquito, que no era de Eibar, sino de Durango, había nacido en el caserío Azpiri, el día 22 de mayo de 1860». Baina, Azpiri baserrian ez zen jaio, Durangon ez dagoelako Azpiri izeneko baserrikerik, bai ordea Eibarren.

Pilotaren historietan zuzenketarik eginen bada edo ez, argitasun zenbait emango dut horri buruz. Horrenbeste merezi bai du horrelako pertsonaiak.

Eibarko baserrien agiriak ematean, Azpiri deritzanaren lehen aztarnak 1516. urtean agertzen dira. Gaur oraindik zutik dago baserri hori eta pertsonaia ospetsurik eman du, bai Azpiri deituraz eta bai Sarasketa-renaz. Eibarko Sarasketak ekaldetik etorriak ziren, baina aintzinatik eibartartuak. Horien adarrak

printzipalena Azpiri baserrian kokatu zena zen. Biktor Sarasqueta, gure mende honen hasieran hain ospetsu egingo zena tirora jokatzat eta bere izenez eskopeta fabrika eraikiz, eibartar zaharrentzat (gure gurasoentzat ez ezik, gure adinekoentzat ere) Bittor Azpiri zen, eta eskopeta lantegia bera ere Bittor Azpirinekotzat ezagutzen zen. Pilotariaren ahaidekoa bai zen, eta haren gurasoak bezala, Azpiri baserrian sortua. Pilotaria bera, izen-deituraz, Indalezio Sarasketa zen.

L. Bombín Fernández eta R. Bozas-Urrutiaren *El Gran libro de la Pelota* (1976) deritzan obraren lehen tomoko 731. orrialdean, honela jartzen du: «Indalecio Sarasqueta, llamado también «Azpiri», del nombre de la casería solar, y conocido vulgarmente por el «Chiquito de Eibar». Hitzez-hitz A. Peña y Goñi-ren *La pelota y los pelotaris* (1892) liburuko 139. orrialdetik hartua da. Luis Bombín-ek *Historia, ciencia y código del juego de la pelota* (1946) liburuko 43. orrialdean zerbait argiago zekarren, esanaz: «Nacido en Durango y vivió en el caserío de Azpiri, de Eibar». Baina, horrela irakurrita ere, nornahik pentsa lezake morroi egon zela Azpiri baserrian, baina aita zuen bertakoa. «Chiquito de Eibar»ek, ama zuen durangarra eta haurdun zelaririk, amaren etxera jo zuen hurgintza orduan. Hori da Durangon jaio behararen arrazoia, ama bertakoa izatea. Baina, jaiotza besterik ez zuen ezagutu Durangon. Eibarko kalean hazia zen eta bere aita Sarasketa «Azpiri» baserri izenez ezagutzen zelako, semea «Azpiri Txiki» bihurtu zen, eta hala ezagutu ere gure gurasoak.

Ojanguren fotografoaren aitaponteko izan zen eta hortik zetorkion Indalezio izena argazkilariari. Eta, adibideok, gurasoeri ez ezik Ojanguren zenari ere zor dizkiot.

J. S. M.

YON ETXAIDE-ITHARTE.— *Ondatzen*: (Iruna, hiru s'italditan).
Euzkarian ageraldi hobetua. Gipuzkoako Autarki Kultur
Probintzials. Donostia, 1981.

Ezan beharrik ez dago, inondik dago, behin berriaz agerri ez
bediago ere, gure euzkari literaturan zehar, herria ezagutzea. Gure
Euzkariak.

Antzerki hau, lehen aldiz, Euzkari gogoa ezagutzeko Euzkari
Euzkari ageritako ten, Guatemalako garmak, 1981ko. 1981ko. 1981ko.
Euzkari garmak, 1978an birargitaratu izan zuten eta hain gogoa
Euzkari garmak, 1978an birargitaratu izan zuten eta hain gogoa.

Nagar erasotzek bere burujabetza gogoa zehar, herria
Euzkari garmak, 1978an birargitaratu izan zuten eta hain gogoa.

LIBURUAK

Euzkari garmak, 1978an birargitaratu izan zuten eta hain gogoa.
Euzkari garmak, 1978an birargitaratu izan zuten eta hain gogoa.
Euzkari garmak, 1978an birargitaratu izan zuten eta hain gogoa.
Euzkari garmak, 1978an birargitaratu izan zuten eta hain gogoa.
Euzkari garmak, 1978an birargitaratu izan zuten eta hain gogoa.
Euzkari garmak, 1978an birargitaratu izan zuten eta hain gogoa.

Mixto izate eta herria, herria gogoa, herria gogoa.
Euzkari garmak, 1978an birargitaratu izan zuten eta hain gogoa.
Euzkari garmak, 1978an birargitaratu izan zuten eta hain gogoa.
Euzkari garmak, 1978an birargitaratu izan zuten eta hain gogoa.

Gure herria, herria gogoa, herria gogoa, herria gogoa.
Euzkari garmak, 1978an birargitaratu izan zuten eta hain gogoa.
Euzkari garmak, 1978an birargitaratu izan zuten eta hain gogoa.
Euzkari garmak, 1978an birargitaratu izan zuten eta hain gogoa.

J. San Martin

YON ETXAIDE-ITHARTE.—*Amaiur*. (Drama, hiru ekitalditan). Hirugarren agerraldi hobetua. Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala. Donostia, 1983.

Esan beharrik ez dago, merezi duen haina jaramon egin ez badiogu ere, gure euskal literaturan toki berezia merezi duela Etxaidek.

Antzerki hau, lehen aldiz, *Euzko-gogoa* aldizkariaren lehen aldian argitaratu zen, Guatemalako garaian, 1951.ean. Gero, liburu bezala, 1978an birargitaratua izan zen eta hara hemen hirugarrenez, atarian dion bezala: hobetua.

Nafar erresumak bere burujabetza gorde nahirik Fernando Katolikoaren eta Karlos V.aren garaiko historian oinarritzen da, bereziki Amaiur gazteluaren gordetzez izan zen guduan. Gudu hori, gure historian, Nafarroaren erregetzaren galerazko sinbolua bait da, bere erresuma azken indarrak han lertu zitueenez. Liburuaren eskaintzan azaltzen denez, idazlan honi Mikel Orreagaren historia-liburuak eman zion gaia eta haria antzerkia burutzeko. Beraz, baita ere laguntza, argibidea eta aukera. Baina, Etxaidek ez zigun guti egin euskaraz antzerkia errenditzean. Izan ere, bere lanetan, lan ugarietan, sorketarako etorriaren ahalmena ondo erakutsia du Yonek.

Mitxel Jatsu eta Azpilikueta, Xabierko jauna, obraren artean pertsonaiarik garrantzitsuena dugu. Horregatik, Xabierren bertan hasten da antzerkiaren lehen partea. Bigarren aldia Nafarroako hiriburuan eta hirugarrena Baztango Amaiurren. Gertakari gorrak direnez, halakoa da obra ere.

Gaia interesgarria baldin bada ere, Yon Etxaideren luma eta ekarria ez dira nolana hikoak. Horregatik uste dugu hirugarren argitalpen hau ere ez dela izango azkena.

J. San Martín

PATXI OROZ ARIZKUREN.—*Gabriel Aresti-ri omenaldi. Ger-nicae — Tubingae, anno MCMLXXXIII.*

Kuaderno gisa egina, hogei orrialde baizik ez ditu bere 29,5 zentimetro zabal eta 20 zm. alturaz dituelarik. Baina bai txukun argitaratua. Patxi Oroz Arizkurenen bitartekotasunari esker, gure literaturarentzat ohore handia da Tübingen-eko Unibertsitatearen babesean argitaratzea. Izan ere, poesia gaietan burua haina bihotz behar da eta Oroz Arizkurenek Atienzak baino sentipen gehiago erakutsi digu Arestiren poesiaz. Zentzunez ere baietz esango nuke.

Argitalpen hontan Aresti zenaren «Nire aitaren etxea» deritzan poema agertzen da Patxi Oroz Arizkurenen musika konposaketaz, III-XIV orrialdeetako pentagramaren arabera, bakarrean eta koruaren laguntzaz kantatzeko eran. Ondoreko orrialdeetan, poemaren testua, euskara jatorrean (pentagraman bertan datorrena lerroz-lerro jarria) eta beste honako hamazazpi hizkuntzetara itzuliz ematen da: gaztelaniaz, katalanez, errumanieraz, portugesez, italieraz, frantsesez, okzitanieraz, alemanez, nederlanderaz, errusoz, inglesez, arabez, suedieraz, suomieraz, txineraz eta jeroglifoz. Hamazazpigarren orrialdean dakar itzultzaileen zerrenda.

Azaleko irudia Gina Roma-rena da, irapena Georg Schlauch eta Martin Ulrich-ek egina. Azken orrian beste bi irudi datoz, xilografiazkoak antza denez, Hap Grieshaber-enak.

Pozgarri zaigu holako zabalkunde lanak ikustea. Nork pentsaz zakean egiptoarren jiroglifoz Aresti zenaren poema ikustea?

Hori baldin bada askoren ustezko unibertsaltasuna, aurretzean inork uka ezin Aresti, euskara bidez, unibertsala ez zenik. Horrekin gogoratu nahi dut Madriden Iparragirre saria (1968. urtean) jaso zueneko anekdota hura. Bere *Harri eta Herri* itzulpenez ezagutu zuen periodista batek esan zionean: «Señor Aresti, con el renombre que usted ha alcanzado y con lo bien que domina el castellano, podría Vd. obtener mayores beneficios económicos saliendo de los cauces estrechos del vascuence para escribir en la lengua de Cervantes». Eta, Gabriel-en ihardespina honako hau izan zen: «Sepa usted que yo soy un poeta, y no un chatarrero».

Otsalar

J. A. ARANA MARTIJA.—*Resurrección María de Azkue*. Colección «Temas vizcaínos», año IX, Serie azul, Arte y Literatura, 103-104 zenb. Fotos: German G. Tejedor y Archivo de Euskaltzaindia y del autor. Bilbo, 1983.

Gure historian euskararen alde gehien eman zuen gizona-ren biografia da, euskaraz eta gazteleraz idatzia. R. M. Azkue zenak ondo merezia zuen holako zabalkundezko liburu bat. Bestalde, nor biografiatzaile hoberik euskal idazle eta musikalariz gainera gaur egun Azkue Bibliotekaren ardura daroan Jose Antonio Arana Martija baino?

Hara hemen liburuaren edukina: 1 — Eusebio Maria Azkueren senideak; 2 — lehen urteak; 3 — euskarazko katedra Bizkaiko Institutoan; 4 — Azkueren etxeko bizitza; 5 — Azkue apaiza; 6 — argitarazle, idazle eta hizlari; 7 — Azkue folklorista; 8 — Azkue musikaria; eta 9 — Azkue hizkuntzalaria.

Liburuaren ehun eta hamar orrialdeak ondo hornituak datoz, bai informaketaz eta baita ere irudiz.

J. S. M.

FEDERICO KRUTWIG SAGREDO.—*Otsoaren bidea*. Haranburu-Editor, S. A. Donostia, 1982.

Belatzen baratza saileko 3. liburua. Bertan, «Eneko Otsoak, Harpeko Agurearen Erhaztuna hartu zuenetik bere mystagintzaren bide luzea lehen-bait-lehen hasi behar zuela konventzuta zegoen». Eta aintzinako aldiari heltzen dio. Lau erhaztunetatik lehena da eta honen bidez abiatuko, eten gabeko etorrian eleberri kondairagarri bati loturik liburu berriak sortzeko beste hiru burutu arte. Horregatik, *Otsoaren bidea* deritzon hau geroko *Ortziren zaldia*, *Garaziko oihanaren thauma* eta *Sua ez da hiltzen* hirukoitzaren giltzia da.

Lehen erhaztundenetik beste hiruretara jo genezakegu jarraipenez. Liburu bakoitza hasi eta bukatuzkoa da, baina nahi duenak segida aurkituko du besteetan.

Lehen hontan, ondokoen ulergarri, hemen dakartza bitan dituen sumeriar hiztegiak: Apollinikoak eta Dionysikoak.

Ondoko beste hiru liburuetan bezala, hemen ere, egia eta magia nahasturik dabilta.

VI. mendeko Kaledonia (Eskozia nonbait) aldetik emango dio hasiera, bertako masoneriaren egoera azalduz, belatzen baratza adierazteko. Baina, zer da belatzen baratza? Egileak hitzez agertuko digunez, kabernikola taldea dirudi. Hara hemen hitzez-hitz:

*Belatzak hierakoak dira
Hierakoak beren hieroetarat dioaz,
Hierakoak belatzak dira!
Ait litez izan belatzak harpêak!
Harpetik iltkhitako harpêak;
Ekhiak phiztu dituen suzko helenak ait lira.
Eta Helenen aluan zuen elheak aloak dirateke;
Aporrhêto argitzenago da,
Harpeetikako harpêen bidez,
Ait lira hitz harpaktikoak,
Arakhnêak bilbatu hyphasma
Berriro bere harpe beltzean biltzen delarik
Belesikhararen belemnoak
Mu-Alu bizi emailerat itzuliaz:
Argia ta Zelane!
Bizi ta Ortziri
Agnapto alurgiak bai liren
Harpêak harperat itzuliaz
Harpeko Agurearen aporrhêtoa,
Harpêetikako rhythmoean
Oh Elo jauná! Oh Niniske andrá!
Oh Harpê! oh Belatz! oh Hierako!
Jaun hok ait lira argitu harroia.*

Hara hor jatorriak eta hitz harpaktikoez eritzia. Liburu hau, gutienez ere, entretenigarri ez bada, zuk esan, irakurle.

FEDERICO KRUTWIG SAGREDO.—*Ortziren zaldia*k. Haranburu-Editor, S. A. Donostia, 1983.

Hirukoitzetik lehena, naiz eta Belatzen baratza sailaren 7.a osatu.

Bertako Ula eta Uta flamendarrak dira. Hoiek Burgira datoz, zeren sorgin denbora baita, itxura denez, eta erotikaren hegaletan *chambre d'amour*-en antolakizuna kontatuz hasten da. Egia esan, ulertuko bada eraskinez datorren hiztegiara maiz begiratu beharra aurkituko dugu, irakurketa etenez lehendik berez dakarren ulerkaiztasuna sakonago nabaritzuz.

Izenetatik ohar gindezke nor zein den; baina, hala ere, hizlariak, elkarrizketak mailaz gora doazen neurrian heleno hitzez gehiago zerbitzen dira; eta, alderantziz, mailaz behera, bizkaierara ez ezik «Bidebarrietako euzkerea lebienera».

Erhaztunaren jasotzailez bukatuko da.

Honek bere hiztegiak gainera beste eraskin bat dakar, bertan, geographi izen zerrenda dator eta oso beharrezko ikusten dugu zerbait ulertu nahi duenarentzat.

FEDERICO KRUTWIG SAGREDO.—*Garaziko oihanaren thau*ma. Haranburu-Editor, S. A. Donostia, 1983.

Orain, Ertarotik *Renaissance*-ra sartu gara. Eskozian sortua Flandes, Venezia eta Erromatik Baionara iraganen da. Horietan ikusia eta ikasia kontatu eta erakutsiko du. Besteak beste, arte konzeptuak ere bai, gizarte giroaren barna erregela batzutan jarri nahirik. Hemen ere erhaztuna izanen da nolabaiteko hariaren lokarri, beste eleberrien jarraipenez. Hizkuntza arruntetik irten nahi du, hortarako greko lexikoz anitz baliaturik. Baina, nonbait, hori ezta aski eta elkarrizketetan esal-

diak ez ezik olerkiak ere badatoz frantsesez zein alemanez idatziak.

Egileak bere sorketazko laberintoan sartzen gaitu. Hortarako akelarrez baliatuko zaigu eta Zugarramurdira eroanaz honako aitorkuntzaz bukatu:

Gure munduan lanhoa dago

Gure buruan ezpaia

Gure bidea jakin nahi dugu

Gure argia bilhatu.

FEDERICO KRUTWIG SAGREDO.—*Sua ez da hiltzen*. Haranburu-Editor, S. A. Donostia, 1983.

Hemen dator 4. erhaztuna, lehengoan jarraipenez. Aintzianako Eskoziaren kondairan hasia eta oraingo Eta-ren prolemetara arte, egileak hontaz ere zerbaitxo baino gehiago dakianez. Azpijanak, faltsiak, ausardiak, balentriak, beldurrak, denetarik bada eleberriaren kondairan, gizonen egungo kezkek, ikuspegiak, pentsaerak eta sentierak hor biltzen dituanenez. Bai, mitoz, mistikaz..., era guziok saltsa erotikoaz nahasian.

Nork uka lezaioke Federikori fikzio gaietarako duen doaina, ekarria eta ahalmena?

Ageri anitz eskainiz eta himno majikoak kantatuz emango dio akabera. Bertan erabiltzen dituen pertsonaiak eta gaiak, izenez aldatuak edo itxuraz behinikpehin, batzutan oso eza-gunak eta oso etxeoak egiten zaizkigu frankismoaren kontrako borroketan. Hortaz, Federiko berak, esatekorik bazuen eta zati handi bat hor irauli digu fikziozko eleberriaren bidez.

Bere idazkera populuagandik urruntzen denez, eta guk helderarik eta sumerrerarik jakin ez, maiz edo maizegi joan beharra dugu lauretatik lehen liburua denera «Kultur lexien hiztegiaren» bila edo liburu bakoitzari eraskinez jarri dion

«Hitz Apollinikoen» eta «Hitz Dionysiakoen» *rhêsiak* begiratzera (*Garaikaratiko rhêsia* eta *Elhe-gorazko rhêsia*), goi mailatik behera eta behekotik gora ibili beharra bai dugu.

Baina, azkenez, etorkiaren lau erhaztunak hor bukatzen dira, adiskiderantzazko gutunak elkarri idatziz.

Liburuotako magiak, tarteka hain liluragarria denez, irakurtzen dakien tontoena ere begiratu bat emateko tentaziora bul-tzatzen du. Inoiz harridurak aurkitzen badira ere, konzeptu filosofikorik ere anitz bada.

Etorkian, europarron kultur hariak iturri batera garamatza. Egia da oraindik Babel inork ez duela erreinutzat jarri; baina, hala ere, *thauma* bere kolkoan sentituko du. *Thopeia* gabe diot, *theama* denez, *têrutu*-arren *syllogizatu* ezinean aski *eutolmia* agertu bai dut lauron *enonta* adiaraziz edo zuoi *epideiknytu*. Bai, *enypnioz* beterik baina zeharo *baskanitu*-rik. Eta ez da guti. Baina, ez beldurtu irakurle. Txantxetan dakartzut esaldi hau. Sumeriar jatorrizko hitzok, zorionez, ez bai ditu erabiltzen holako maiztasunez. Bestela bere testua irakurgaitz bilakatuko zen. Aldiz, erabiltzen duen eran, entretenigarri.

Etorkia Eskoziako harpe batean jarri zuen, hortik dator *harpaktikoa*. Hori harpa jotzea. Baina, lehen ere hango *pikto* zirelakoekin konparaketak eginak dira. Ikus, «La langue des Pictes» (*Boletín R. S. V. Amigos del País*, XXIV, 1968, 281-321 orr.). Lan haren hutsa, latinetikako fonemari, letra soilak izanik, batzutan silaben balioa ematean eta urrengo hitzarena ere bai, komeni zitzaion erara, erabiltzetik zetorren. Beraz, irakurle, fikziozko eleberri batean erabiltzen diren kontzeptuetaz ez harritu.

Gure literaturgintzan saio berri bat da eta oso interesgarria iduritzen zaigu fikzioaren azken mugetara ere hortik joan gindezkealako. Tarteka jartzen dituen poesiak, zer esanik ere ez, oso ederrak eta pentsarazgarriak dira.

Liburuok, 20,5 x 14 zentimetro neurritz ehun eta hirurogeitik berrehun orrialdera dituzte. Harritzekoa da F. Krutwig-ek idatzi duen guzia.

J. S. M.

Euskaltzaindiak euskal literaturaren inguruko zabalkunde lanez sortu duen Jagon saileko lehen liburua dugu 1982ko Bertsolari Txapelketaren azken eta azkenurreko saioak jasotzen dituen hau. Liburuaren atzekaldeko azalean aitortzen denez: «Euskararen pizkunde kezka eroan zuen Euskaltzaindia 1958. urtean Bertsolari Txapelketak antolatzen, Bizkaitik hasi eta Euskal Herri osora zabaltzeko». Ekintza hartatik burutu ziren 1960, 1962, 1967 eta 1980.eko Txapelketa haiek.

Orduko finalak Itxaropena eta Auspoa argialetxeen liburuetan ikusi zuten argia. Orain ordea, Euskaltzaindiak bere gain hartu du argitaratzea. Baina, oraingo liburu hontan ez da azken saioa soilik jasotzen; bertan datoz Idiazabal eta Durangon jokatu ziren azkenurrekoak ere. Horrek egiten du hain liburu mardula, bere 20,5 x 13 zentimetro neurritz 427 orrialdera arte. Euskaltzaindiko Jagon sailburuaren hitzaurrez aurkeztua dator, ondotik atolakizun batzorde, epai-mahai, doinu biltzaile eta aurkezleen xehetasunak agertuz. Baita Txapelketa hortan noiz eta non parte hartu zutenen izen-deiturak, lehen eta bigarren aldiak zozketaz A eta B taldeak nola osatu ziren jakinaraziz eta eliminatorietan nortzuk pasatu ziren aurrera. Horrela aisago ikusten bait da azkenurrekoak jokatzera nola iritsi ziren.

Bertsolarien saioetarik, Idiazabal eta Durangokoak osorik datoz, magnetofonoz jaso ziren bertsoen arabera, eta 1982ko abenduaren 19an Donostiako Balda Frontoian goiz eta arratsaldean jokatu zen azken saioa zer esanik ere ez. Horrez gainera, liburuaren aberasgarri, saio horietan erabili zituzten 80 doinuak pentagramaz jarriak. Eta, bukaeran Txapelketa guziaren koronika labur bat.

Txapelketaz geroztik han-hemenka entzun izan dugu zalan-tazko zurrumurrurik aski, Amuriza ala Lopategi, ia nork mezei zuen. Egia esan, diferentzia handirik ez zen nabaritu. Orain ordea, liburua patxadaz irakurtzeko aukera heldu zai-

gunean ikus dezakegu epai-mahaia bera larri ibili bazen ere, zintzo eta garbi jokatu zuela eta gehiengoan ustez arrazoizko epaiketa izan zela.

Liburu irakurgarria benetan. Bertsolariak heurak ere hor ikasi beharko dute aurrerantzean nola joka. Beti ikasten bait da zerbait, eta hortarako liburu hau ez da batera txarra. Bertsolaritzaren historiarako ere agiri bikaina da.

Otsalar

JUAN JOSE URANGA.—*Nazaret-eko gizasemearen mintzoa*. Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala. Donostia, 1981.

Gure artean inoiz badirudi saiaera bere funtsean zer den ere ez dakigula, ohituak gaudenez edozein estudio edo tesi mota jenero horren barruan eskaintzera. Behar bada pentsatzaileak urri eta teknokratak ugari ditugulako izanen da. Inoiz estrukturalismoko teoriak ere buztanetik hartu ditugu, aldeztu aurretik subjektiboki jarritako baldintzetan oinarriturik agiri eta lekukotasunak karreiatuz pilatu ditugunez, egileak lehendik pentsatua zuen arrazoien bila. Era hortako lanaren biktima izan zen G. Aresti gizajoa *Sei idazle plazara* argitaratzeaz. Egileek begiarmen ibiliko ziren baina zentzuz motel. Gure garaiko gizarte-ekonomi praktikotasunak eroan ote gaitu hortara? Denon den, jokabide hori, pentsamendu filosofikoetara hurbiltzeko ez da izan biderik onena.

Pentsamenduzko sorketan oinarritu beharra du saiaerak. Hortarako gaia aldeztu aurretik ondo ezagutu eta ondo aztertu beharra dago aburuak eskaini ahal izateko. Agian, aburuok ez dira izango definitiboak, baina aski da zerbait idea edo ikuspegi berri eskaintzea, bidea ibiliaz egiten denez gerorako edo gerokoentzat bidea idekitzea denez. Hein batean, ikerketa filo-

sofikoetara eta zientifikoetara hurbilduz erabili behar da gogeta luzeagoen bidez heldutako saioa. Bestalde kontu handiz ibili lizentziatuetako zenbait tesi saiaerekin ez nahasten.

Egia esan, pentsamenak ere ez dira bapatean sortzen. Horiek ere beren giroa eta esan dugun heldutasun hori behar dute gizarte plazara egokitasunez aterako badira. Maiz gizon askoren ekintza eta iritzien ondoko fruitua denez saiaera. Eta, era hortakoa dela esango genuke J. J. Urangak *Nazaret-eko gizasemearen mintzoa*-z eskaintzen diguna. Gure artean guti ohi den bezalako lana. Sarreran Salvatore Mitxelenaren hitz batzu jaritzen ditu eta gure mende hontan euskaraz idatzi diren saiaera guti horietako bat gogoratzen digu, maila berekoa ez bada ere, *Unamuno ta abendats*. Zein bata eta zein bestea, liburua idazten hasi baino lehen ondo egosi eta ondo benderatutako lanak bai dira. Horiek ez dira hasi lanean eta eginaren buruan ia zer irtetzen denari begira beteak; ez. Baizik, lehendik asko erabiliak, barnetikako kezkatik gogoetaren bidez burutuak eta burutu ondorean egilea liburua idaztera bultzatuak. Badakigu gaia bera ez dela gauza berria, Kristoren mezuaz anitz saiaera badirela, euskarazkorik ere bai; behar bada, erderetatikoak dituela lana burutzeko erabili dituen iturririk gehienak. Hala ere, Urangaren lana beste zerbait da, besteena ezagutu eta berebaitan aztertutako gogoetetan oinarriturik datorrenez. Egile baten pentsamenezko iritziak ezkaintzen dizkigu.

Jesus gizasemearen nortasun bereziaz asko idatzi da, asko esan da, bestela inork ez zuen Jainkotzat hartuko. Bere gaia, badirudi, aspaldikoa, gaurkoa eta betirakoa dela. Eta, nork uka egungo gizarte-ekonomian praktikotasunik duen ala ez? Urangaren saiaeran Nazaret-ekoaren aurpegi berri bat ikusten da. Jesusen bizitzaz eta mirakuluz guti ihardungo da. Gizarte berri bati begira eskaini zuen mintzoaren oihartzunez baino aisago bere mezuaz arduratu da. Mintzatzean erabili zituen ideia berriak gizonaren nortasunez eta bere libertatez eternitatera begira.

Europar aspaldi hasiak ziren era hortako lanez behar bezala baliatzen, Testamentu Zaharrean eta Talmud-ean edo beste idazki zaharretan lehendik agertzen ez ziren ideiak eta mezuak zetoztela Testamentu Berrian, bereziki Ebangelioetan.

Argi berri hori zela Kristoren errazoa eta mezua eta ordurarteko iluntasuna uxatzen zuela. Hargatik, Lukazek zioen: «Itsuak ikusi egiten dute», esaldiaren funtsean, argi berriak hori bai zekarren. Gure mendeko europar pentsalari jakitunek berriki erabilitako ideiak hartzen ditu egileak oinarri. Baina, esan dugun bezala, J. J. Urangaren azterketa pertsonaletik ere anitz bada. Horregatik, bere aburuzko ikuspegi zabala agertuko digu, euskara jori baten bidez, edonork gai hori ondo konprenitzeko eraz.

Argi dago gai horietarako euskara landuagoa edo eginagoa dugula, beste batzutarako baino, eta horrek asko lagundu dio egileari bere ideak agertzeko orduan.

Honako kapitulu hauek osatzen dute liburua: Nazaret-eko gizasemearen mintzoaren bila, Misioa, Salbamen garaiaren egunsentia, Grazi epea, Jainko herri berria, Jesus eta bere handitasun kontzientzia eta Pazko.

Saiaera liburu honek 1980ko Irun Hiria deritzan literatura sariketan jenero hortako saria irabazi zuen. Ongi merezia betetan.

J. S. M.

AMAREN ARMAK.

Berdi BRESCH-en arabera

Jacq. LANDARLET Jean-Louis

LAYITTE-ren laguntzarekin euskaratu.

JOKALARIAK.

ANTZERKIA

- AMA, Turana, Arraintzari Andria.
- XABIER, Berdi eta.
- LANGILEA, Turanaren Anai.
- APELA.
- Andre ETXEBERRIA, Auzoa.
- MANUELA, Parisi ren Andre-gaia.
- KOLPATUA.
- Lehen ARRAINTZARIA.
- Bigarren ARRAINTZARIA.
- Hiru Emazte.
- Hain batz.

AMAREN ARMAK

Bertolt BRECHT-en arabera

Daniel LANDART-ek Jean-Louis

LAFITTE-ren laguntzarekin euskaratua.

JOKALARIAK:

- AMA, Terexa, Arraintzari Andrea,
- XABIER, Horren semea,
- LANGILEA, Terexaren Anaia,
- APEZA,
- Andere ETXEBERRIA, Auzoa
- MANUELA, Patxi'ren Andre-gaia,
- KOLPATUA,
- Lehen ARRAINTZARIA,
- Bigarren ARRAINTZARIA,
- Hiru Emazte,
- Haur batzu.

TAULA-GAINA: Sukaldearen erdian, berrogoi bat urteko emazte bat lanean ari da; gibelego, eta berina baten parreran, mutiko gazte bat, irakurtzen. Urrunean entzuten da gerla burrunba.

AMA: Ikusten duka beti, Patxiren untzia?

XABIER: Bai.

AMA: Argia bizi dia?

XABIER: Bai.

AMA: Ez duk bertze untzirik harenaren aldean?

XABIER: Ez!

(Pausa)

AMA: Horrek harritzen nik. Nolaz ez da bertze nehor itsasoan?

XABIER: Ba ahal dakizu!

AMA: Banaki, ez nezakek galda!

XABIER: Patxi bakarrik da itsasoan, zeren haren arraintzari lagunek baitute bertze egitekorik.

AMA: A, bon!!!

(Pausa)

XABIER: Eta Patxi bera ez litake orai itsasoan, bere burutarik ari balitz.

AMA: Egia. Ez duk bere nahitarat joana.

XABIER: A, ez!

(Pausa)

XABIER: Gose naiz.

AMA: Bainan, ez zauk ontsa hire anaia arraintzarat joan dadin?

XABIER: Ez. Lan hori, nik egin dezaket. Patxiren lekua: gudarrien erdian da.

AMA: Uste nian, hik ere harat joan nahi huela?!...

(Pausa)

XABIER: Nahi nuke jakin, jatekoz beterik heldu diren untziak, arrotz indarrek utziko dituztenez pasatzerat.

AMA: Dakitana duk, ogi hunen ondotik ez zatala gehiago irinik gelditzen.

(Xabier'ek hesten du berina)

AMA: Zendako hesten duk berina hori?

XABIER: Bederatzi orenak dira.

AMA: Zer da gero?

XABIER: Bederatzi orenetan, auzokoek pizten dute beren radioa eta gau guziz bezala, jeneral ustel bat mintzatuko da.

AMA: Otoi, idekak berina hori, balia gaiten ahal bazenbat Jainkoak eman argiaz. Ez diaguk sosik barneko hunen pagatzeko.

XABIER: Zer ari naiz, hemen, jarririk, Patxiri beha? Zer uste duzu, urerat eroriko dela? Ala zure beldurra litake, gudarien erdirat espaka dadin, zure baimenik gabe?

AMA: Ez dezakela haurkeriarik erran! Hola, hola, zueri bieri kasu egiten, aski lan badiat!

XABIER: Ni ere saltsan sartzen nuzu?

AMA: Hi, ez haiz anaia baino hobeagoa. Izaitekotz pisa.

XABIER: Gure kexarazteko dute radio hori pizten. Atzo, nihaurek ikusi ditut beren berinaren idekitzen, guk ere adi ginezan.

AMA: Mintzaldi horiek ez dataie bihotza biziki kitxikatzen...

XABIER: Neri aldiz, odola kaldan zaut jartzen.

AMA: Ez dik balio berotzea. Ez eta norbeiten alde jartzea. Zer uste duk, Franco'ren alde naizela? Odol ixurtzearen kontra nuk!

XABIER: Nor da hasi, gu ote?!...

JENERALAREN MINTZOA: «Egun batez, adixkideak, beharko nitzaizue garbiki mintzatu. Eta Bilbotik gira ariko. Bainan orduan beharba, zuen hiri nausiak ez du orai duen itxura bera ukanen. Canterbury jaun Artxapezpikuak zonbeit nigar xorta ixuritan ere, gure soldadoek beren konduak egin nahiko baitituzte».

XABIER: Ustela!

MINTZOA: «Adixkideak, Jainkoaren izenean heldu gira, gure España maitearen, arrano gorrien aztaparretarik salbazerat! Guk nahi baitugu, gure Herria izan dadien zabal eta ospetsu, eta ez orai bezala zatikatua.

Eskualdunek hobe dute orai berean amor emaita, gu denen Ama den Españaren onetan. Guri jarraikiz, bide xuxenean izanen baitira eta holaxet ez baitute luzaz pairatzerik ukanen. Bainan, orai beretik diogu, guri asaldatzen eta jasartzen dena ez dela luzaz biziko; amor eman nahi ez duena, indarraz eta odolaz, behin betikotz errauts bilakatuko baita!

(Pausa)

XABIER: Eta guk Eskualdunek, amor eman behar dugua?

AMA: Nik ez zakiat. Nik, bakea diot galdetzen. Ez diat nahi odol ixurtze debalderik. Hi eta hire anaia, buru bero batzu zirezte: aitatar. Berdin, espartinak mantufila joan zintazkete gudukan artzerat. Gerla, gizon haundien arteko eztapada bat duk. Gu pobreak gituk, eta pobreak ez diuk ahalik gerlan sartzeko.

(atean norbeitek joiten du)

LANGILEA: Agur!

XABIER: Oseba, nun zabiltz?

AMA: Anaia, nolaz heldu haiz gure ikusterat?

XABIER: Zuen herrian, zer berri? Jendea noren alde da?

LANGILEA: Denetarik baduk. Eta hemen, nola zirezte?

AMA: Orainokoan untsa.

XABIER: Goiz huntan abiatua zira handik?

LANGILEA: Bai.

XABIER: Badu beraz lau oren kurri zabilala?

LANGILEA: Gehiago. Bideak ihaurri dituk, eskapu doatzin jendez.

XABIER: Bainan zuen herriak atxikitzen du bederen?

LANGILEA: Ez zakiat zer gertatu den egun. Atzo segurik, gu gintian nagusi.

XABIER: Zertako jina zira beraz?

LANGILEA: Ainitz gauzaren beharra badiuk ihardokitzeke. Agur baten egiterat etorria nintukan.

AMA: Nahi duka baso bat arno? Zorigaitzez, ogia ez duk oraino arras erria.

LANGILEA: Nun da Patxi?

XABIER: Arraintzan.

LANGILEA: Arraintzan?

XABIER: Beha-zu, haren untzi-argia ageri da leihotik.

AMA: Bizi behar diuk.

(Pausa)

LANGILERIA: Egia. Karrikari beheiti heldu nintzelarik aditu izan dut jeneral horren mintzoa. Nork du hemen, mintzaldi horieri kasu egiten?

XABIER: Etxeberria familiak. Gure auzoan bizi dira.

LANGILEA: Gau oroz pizten ditek beren radioa?

XABIER: Ez dira Francotiararak; ez dute beren gatik pizten, hori balinbaduzu jakin nahi.

AMA: Xabier, zer erranen deat? So egiten duka leihotik?

- XABIER: Ez da orainokoa segurik urerat erori!
- LANGILEA: Patxik zer adin du?
- AMA: Hogoi ta bi urte, abendoan.
- LANGILEA: Eta Xabier'ek?
- AMA: Eskualde hunetan zerbait egin nahiz etorri haiz?
- LANGILEA: Ez, ez.
- AMA: Bazian aspaldi ez hintzala gure ikusten izana...
- LANGILEA: Bi urte.
- AMA: Nola doa Ana?
- LANGILEA: Erromatismekin.
- AMA: Pentsatzen nian bai, beharbada jinen zinezta gure ikusterat.
- LANGILEA: Ana frango kexu zen, Inakiren entarramenduaren gatik. Erraiten zautan, jakin arazten ahal zin aukula. Dударik gabe etorriko ginen zure senarraren ehorzketarat.
- AMA: Denak hain laster pasatu dituk...
- LANGILEA: Bainan xuxen, zer da gertatu?
- XABIER: Tiro bat, bularrean.
- LANGILEA: Nola?
- AMA: Zerk harritzen hau?
- LANGILEA: Bainan duela bi urte, hemen denak laño ziren...
- XABIER: Hemen ba. Bainan ez zen beldur izan, saltsa zen lekurat joateko. Oviedo hirian kolpatu zuten.
- LANGILEA: Bainan nolaz joan zen harat?
- AMA: Joan zian!
- LANGILEA: Hemendik?
- XABIER: Bai, kasetetan berria ikusi bezain laster.

AMA: Batzu Ameriketarat joan diren bezala, hura gerlarat joan zan. Erroek egiten duten bezala.

LANGILEA: Erran nahi duzu, errotua zela?

(ama kanporat doa)

Izigarria izan duk, ez, horrentzat.

XABIER: Bai!

LANGILEA: Ez dik beraz ikusi ahal izan ere...

XABIER: Ikusi ahal izan du. Etorri da et hura zen idorrena. Kolpatu bezain laster, odola zariola atorra azpitik, norbeitek treinean sar arazi zuen eta bietan bidez kanbiaturik, nolazpeit gure herrirat jin zen. Eta iluntxeari buruz atea bri-brau idokiz, bizpahirur emazte manteletadun sartu ziren, otoitz batzu murmurikatuz, norbait itotzen delarik egiten den bezala. Ondotik, lau gizonek, angailetan, ekarri zuten aita eta lurrean pausatu. Geroztik, kexka bitxi horrekin bizi da.

LANGILEA: Zendako?

XABIER: Auzoko kalakariiek kondatu baitzuten Amak igorria zela.

LANGILEA: Eta zinez horrek igorria zian?

(Xabier'ek ez du arraposturik emaiten bainan bai bizkarra goititzen. Ama la-beari buruz doa eta gero jartzen da et lanean lotzen. Langileak nahi du la-gundu)

AMA: Ago geldirik eta txorta bat edazak! Hoin goizik jeikia izanki eta, pausa hadi poxi bat. Nahi duk gaua hemen pasatu?

LANGILEA: Ez. Gau huntan berean behar dut abiatu. Izaitekotz nahiago nuke ikuzi!

(Langilea jalitzen da)

AMA: Erran dauka zendako etorria den?

XABIER: Ez!

AMA: Zinez mintzo haiz?

(Langilea sartzen da)

Eta IRALA jaun andere zaharrak beti bizi dituk?

LANGILEA: Ez da senarra baizik gelditzen.

(Pausa)

Baduk aintz ez, hemendik joan denik Herriaren zain-
tzeko?

XABIER: Badira oraino gelditzen direnak.

LANGILEA: Gure Herriko gazteria segurik, antxu dena han
duk...

XABIER: Hemendik ere, bakar batzu...

LANGILEA: Denek armak baitie?

XABIER: Ez denek ez!...

LANGILEA: Hori duk makurra! Memento huntan, armak di-
tuk beharrenak. Ez zaizkitzue gelditzen eskualde hu-
netan?

AMA: Ez!

XABIER: Bai. Jende batzuk gorderik dauzkate, lur-pean,
omen...

LANGILEA: A ba...
*(Xabier leihotik baztertzen da eta ma-
hainari buruz hurbiltzen)*

AMA: Norat hoa?

XABIER: Nehorat!

AMA: Ago hintzan tokian!

LANGILEA: Zer gertatzen da?

AMA: Bainan zendako urruntzen haiz leiho hortarik?

LANGILEA: Norbeit baduk kanpoan?

XABIER: Ez!

(Kanpoan aditzen dira haur batzu kantuz)

HAURREK: Etxe hortako semia,

Baita beldurti aundia;

Beti itxasoan dago...

Gerlarat ez joaiteko!

AMA: (Leihorat joanez): Urde apotzirtzilak! Zoazte hemendik! Zoazte, bertzenaz, gorrituko ditiat zuen gibel-alde horiek...! (Itzuliz) Auzoko haur tzar horiek oraino...

LANGILEA: Errak, Xabier, lehen maite huen jokuan. Egin bagineza mus bat? Beti berdin gezurtaria haiz orai ere?

XABIER: Gezurtaria bainintzan?

LANGILEA: Uste nikek. Hean ba, has gaiten.

(Atean agertzen da gizon bat. Gudaria da. Besoa oialez lotua du)

AMA: Sar zaite, sar, Eneko...

KOLPATUA: Errana zinautan, berriz jiten ahal nintzala, min hunen lotzeko.

AMA: Bainan beti berdin gaizki duzu...

LANGILEA: Nola egin duzu hori?

KOLPATUA: Nere Aberria zaindu nahiz!

AMA: Zer zira holako zauriarekin lanean arizan aintzina?

KOLPATUA: Esku eskuinarekin bakarrik.

AMA: Bizkitartean debekatua ginautzen!

KOLPATUA: Egia bainan... Ez nintzen geldirik egoiten ahal.
Ainitzek diote, etsaia laster hunarako dela!

AMA: Eta uste duzu hurbilduak direla?

LANGILEA: Ez. Ez zait iduritzen. Holakorik balitz, bertze moi-
mendurik balitake hemen gandi.

KOLPATUA: Alabainan.

AMA: Min egiten badautzut, errazu garbiki; ez naiz usatua...
Bainan ahal bezain emeki ari naiz.

XABIER: Ez dira gure Herriaz jabetuko!

KOLPATUA: Ez dakiguk!

XABIER: Ba, badakigu!

KOLPATUA: Bainan gaixo anderea oraino bertze atorra bat
urratu duzu nere gatik, ez zuen balio!

AMA: Zer zinuke nahi, piltzar bat ezar dezautzutadan?

KOLPATUA: Ez, ez. Bainan holaxet atorra baten desegiteko...

AMA: Beso hunentzat aski ukanen dut, bainan bertze horren-
tzat ez da errana...

KOLPATUA: Beraz bertzaldian beharko dut hobeki kasu egin!
A! Arraio ustelak!

AMA: Eta beti gerla ari!

XABIER: Halere gu, arraintzarat bagoatzi.

AMA: Urus behar zinukete izan, gorputz guzia oso eta eder
daukazuelakoan...

*(Kanpoan arrabots eta soinu batzu adi-
tzen dira)*

LANGILEA: Horra guriak: «Eusko Gudariak gera».

*(Gau hau izanen duk izigarriena. Baniak
segidan... Xabier, gure azken musa zian...)*

AMA: Nork irabazi du?

XABIER: Horrek.

AMA: Ez duk beraz hemen lo eginen?

LANGILEA: Errana dautzut ezetz. Banoa...

AMA: Hire andreari egizkiok nere agurrak, eta erraiok nahi duelarik jiten ahal dela.

XABIER: Lagunduko zaitut, jelaraino...

LANGILEA: Ez dik balio.

AMA: Patxi nahiko huen ikusi, ez dea hala?

LANGILEA: Bai. Nahiko nuen. Bainan ez da oraino luzaz etorriko...

AMA: Ez diat uste. Urrun ditakek. Nahiz, nolazpeit gibelerat ekarrarazten ahal ginikek.

(Neska gazte bat sartzen da)

XABIER: Agur Manuela. Patxiren andre-gaia da. Nere osaba...

MANUELA: Patxi nun da?

AMA: Lanean!

MANUELA: Uste ginuen auzoko haur ttipiekin kaniketan ari zela...

AMA: Ez, Patxi ez da jostetan ari. Patxi arraintzan da.

MANUELA: Nolaz ez da gure eskolako biltzarrerat etorri... Arraintzariak ere baziren...

AMA: Ez zuen hor deus ikustekorik.

XABIER: Zer zen biltzarre hori?

MANUELA: Biltzarre hori beharrezkoa zian. Deliberatu diuk, ahal duten guziek, lehen bai lehen, gerlarat joan behar dutela, Herriaren zaintzeko. Hori bazinakiten. Patxiri ere jakin arazia ginakoian.

XABIER: Patxik hori jakin izan balu, ez zen arraintzarat joanen hortaz segur naiz. Zaude... Ikusten dut garbi. Zendako, ama, ez dakozu komisionea egin? Badakit orai nolaz den Patxi arraintzan!

LANGILEA: Arreba, ez zinuke holakorik egin behar...

AMA: Jainkoak dik eman ofizio bat gizoneri. Nere semea arraintzaria duk!

MANUELA: Ez balin baduzu nahi, jendek thu egin dezaten zure ate aintzinean, zoazi Patxiren billa eta igor-azu gurekin! Zoazi, otoi, bertzenaz herritar guziek erriz erakusiko gaituzte, gaixtagin batzu bezela, ez dugulakotz gure Aberria lagundu... Mugi zaite!, mugi zaite... Bainan, zer jende mota zirezte zuek!

AMA: Jende pobre batzu.

MANUELA: Euskal Gobernamentuak gazte guziak deitzen ditu Herriaren zaintzeko... Ez ote duzu hori irakurtu?

AMA: Irakurtu bai. Gobernuen berri badakit. Guziak berdinak dira. Egia aho guzietarik... Dakitana da, bide-ibaiak gure semen odolaz gorritzen eta gorrituko direla.

MANUELA: Herriaren salbatzeko emaiten den odola ez da baldetan ixurtzen. Egun, odolaz behar dugu pagatu Aberriaren maitasuna. Badakit zuek duda mudetan zaudeztela... beldurrez eta herabez... Zuek bezalako jenden gatik gira orai kinka huntan... Zuen ahuleziaz baliatuz, gure etsaia urrats haundien egiten ari baita. Mola ustel hori buru!

AMA: Ez dut onartzen nere etxean hola mintza zaiten!

MANUELA: Zer zira, jeneralen alde?

XABIER: Ez. Bainan ez gaitu gudukan ikusi nahi.

LANGILEA: Alderdirik gabe beraz?

AMA: Badakit, nere etxeaz, nahi zinuketela herio ohantze bat egin... Patxi hila ikusi arte, ez dautazue bakerik emanen.

MANUELA: Bizkitartean, jendek erran zuten zure senarra lagundu zinuela Oviedorat joaiten...

AMA: Ixil zaitte! Ez dut nere senarra lagundu. Gezurrak dire! Gezur zikinak... Jende plantako guziek erranen dautzute.

MANUELA: Ez zaitela asalda. Beti errespetu aundirekin mintzo gira zure senar zenaz, zinez balio gaitzeko gizona zen. Bainan sekulan ez nuen asmatuko, etxekeoer erran gabe espakatu behar ukan zuela, ixilka, gauaz, Oviedorat joaiteko.

XABIER: Manuela, nere Aita ez zen espakatu...

AMA: Xabier, ixil hadi!

MANUELA: Errozu zure semeari gure arteko estekak autsiak direla. Eta ez duela geiago ni ikustean urruntzearen beharrik ikanen, beldurrez galda dezakotan, zendako ez den, izan behar lukeen tokian.

LANGILEA: Ez zinuen neska hori hola joaiterat utzi behar... Lehen, bertze gisa jokatuko ziren...

AMA: Ez nuk lehendanik kanbiatu. Beti berdina nauk. Bainan elgarren artean zin egina dukeie behar dutela Patxi gudurat igorri. Dena den, baniak haren xeka. Edo berdin, habil hi, Xabier. Ez, ago hemen, nihaur baniak. Laster arte.

(Ama jaitzen da)

XABIER: Patxiren xeka doa, orai, beldur baita Manuela ere haren billa joana dela...

LANGILEA: Errak, Xabier, ez haiz atzo sortu hetarik... Laster konprenitzen dituk gauzak... Beraz, erradak, nun dira?

XABIER: Zer?

LANGILEA: Armak!

XABIER: Aitarenak?

LANGILEA: Hemen nunbait ditazkek. Etxetik joaitean, ez ahal zitian berekin ereman...

XABIER: Armen xeka jina zira?

LANGILEA: Bixtan duk baietz.

XABIER: Ez dauzkitzu sekulan emanen. Gordeak ditu.

LANGILEA: Nun?

(Xabier'ek erakusten dako nun diren gordeak eta langilea heieri buruz abiatzen da bainan urrats batzu aditzen ditu)

LANGILEA: Ez haitela mug!

(Ama eta Apez bat sartzen dire)

APEZA: Gau on Xabier! (Langileari buruz itzuliz): Gau on!

AMA: Nere anaia,

APEZA: Urus naiz zure ezagutzaren egiteaz. Barka, otoi, andre, bainan serbitzu baten eske etorria naiz, egun ere. Bihar eguerditan, behar zinueke Etxegaray familiako haurrer jaterat emaiterat joan, ait'amek, suratekoan, bakarrik utzi dituzte.

AMA: Arta atxikiko dut. Zaude gustian.

APEZA: Nolaz etorri zare gure ikusterat? Aditu izan dut gauzak samintzen ari direla...

LANGILEA: Eta hemen, pausan dire...?

APEZA: Nola? A, ba...

AMA: Uste diat Jaun Apezak galde bat egin daukala. Zendako etorria haizen...

LANGILEA: Holaxet, agur baten egiterat...

APEZA: Untsa egiten duzu eta pentsatzen dut zure arreba kuraiatz beterik utziko duzula. Dakizun bezala, zerbait jasanik badu, azken denbora huntan...

LANGILEA: Agian aski indar ukanen du, ez etsitzeko...

AMA: Edazu kolpu bat gurekin, jaun Ertorra. (Langileari mintzatuz: Ait'amek gudari diren familietan, apezak dik haurrez arta hartzen. Segur naiz, egun guzian harat eta hurnat kurri ibilia zirela...

APEZA: Gero ta geiago gogoetatua nago nun atxemaiten ahalko dudan zapeta pare bat...

(Auzokoen radioa entzuten da eta Amabadoa berinaren hestarat)

APEZA: Utz-azu berina hori idekirik. Sartzan ikusi naute... Nahi lukete, armak eskuan, gudurat joan nadin, eta horrengatikan dauzate zombait mintzaldi adi-arazten...

LANGILEA: Horiek poxolatzen zaituzte?

APEZA: Egia erran, bai. Halere uzten ahal duzu berina hori idekirik.

IRRATI MINTZOA: «Bainan ezagutzen ditugu gutaz kurri-arazten dituzten gezur guziak. Hain segur ere ez dugu gorriek bezanbat diru emaiten Canterbury jaun arxapezpikuari. Nahi ginuke jakin-arazi jaun horri ezagutzen ditugula adixkide dituen gorriek hil-arazi hamar mila apezpen izenak...».

(Langileak eskaintzen du apezari errebelar bat)

«Beharrik gure xeden bururatzeko ez dugu holako Apezpikuen laguntzaren beharrik. Aski zaizkigu zombait aireko on. Eta gidari: Franco eta Mola jeneralak».

APEZA: Eskerrak Jaunari, Etxeberriatarrek berek ez dituztela mintzaldi horiek burutik buru entzuten ahal. Hiru leoroen aditzea aski zaiote... Ene iduriko, gisa hortako solas aldiak ez dira ainitzez onartuak...

LANGILEA: Bizkitartean Erromak ere gezur bertsuak zabalitzen omen ditu...

APEZA: Ez dakit. Pentsatzen dut ez dela Elizaren egitekoa erraitea xuria beltza dela eta beltza xuria!

- LANGILEA:** Uste nukel!
- AMA:** Nere anaia eskualdun armadan da...
- APEZA:** Zoin eskualdetan?
- LANGILEA:** Bilbon...
- APEZA:** Itsuskeri gaitzak badire ez, han?
- AMA:** Nere anaiak ez nu Eskualduntsa behar bezalako baten-tzat hartzen. Nahi luke Patxi utz dezatan gerlarat joa-terat.
- APEZA:** Adi nezazu Andre. Nere kontzientziaren eta arimaren araberan iduritzen zaut, ongi egiten duzula semeen zure ondoan atxikitzea. Badakit, ainitz apez fermuki mintza-tu direla gure gobernuaren alde. Bilboko hemezor-tzi diosesetarik hamazazpik hori jakin-arazi dute. Zer nahi apez bada gerlan. Zonbait jada hilak. Bainan ni ez naiz gudaria. Jainko Jaunak ez daut dohain bere-zirik eman, nere herritar girixtinoen goraki gudurat dei-tzeko. Jaunaren manamenduari segitzen naiz: «Nehori ez duzu bizia kenduko!» Ez naiz aberatsa. Ez naiz ko-mentu aundi baten jabe... Dutan poxia nere heineko jendekin partikatzen dut. Agian nere erranak behar be-zala ulertzen dituzu...
- LANGILEA:** Ba, segur... Bainan ez zait iduri halere eskuak garbi egoiten ahal ziren. Entzun nezazu: etsaiak kolpa-turik hiltzerat doan gizon baten aldean balin bazira eta hunek bere burua salbatu nahi badu, zer erranen dako-zu: «Nehori ez duzu bizia kenduko?». Ez ote duzu uste hola mintzatuz, zuk ere, zure maneran, parte hartzen duzula guduka hortan? Otoi, ez dezazula gaixki har, nik errana.
- APEZA:** Mementoan, herriko goserian dut parte hartzen.
- LANGILEA:** Eta zure ustez, nola ardietsiko dugu berriz, egun oroz otoizten duzun Jaungoikoak igorrikako gure egune-ko ogia?
- APEZA:** Ez dakit. Egiten ahal duten guzia da: otoitza.

LANGILEA: Zu otoitzean ari zirelarik ditu Jainkoak jatekoz
beterik heldu zauzkigun untziak gibelerat igor-arazi!

XABIER: Egia diozu? Ama, untziak gibelerat joan dira!

LANGILEA: Eta ba! Hori duk alderdirik gabe izaitea! Eta zu,
jaun Ertorra, ez zare nehoren alde? Ez duzu Eskual izai-
tea salbatu nahi?

APEZA: Eskual izaitea salbatu nahi dut bainan ez dut onar-
tzen, anaiak anaia hil dezan.

LANGILEA: Espanol faxista ez da gure anaia!

APEZA: Jainkoaren aintzinean denak anai gire!

LANGILEA: Utz-azu Jainkoa bere gisa. Gizonaz naiz mintzola!
Euzkadik behar ote du bere gaintasuna saldu, odol ixur-
tzerik ez dadin izan? Bainan jaun ertorra, nor da hasi?
Ala, jeneral etsai horiek gure Herria desegin dezaten
onartzen duzu?

APEZA: (Eskuak altxatuz) Ez dut onartzen!

LANGILEA: Ez zaitela mugi. Atxikazkitzu eskuak airean. Po-
sizione bera omen zuten Badajoz-eko bortz mila herrita-
rrek, etxetarik jali-arazi dituztelarik eta karriketan, ti-
roka guziak garbitu...

AMA: Anaia; nola erraiten ahal dituk gauza horiek?

LANGILEA: Gauza horiek baitautate bihotza unki! Eta beldur
bainiz gure aldia ere hurbiltzen ari dela! Eta oraino nahi
zinukete zuek, eskuak garbi egon. Errekatik heldu den
ur freskoan zuen eskuak ikuzi! Bainan erreka ur
freskoa da orai gure Herritarrek ixuri odol beroa!

AMA: Ago otoi ixilik...

APEZA: Utz-azu... Memento latzgarri hotan, gogoak ardura
sutan dire. Berriz bakea etorriko delarik, bertzela ikusi-
ko dituzu gertakari hok.

LANGILEA: Bainan iduritzen zaut betikotz lur huntarik ka-
satuak izan behar dugula; gaizkirat ekarriak giren po-
pulu bat girelaketz!

APEZA: Nork erran du hori?

LANGILEA: Radioko jeneral horrek. Ez duzu entzun duela zombait denbora? Jes, ez duzu naski behar bezala kasu egiten horien erraneri.

APEZA: Peuh; jeneral hori...

LANGILEA: Ez dezazula erran: «Peuh, jeneral hori». Jabe giren gure lurretarik kasatzeko; jeneral horrek ekar-arazi ditu Espania Behereko jende errebesenak, Moroak, Italiako eta Alemanak!

AMA: Egia erran, ahalgingarri da, zombait ez baitira sosarentzat baizik gerlan ari!

APEZA: Ez zait iduri denak sosaren gatik ari diren. Batzuk segurik borondate oneko gizonak —nahi dute Espania izan dadien bat, buruzagi girixtino baten meneko!

LANGILEA: Nor deitzen dituzu zuk, borondate oneko gizonak? Gu Eskualdunak, ez ote gare egiazko girixtinoak? Soberaxko kasu egiten duzu hitzeri jaun ertorra... Mementoan alderdirik gabe zare, ez baitakizu oraino gudua nola akabatuko den. Bainan zerbaitez segur naiz: bihar; irabazi duenaren alde izanen zirela. Beti mementoko azkarrenarekin!

(Apeza ixilik dago eta erloiari behatuz)

APEZA: Barkatu, bainan joan behar dut Etxegaray familiako haurrak nere beha daude.

LANGILEA: Badakit presatua zirela. Halere nahi dut joan aintzin beha dezatazun: eskuak hutsak ditut, deus ez dut nere buruaren zaintzeko... etsaiak aldiz...

APEZA: Gizonak, eskuak hutsik jin garela mundurat, hori denek badakigu! Kreatzaileak ez dauku, amaren sabeletik jaltzean arma bat eskuan ezarri. Ezagutzen dut doktrina bat zoinen arabera munduko miseria guzia heldu den, arraintzari ta langileek —langilea zira naski— ez baitute besorik baizik beren eguneko ogiaren nolazpeit biltzeko... Izkirio Sainduetan ere, ez da nihun ikusten mun-

du hau perfeta dela. Izaitekotz, miseriaz, bekatuz eta zuzengabekeriz betea da. Dohatsu beraz, mundu huntarat igorria izan dena, zorigaitzez, armarik gabe, bertze mundurat igaiten bada, eskuan armarik atxiki gabe!

LANGILEA: Ederki mintzo zira, jaun ertorra. Deus ez dut solasaldi zentzudunen kontra. Bainan gure auzia ez da jakitea nola utziko dugun mundu hau! Eta nola utziko dugu xutik: gure bizi guzian herrestan ibiliak bagira, lur idor harritsuari atzaparka loturikan? Diozu, mundurat etorri zarela eskuak hutsik! Bainan orai ez dire gehiago hala! Duzun sotana, gizon eskus egin makina aundietan josia izana da. Zure Jainkoak igortzen daukun galerna bakotxean gure untzi xaharrak undatzen dira. Untzi aundiak aldiz, ederrik daude! Gizon eskuek egin makina baliosenak, gerlan artzekoak dira. Zaude gustian, jaun ertorra, ttipiak ttipi egonen gira, eta eskuak armarik gabe. Bakarrik Franco jenerala gain gainetik armatua da eta ez da segurki mundu hunen uzteaz mintzo! A! egin baleza bederen, Espania guziak armak lurrerat bota lezake! Behazu!, zer bildu dutan unatekoan...

XABIER: Ikusten duzu ama, erraiten dute denak suntsituko dituztela!

AMA: Ez dezaketek egin!

LANGILEA: Bai. Egin dezakete. Zer diozu zuk, jaun ertorra?

XABIER: Bai.

APEZA: Uste dut, teknikaren aldetik, aski ahal baduten. Bainan ontsa konprenitu badut, beldurra dute bakarrik gu baitan sarrarazi nahi. Ez dut uste hortarako diren.

LANGILEA: Diozu beraz ez dela bonbardamendurik izanen?

APEZA: Ez da hor mehatxu bat baizik...

LANGILEA: Ez duena segidarik ukanen?

APEZA: Ez!

AMA: Diote odol ixurtzeak nahi dituztela ezeztatu, ez bagira heien kontra asaldatzen...

XABIER: To, orai jeneralek odol ixurtzerik ez nahi!

AMA: Emen izkiriatua duk: armarik artuko ez duena, salbatua izan da.

LANGILEA: Nahi dautzut oraino bertze galde bat egin jaun ertorra: uste duzia eskuan armarik artuko ez duena, zinez salbatua izanen dela?

APEZA: Denek diote Franco jenerala arras atxikia dela girixtino urratseri...

LANGILEA: Beraz ez da dudarik, bere hitza atxikiko du...

APEZA: Behar du atxiki!

AMA: Gudukan ariko ez denari, ez zaio deus gertatuko!

LANGILEA: Jauna; barkatu ez dut ezagutzen zure izena...

APEZA: Inaki.

LANGILEA: Inaki jauna, errealki, ez nautzun galdegin nahi zure arabera zer egin behar lukeen Franco jeneralak, bainan bai zer egingen duen. Ontsa konprenitzen nuzu?

APEZA: Bai.

LANGILEA: Mintzo nitzaizu, zinez girixtino xingle den presuna bati bezala, zeren zuaurek erraiten zin aukun, ez zarelakomentu aundi baten jabe, eta nahi nuke beraz egia osoa erran dezaguzun, hil ala bizi. Zeren, nahi ala ez, kinka ortan gira...

APEZA: Segi, segi, untsa aditzen zaitut...

LANGILEA: Beharba zure ihardespenean laguntzen ahal zaitut, orroitaraziz zer gertatu den Malaga'n.

APEZA: Badakit zer erran nahi duzun. Bainan segur zarea, ez zela bertzen aldetik ihardokimendurik?

LANGILEA: Ba ahal dakizu berrogoi-ta hamar mila jende, gizon, haur, emazte, xekatuak izan direla, Franco jeneralaren gerla tresnez.

APEZA: Izan ditake, berri faltsu bat den...

- LANGILEA: Apez tirokatuena bezala...?
- APEZA: Apez tirokatuena bezala.
- LANGILEA: Beraz Malaga'n ez da berrogoi-ta hamar mila hilik izan?
- (Apeza ixilik dago)
- LANGILEA: Etxe untako jendek ez dute beren eskua Franco'-ren kontra altxatzen. Beraz ez dute deusen irriskurik.
- APEZA: Guziak gizon-gisa jokatuz...
- LANGILEA: Beraz, guziak gizon-gisa jokatuz?
- APEZA: Ez zinuke bederen nahi, berme izan nadin? Ez, naiz profeta!
- LANGILEA: Galdegiten dautzut bakarrik, jaun ertorra, heian nere arraba eta nere ilobak leku segurrean direnez?
- (Apezak ez du ihardesten)
- LANGILEA: Iduritzen zauku zure ihardespena konprenitua dugun. Gizon xuxena zira.
- (Apeza ateari buruz doa)
- AMA: Jateko poxi bat ere joanen dakotet. Milesker, zure ageraldiaz.
- XABIER: Aditzen duzu zer erraiten dakoten goizetik arrats... Bainan ez zaitela armarik gabe abia!
- LANGILEA: Nun dira? Laster...
- XABIER: Bainan segidan gibilerat heldu da.
- LANGILEA: Armak kanpoan behar ditiuk ezarri, leioaren aintzinean. Hor artuko ditiat joaitean...
- XABIER: Nere aitak ez du Euskadi ezagutu. Bainan halere arras Euskotarra zen. Armen ondoan, beha-zu, euskal ikurrin bat ezarria zuen.

LANGILEA: Atsulutuki hok behar nintian.

AMA: Utz-kitzue arma horiek beren tokian. Zer hintzan horien xeka jina...?

LANGILEA: Bai. Arma hauen beharra badugu! Ez ditugu gure esku hutsekin, geldi araziko jeneral horiek!

XABIER: Ama, orai badakizu zertan giren... Jaun ertorrek berak erran dautzu...

AMA: Armen xeka jina bahiz bakarrik, ez dik balio gehiago idurika dezakan. Eta ez balin banuzue bakean utzi nahi etxen, nere haurrak artzen ditiat eta baniaak...

LANGILEA: Bainan so egina duzu gure Herriari? Azita autsi baten gainean bagine bezala bizi gira. Hauskura, itsaso da eta azitaren bazterretan aldiz Franco'ren kanoiak eta bonbak gure beha dagotzi... Ala zer nahi zinu-ke zure burua bota kanoien muturrerat?

AMA: Ez dituzue arma horiek ukanen. Ez ditakek ahal!

XABIER: Behar dazkotzu eman, ama. Bertzenaz xoko hortan, ez dira herdoilduko baizik.

AMA: Xabier, ixil adi. Zer konprenitzen ahal duk hik?

LANGILEA: Terexa, ez duzu dretxorik zure senarraren armen atxikitzeko!

AMA: Dretxo edo ez dretxo, ez ditiat emanen! Ez diat onartzen nere etxean sar zirezten eta hemen har, nere bai-
menik gabe, nereak diren edozoin gauza.

LANGILEA: Ez zinen bortxatua gauza horien hemen atxikitzea. Zure semearen aintzinean ez dautzut erran nahi zer pentsatzen dutan zutaz eta zer pentsa lezakeen zure senar zenak bizi balitz. Hura ez zen beldur izan gerlarat joaiteko... Badakit zure haurren gatik duzun beldur izigarri horrek burua galarazten dautzula. Bainan ez dugu astirik orai xehetasun horietan sartzeko...

AMA: Zer erran nahi dute solas horiek?

LANGILEA: Ez naizela hemendik joanen, armarik gabe. Hortaz segur izaiten ahal zira!

AMA: Beharko nauk beraz hil!

LANGILEA: Ez dut holahorik eginen. Ez naiz gero ni Franco! Patxirekin mintzatuko naiz eta pentsatzen dut ukanen ditudala...

AMA: Patxi ez duk jinen!

LANGILEA: Bainan zuhaurek deitua duzu.

AMA: Ez diat deitu! Ez diat nahi ikus hezan...

LANGILEA: Dudatua nintzan. Bainan nik ere mihi bat badut... Aski zaut itsas bazterrerat joitea... lehen oihua entzun ordu, nere ganat etorriko da. Untsa ezagutzen dut Patxi. Ez da herbail bat. Ez duzu zurekin atxikitzen ahalko!

XABIER: Eta ni ere, zurekin etorriko naiz!

AMA: Uzkik nere haurrak bakean. Errana dakoteiat, urkatuko naizela, norapeit johan badira. Badakiat, Jainkoaren begien aintzinean, gauza hori egin eta, betikotz galdua izanen naizela. Bainan ez dezakeiat bertzela egin. Nere senarra hil zelarik, segidan jaun ertorraren ikusten izan nintian, beharrik, bertzenaz uste diat jada urkatua izanen nintzala. Jakin-zak gure bizia ez duk beti atsegin-garri. Ez duk arratx zorigaitzen jasaitea. Bainan ez dituk gauzak armen bidez ontzen; izaitekotz mintzen. Hortaz ohartu nuk, nere senarra etxerat ekarri dautatelarik eta lurrean pausatu. Ez nuk jeneralen alde eta ahalgearri duk jendek hori erran dezaten neretzat. Bainan geldirik banago eta nere erranei kasu egiten balin badiat, experantxan nagok ez zaikula deus gertatuko. Ez diat gauza aundirik galdatzen. Bakarrik, hortxetako euskal ikurina hori aldara dezazuen, begien aintzinetik, nehork ez dezan deus ezagut. Aski zorigaitz badiuk holo hola...

(Ikurina urratzen du)

LANGILEA: Hobeago izanen zen, urkatu bazine!

XABIER: To, Etxeberria Anderea, hunat heldu...

LANGILEA: Nor dira jende horiek?

XABIER: Jende bihotzdun batzu. Horiek dute arrats guziz beren radioa pizten. Joanden astean, horien alaba, gudarrien erdian, hil izan da.

(Andere xahar bat sartzen da)

ANDEREA: Zuen ikusterat jiteko, jaun ertorra joan zadin, idurikatu dut. Heldu naiz, nere etxekoez zuekin solastatzerat. Ez dut xuxen atxemaiten zonbait gaixtakeria egin dezautzuegun, ez ziretelakotz gure gogo bereko. (Jarriz). Zure semeentzat beldur zira... Jendek ez dakite xuxen, zoin idor den egungo egunean, haurren behar bezala altxatzea... Nihaurrek zazpi ukan ditut. Orai, Inez hil geroz, ez zaut ainitz gelditzen. Biek ez zutzen bortz urteak ere bete. Mila zortzi ehun eta laueta hogoi ta hemeretzi gosateak ziren. Antton ez dakit nun den ere. Haren azken letra Ameriketarik heldu zitzaikun. Mariana berriz, Madrilen dago eta ez hain gustian... Guri, xaharri iduritzen zauku, gure ondotik sortu direnak, gu baino ahulagoak direla...

AMA: Bainan Fernando hor duzue...

ANDEREA: Bai.

AMA: Barkatu. Ez zinitudan kolpatu nahi...

ANDEREA: Ez du balio barkamendu galdatzea. Badakit ez ninduzula kolpatu nahi.

XABIER: Franco'rekin da...

ANDEREA: Ez gira sekulan Fernandoz mintzatzen geiago. Behazue, ez duzue gure familia konprenitzen ahal, ez bala baduzue senditzen zer pena dugun Ines galdurik.

AMA: Denek biziki maite ginuen Ines. Patxi'ri irakurtzen ikasarazi zion.

XABIER: Eni ere!

ANDEREA: Diote Francoren alderdikoak zireztela. Bainan beti erraiten dut ez dela egia. Ba ahal dakigu guk, aberats eta pobren erdian badela desberdin aundia!

AMA: Ez dut nahi nere semeak soldado bilaka ditzen. Ez dira abere hil-tokirat eremaiten diren kabala batzu.

ANDEREA: Badakizu; beti gauza bera erraiten dut: pobrentzat ez dela bizi segurrik. Erran nahi baita, alde bat edo bertze, beti joak direla... Eta joak diren horiek dira hain xuxen pobreak deitzen. Pobre horiek, Andre, beren zuhurtzia guziak ez dezazke salba! Ines, gure haurretarik maltxoena zen. Bazinaki zer ikusi zuen nere senarrak hari mainatzen ikas-arazteko...

AMA: Uste dut oraino bizi izaiten ahal zen.

ANDEREA: Bainan nola?

AMA: Nork bortxatzen zuen, zuen alaba errientsa, armak arturik, jeneralen kontra gudukatzerat?

LANGILEA: Zoinak, Aita Sainduaz beraz pagatuak baitira.

ANDEREA: Erraiten zuen errients nahi zuela egon.

AMA: Eta ez zen gustian egoiten ahal, bere herriko eskolan, kasu egin gabe zer ari ziren jeneralak?

ANDEREA: Mintzatu gira harekin. Gure alaba errients zadin, nere senarra zazpi urtez pipatu gabe egon da. Denbora berean Ines'en anaiek ez zuten esne xortarik ukaiten. Eta erraiten zaukun ez zezakela gehiago haurrerik ikas-araz bi eta bik bortz egiten dutela eta Franco, Jainkoak igorria dela.

AMA: Patxi heldu balitz eta erraiten balaut Franco hor dela-kotz ez dela gehiago arraintzarat joaiten ahal, bi hitz erran nezaizkio eta begiak idok. Franco'k galtzen balin badu, bertzeak berdin hor izanen dira gure aintzina turrintzeko...

LANGILEA: Armak balin baditugu, ez zaiote hain errex izanen.

AMA: Beti armak! Beraz beharko dugu oraino ere borroka arizan?

LANGILEA: Nor da borrokaz mintzo? Norbait oldartzen bazaitzu, bi eskuak sakelan egonen ote zira? Gu girea Madrileri buruz abiatu ala Mola jenerala da, Euskadido mendien barnean sartu? Azken bi urte autan, esperantxa pitta bat ukan dugu, doi doia argi haste bat, goiz alba. Bainan orai, berriz gau ilunari buruz bagoatzi. Hemendik goiti, errientsek ez dute gehiago erraiten ahal-ko bi ta bik lau egiten dutela. Eta hori erran dutenek ere suntsitu behar dira. Ez duzu entzun gaur, behin betikotz erraztatu beharrak gaituztela lur huntarik?

AMA: Bakarrik, armak artuko dituztenak! Bainan zendako heldu zirezte guziak, nere ikusterat nahiz eta sinets ditzadan zuen erranak? Ez ninteke zuek denekin mintza. Nere semeek behatzen dautate poliziakoa banintz bezala. Nere labea hutsa balin bada, ikusten dut horien begitartean nere hutsa dela. Eta bihar bonbek xehatzen bagituzte, usteko dute nik eror araziak nintuela. Zendako apeza ixilik dago? Haren da zerbaiten erraitea. Erro barentzat hartzen nuzue, uste baitut jeneralak gizonak di-rela. Gizon idorrek dudarik gabe; bainan halere, lurikara batekin baino segurrago mintzatzen ahal da horiekin. Eta zendako jin zira gutarat, andere Etxeberrria? Ixtorio borien guzien kondatzeko? Zer uste duzu ala, kondatu dauztazun horiek guziak ez nazkiela? Zure alaba hil da. Orai nere semen aldi. Hori duzu xekatzen, ez dea hala? Nere etxen sartzen zira uxer bat bezala, bainan nere zorra jada pagatua dut!

ANDEREA: Ez zinitudan kezarazi nahi! Ni ez naiz nere senarraren gogo bereko. Harek dio poxi bat botxarazi behar zaitugula. Zure senarraz orroitzapen on bat atxiki dugu eta hemendik aintzina bakean utziko zaitugu, barkamentu galdatuz egin gaixtakerientzat.

(Jalitzen da, keinu bat eginez langileari eta Xabier'i)

AMA: Izigarriena duk, nihaurek pentsatzen ez ditudanak ere erranarazten baitazkidatzue. Bizkitartean ez nuk Ines'en kontra.

LANGILEA: Bainan bai, Ines'en kontra zira. Ez duzu Ines lagundu, beraz haren kontra zinen. Erraiten ere duzu, ez zirela jeneralen alde. Hortan ere ez zira xuxen, nahi ala ez. Ez balinbagituzu *gu* laguntzen, heien alde zira. Memento hautan ez zira alderdirik gabe egoiten ahal.

XABIER: Ikusten duzu, Ama, osabak arrasoin duela!

(Ama, armen untziaren gainean jartzen da)

Zer, armen untziaren gainean jartzen zira? Bainan, otoi, Ama, adi gaitazu, armak behar dauzkutzu eman!

AMA: Xabier, hobe huke zintzatzea!

XABIER: Ama, nahi dut osabarekin joan! Ez dut xerri bat hiltzen den bezala, hila izan nahi. Ez ahal dautazu gudurat joaitea debekatuko, pipatzea egin dautazun bezala! Txomin ni baino gazteago izanki eta jada han da. Mikel'ek bizia emana du gure Aberriarentzat. Ez dut hemen egon nahi. Joan behar dut, banoa... Banoa.

AMA: Ez dezakela haurkeriarik erran!

LANGILEA: Ez dira haurkeriak.

XABIER: Errozu Erneztõ Endeiza'ri nere itsas untzi ttipia emaiten dakotala. Zato, osaba!

AMA: Ago hemen.

XABIER: Ez, banoa. Seme baten beharra baduzula, paso, bainan ez biena. Banoa beraz.

AMA: Patxi arraintzarat igorria diat, ez arrain beharretan nailakotz, bainan ez dadien bertze nehorat joan. Eta hi ere etxen egonen haiz. Pipatuko duk eta arraintzarat bakarrik joaiten ahalko haiz. Artetan, aita zenaren untzia ere emanen deat.

XABIER: Utz-nezazu.

AMA: Xabier, ago hemen!

XABIER: Ez! Banoa. Laster, osaba, armak har-kitzu.

AMA: Ai!

XABIER: Zer duzu?

AMA: Utz nezak... Berdin berdin zauk zer nahi gerta zautan.
Habil. Hire amari segurik irabazi duk.

XABIER: Bainan ez dut konprenitzen zer gertatzen zautzun.
Ez dautzut deus egin. Ez gare borrokatu.

AMA: Habil, habil...

LANGILEA: Nahi duzia hezurra lekuz?

AMA: Ez! Nahi diat joan hadin! Jali hadi etxe huntarik! Patxi
eta Xabier'en ene kontra altzarazteko etorri haiz hunar-
rat, nere gainerat jauntzin dezaten!

XABIER: Horra, horren gainerat jauntzin dut orai!

AMA: Gaixtagin bat bilakatuko haiz. Eta zendako ez dautazie
hartzen labean gelditzen zautan ogi poxia? Edo bertze-
naz mahain zangoari estekatzen? Biga bazirezte!

LANGILEA: Baduzia aski erranik?

AMA: Patxi zuek bezain erroa duk. Bainan ez diat uste hoin
bortizki jokatu zen, amaren alderat. Jakin zazue, ha-
rekin ukanen ditutzuela egitekoak!

*(Bet betan xutitzen da eta leihoari bu-
ruz badoa, maingurik egin gabe)*

XABIER: Behazu, osaba, ez du zangoan min!

AMA: Ez dakit zergaitik, ez dut Patxiren untzi-argia ikusten...

XABIER: Nolaz nahi duzu, ez dadien geiago hor izan?

AMA: Haugi behatzerat, ez diat deus ikusten...

XABIER: Egia. Ez da geiago ageri. Azken aldikotz ikusi du-
talarik itsasoan han harat joana zen. Banoa porturat.

LANGILEA: Hain segur ere etxerat heldu ditake...

AMA: Bainan ordian, argia ikus ginezakek.

LANGILEA: Zer gertatzen da?

AMA: A! Horra. Badakiat. Manuela'k untxi bat artu dik eta haren billa joan duk!

LANGILEA: Ez dut uste...

AMA: Ba, ez duk dudarik, haren xeka joan dituk. Aintzinetik asmatua ziteian beren jokua. Arratsalde guzian, banazka banazka hunarat etorri dituk, ez nezan astirik ukan Patxiri kasu egiteko! Hiltzale batzu dituk denak.

LANGILEA: Apeza segurik, ez dut uste heiek igorria zen, gaizua!

AMA: Ez die barkatzen, guziak berekin ereman arte!

LANGILEA: Bainan ez ahal duzu uste Patxi gudurat joan dela?

AMA: Nere semea hil die, bainan ez dik heiek baino geiago balio. Gauaz etxetik espektatzen zian... Ez diat geiago ikusi nahi.

LANGILEA: Terexa, ez zaitut batere konprenitzen. Zure semeari gudurat joaitea debekatzen badiozu, egintza hori harentzat ezin onartua eta kalterik aundiena eginen dakona da.

AMA: Ez diat nere gatik gudurat joanarazi gabe geldi arazten.

LANGILEA: Guretzat, ez gudukatzea ez da ez gudukatzea, bainan bai jeneralen alde gudukatzea.

AMA: Hori egin badaut eta eni erran gabe Euskal gudarien erdirat joan balin bada, madarikatua izan dadila! Airekoen bonbek jo dezatela! Tankek lehert! Ikus dezala Jainkoak ez duela onartzen Hartaz trufa gaiten. Eta pobre bat ez dela jeneralen kontra gudukatzen ahal. Ez duk munduan ezarri, gizonak idurika ditzan, sasi gibelean, arma bat eskuan! Mundu hau zuzen gabekeriz betea balin bada, ez diot nik erakutsi gizon ttipi izaiten. Etxerat heldu bada, ez dakot atea idokiko. Eta ez zaio aski izanen neri erraitea jeneraler irabazi duela nik atearen

idekitzeko. Erranen dakot, etxe aintzinerat etorri bezain laster, ez dudala nahi nere etxean, eskuak odolaz gorrituak dituen norbait sar dadin. Nere bihotzetik kenduko dut, gangrenaz jo zango bat mozten den bezala. Bai, eginen dut. Nere familiako bat, jada, ekarri zautaten. Harek ere erraiten zuen xantza alde zuela. Bainan ez dugu xantzarik. Beharba hori konprenituko duzue, jeneralek guziak suntsitu aintzin. Ezpataz baliatzen dena, ezpataz hilen baita.

(Ate ondoan mintzo batzu entzuten dira, eta gero hiru emazte manteletadun sartzen dira, otoitz batzu murmurikatuz. Murruari kontra dagotzi. Bi arraintzarik oihal baten barnean ekartzen dute Patxi'ren gorputza. Xabier xuri xuria dago. Emaztek goititzen dute beren botza. Arraintzariak kondatzen dute langileari zer den gertatu)

Lehen ARRAINTZARIA: Itsas untzi aundi bat portuari buruz etorri da. Tirokada bat aditu dugu. Bertzerik deus.

AMA: Ez da posible. Ez ditake izan. Ez da egia. Arraintzarat joana zen...

LANGILEA: Hain segur ere, ez du pairatu...

AMA: Patxi! ...

(Pausa zazue, taula horien gainean)

LANGILEA: Patxirenaz bertzalde, ez zen bertze untzirik itsasoan?

Lehen ARRAINTZARIA: Ez, Patxi, ur-hegian, bakar bakarrik zagon.

Bigarren ARRAINTZARIA: Ez dakote galde bat ere egin. Untzi ttipia ikusi bezain laster, Francotiarrek gaixo mutikoa garbitu dute.

LANGILEA: Arraintzan zela bakarrik ari, ikusi ahal izan dute...

Bigarren ARRAINTZARIA: Segura. Bainan...

LANGILEA: Patxik ez deitea oihu bat egin?

Bigarren ARRAINTZARIA: Adituko nuen.

AMA: Gapelua da hobendun!

Lehen ARRAINTZARIA: Nolaz hori?

AMA: Eskualdunek dituzte gapeluak ibiltzen...

Lehen ARRAINTZARIA: Bainan ez da hori arrazoin bat gapeludun guzien garbitzeko...

AMA: Bai. Ez dira gizonak. Abere bilakatu dira. Etsai ustel madarikatuak! (Emazteri). Galdatzen dautzuet, etxerat itzul zaitezten. Badut ainitz egiteko eta bertzenaz ere, ez naiz bakarrik, anaia onduan dut.

Lehen ARRAINTZARIA: Untzia, portu xoko batean estekatua dugu.

AMA: Oxtian, ikurrin bat urratu dut. Bertze bat ekarri dau-date.

(Arrabots batzu kanpoan)

XABIER: Zer da hori?

LANGILEA: Arrotz etsaia herrian! Banoa segidan!

AMA: Jalizkitzue armak. Xabier, bezti hadi. Ogia ere erria duk.

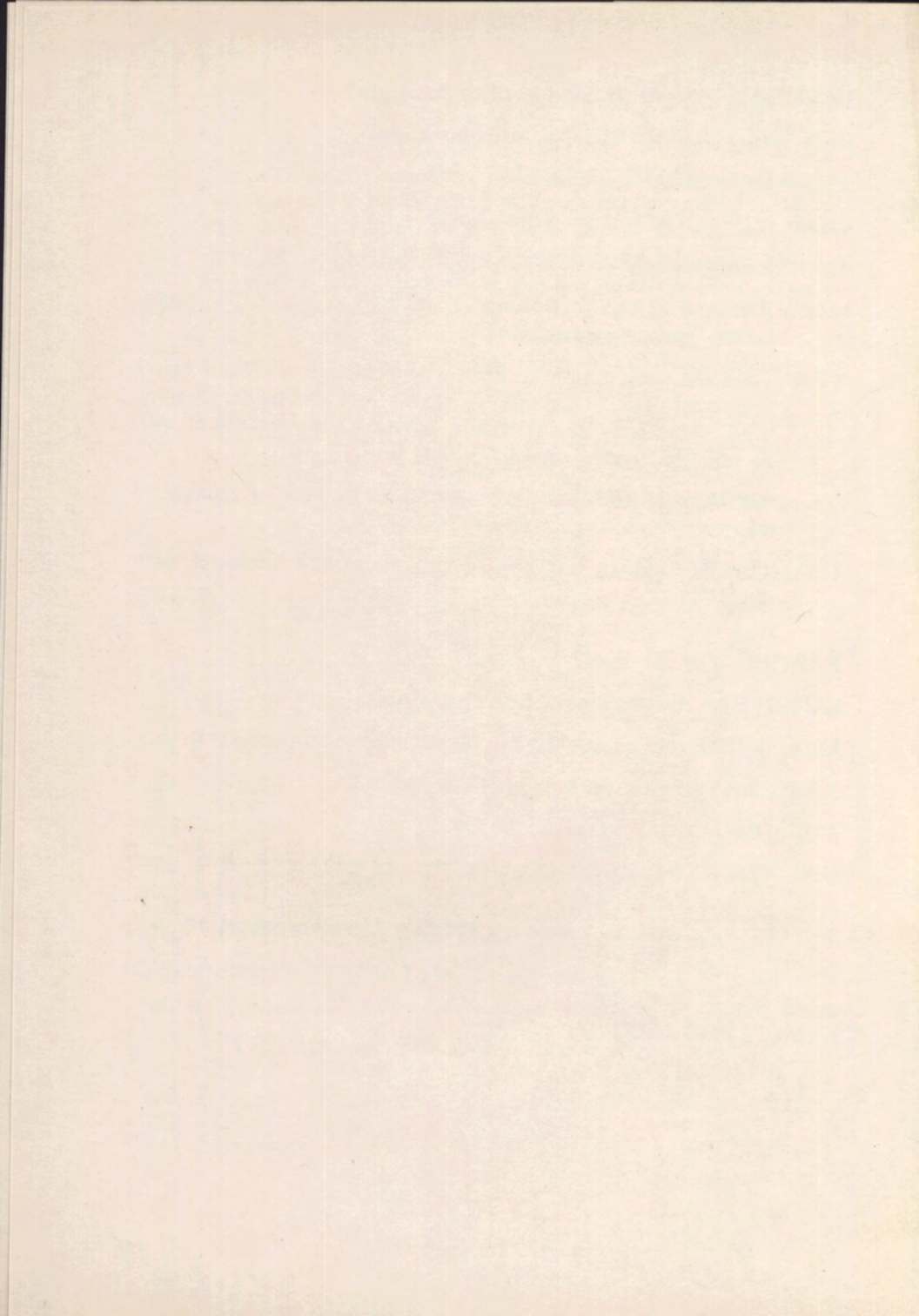
XABIER: Zer zira, zu ere, gurekin heldu?

AMA: Bai, Patxi'rentzat!

1968'ko Abenduaren 11'an

Jean-Louis LAFITTE'n laguntzarekin
Bertolt BRECHT'en arabera.

Daniel LANDART

PUBLICACIONES
DE LA
REAL SOCIEDAD VASCONGADA
DE AMIGOS DEL PAIS
(Delegada del Consejo Superior de Investigaciones
Científicas en Guipúzcoa)

REVISTAS

**BOLETIN (de la Real Sociedad Bascongada
de los Amigos del País)**

España

Suscripción anual	1.500 ptas.
Número suelto	800 »
Número atrasado	1.000 »

Extranjero

Suscripción anual	1.800 »
Número suelto	1.000 »
Número atrasado	1.200 »

EGAN (suplemento de literatura vasca)

España

Suscripción anual	500 ptas.
Número suelto	300 »

Extranjero

Suscripción anual	600 »
Número suelto	400 »

**MUNIBE (del Grupo de Ciencias Naturales
«Aranzadi»)**

Precio por fascículo:

Socios y Colaboradores

Años 1949-1962	150 ptas.
Años 1962 y siguientes ...	200 »

Público en general

Años 1949-1962	250 »
Años 1962 y siguientes ...	300 »

Redacción: Seminario de Filología Vasca «Julio de
Urquijo», Palacio de la Diputación Foral de Guipúzcoa

SAN SEBASTIAN

